

Anmeldelser

Adriansen, Inge, Elsemarie Dam-Jensen og Lennart S. Madsen (red.): *Sønderjylland A-Å*

Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland. Aabenraa, 2011, 439 s.

Farisæer, Fissemand, Mojn og *Vinsuppe* er blot et lille udvalg af de særegne sønderjyske udtryk og begreber, som man kan finde fyldestgørende forklaringer på i dette første regionale all-round leksikon på dansk grund. Det danner samtidig afslutning på Historisk Samfund for Sønderjyllands store, vellykkede projekt om udarbejdelse af en moderne sønderjyllandshistorie fra oldtid til nutid. Det har tidligere manifesteret sig i udgivelsen af *Sønderjyllands Historie* bind 1-2 i 2008 og 2009, forfattet af vor tids bedste kendere af landsdelens lange og omskiftelige historie.

En *farisæer* er i Sønderjylland ikke kun betegnelse for et skinhelligt menneske, men er også navnet på en varm drik bestående af kaffe, rom og flødeskum, som især nydes langs Vadehavskysten. Flødeskummet skulle tjene til at skjule romduften – deraf navnet. En *fissemand* – hvilket nord for Kongeåen nok kan have en lidt tvetydig klang – er noget så uskyldigt som en høsthåndedukke, der af naboerne anbragtes i marken hos en bonde, der var kommet bagefter med høsten, elskværdigt nok ofte ledsaget af tilbud om hjælp til at få indhentet det forsømte. Om *mojn* oplyses det, at det er en sønderjysk universalhilsen afledt af det tyske *Morgen*, hvorimod det syd for grænsen kun anvendes i betydningen goddag. *Vinsuppe* viser sig at være en festret i det vestlige Sønderjylland bestående af byggrynssuppe med frugtsaft og tilsat rhinskvin, rosiner og svesker, der serveres sammen med kogt skinke og stuede kartofler – velbekomme!

Leksikonets omkring 1.000 opslagsord dækker dog langt bredere end sådanne sønderjyske specialiteter. Omkring 20 procent af opslagsordene vedrører landsdelens geografi, naturhistorie og topografi, 25 procent drejer sig om arkæologi og historie, 40 procent vedrører kulturhistoriske emner, mens 15 procent er biografier. Værkets omkring 100 forfattere leverer med andre ord en bredt dækkende beskrivelse af landsdelen fra oldtid til nutid i leksikalsk form. For tiden indtil 1920 dækkes geografisk hele området fra Kongeåen til Ejderen. Efter 1920 lægges hovedvægten på det nuværende Sønderjylland. Alt

efter emne varierer artiklerne i længde fra nogle få linjer til flere spalter, og et veludviklet krydshenvisningssystem sikrer, at brugeren ubesværet ledes hen til andre artikler, der mere udførligt behandler forhold og begreber, der kun nævnes i forbifarten under det valgte opslagsord. Mange af artiklerne er forsynet med et par henvisninger til den nyeste litteratur om det pågældende emne, således at brugere, der måtte ønske yderligere uddybning, ledes på rette vej. Samlet set er der tale om et omhyggeligt tilrettelagt og brugervenligt opslagsværk, der rummer en rigdom af information for forskere og andre, der seriøst søger indsigt i sønderjyske forhold.

Ikke mindst takket være de mange smukke illustrationer er det samtidig en nydelse mere uforpligtende at bladre igennem værket. I lyset af de senere hændelser kan man således blive helt nostalgisk til mode ved at læse om Cimber Air, som helt tilbage i 1966 fik koncession på at beflyve ruten Sønderborg-København, og om Mærsk-Møller-slægten, som oprindeligt stammer fra Vestslesvig og Rømø, hvilket i tidens løb har udløst storslåede donationer fra den nu afdøde skibsreder til grænselandsarbejdet.

I forbindelse med forberedelse af en udgave af en række sønderjyske levnedbeskrivelser 1864–1920 fra Ordenskapitlets samling har jeg på det seneste været en flittig bruger af opslagsværket, og jeg kan på den baggrund bevidne, at det også i praksis virker, som det er tænkt, nemlig som et nyttigt leksikon, der giver svar på næsten alle relevante spørgsmål vedrørende Sønderjylland. Selve begrebet Sønderjylland beskrives således i hele sin lange historiske kontekst, og det for mange af os noget utilgængelige optantspørgsmål udredes med forbilledlig klarhed over næsten to spalter.

Ved læsning af disse og de øvrige artikler slår det i øvrigt én, hvor langt bort vi efterhånden er kommet fra tidligere tiders unuancerede fjendebilleder. Tonelejet i teksterne fremstiller ingenlunde tyskerne som de onde og sønderjyderne som ofre. Tværtimod udmærker værket sig ved afdæmpet sprogbrug og nuancerede vurderinger, der øver ret og skel til begge sider. Kendetegnende for denne åbenlyse stræben efter leksikalsk objektivitet forklares det under opslagsordet *Genforeningen* omhyggeligt, at denne betegnelse er udtryk for en dansk-national fortolkning af begivenheden, mens man med en tilsvarende værdiladning fra tysk side talte om »afståelsen« eller »indlemmelsen i Danmark«. Artikelforfatterens egen nøgterne beskrivelse af *Genforeningen* er: »Betegnelse for Nordslesvigs forening med Danmark efter folkeafstemnin-

gerne i 1920.« Dette lidenskabsløse ordvalg er karakteristisk for den bevidst neutrale tone, der præger hele værket. Det vil kunne anvendes med lige stort udbytte både nord og syd for grænsen.

Der er således al mulig grund til at lette på hatten for veludført gerning. Men man skulle jo være en dårlig anmelder, hvis man ikke også kunne udpege nogle mangler og skønhedspletter. Her følger derfor nogle enkelte, som jeg er stødt på i forbindelse med brugen af leksikonet.

Ganske vist har redaktionen bevidst sat snævre grænser for det biografiske stof ud fra den rimelige betragtning, at der i forvejen findes mange gode biografiske opslagsværker. Alligevel forekommer det at være en mangel, at en så central person som hertugdømmernes første overpræsident under prøjsisk styre, Carl von Scheel-Plessen, ikke har fået sit eget opslag, når flere af hans efterfølgere har det. Det samme gælder for den sagnospundne lille blomsterpige, som kong Christian X den 10. juli 1920 løftede op til sig på den hvide hest og lod ride med et stykke – selve symbolet på den røvede datter. Hun nævnes blot i forbifarten i en billedtekst og da under navnet Johanne Klippert. Jeg kender hende nu bedst under efternavnet Braren efter hendes plejefar, sognepræst Jürgen Carl Anton Braren i Højer. Det føles også som en mangel, at der under opslaget *Enge, Franziska* (Jomfru Fanny) oplyses, at hun lang tid i forvejen forudså sceneriet omkring kongens grænseridt, uden at det beskrives, hvad hendes spådom nærmere betegnet gik ud på. Den blev jo trods alt bestemmende for selve koreograferingen af det kongelige grænseridt i 1920. Man savner også et opslagsord om det kirkelige begreb Synode, som i Sønderjylland fik en helt særlig rolle efter Kirke- og Synodalordningen af 1878 udstedt af det prøjsiske styre.

Selv om leksikonet som helhed udmærker sig ved stor akribi, kan man godt støde på mindre indbyrdes uoverensstemmelser i oplysningerne. Slår man op under *Køllerperioden*, får man oplyst, at den strakte sig fra 1897 til 1901. Går man derefter til opslagsordet *Optant*, kan man dér læse, at samme periode dækkede tidsrummet 1897–1903. Begge dele kan vel vanskeligt være rigtige. I artiklen om *Genforeningen* oplyses det, at paskontrollen flyttedes fra kongeågrænsen til den nye grænse den 15. juni 1920. I *Sønderjyllands Historie*, bind 2, s. 260, anfører Henrik Becker-Christensen imidlertid, at der indførtes pas-tvang og paskontrol mellem 1. og 2. afstemningszone natten mellem den 26. og 27. maj 1920 – hvem har så ret?

Disse småindvendinger skal på ingen måde overskygge det gunstige helhedsindtryk. Historisk Samfund for Sønderjylland, redaktionen og forfatterne har med dette imponerende og brugervenlige opslagsværk i fællesskab sat et værdigt punktum for det store projekt, der indledtes med *Sønderjyllands Historie* bind 1 i 2008, videreførtes med bind 2 i 2009 og nu har fundet sin afslutning med dette glimrende regionale leksikon. Disse tre bind vil i fremtiden være helt uomgængelige for enhver, der beskæftiger sig med sønderjysk historie og kultur. Tilsammen er de et talende vidnesbyrd om, hvilken veldokumenteret indsigt i landsdelens forhold, der kan frembringes, når vor tids ypperste kendere lægger kræfterne sammen for at frembringe et storværk af blivende værdi.

Knud J.V. Jespersen

Adriansen, Inge og Peter Dragsbo: Fem Fyrsteslotte. Sønderborg, Nordborg, Augustenborg, Gråsten og Glücksborg

Udgivet af Museum Sønderjylland – Sønderborg Slot og Historisk Samfund for Als og Sundeved (Fra Als og Sundeved, nr. 89), 2011, 180 s.

Som det fremgår af titlen, handler bogen om de fem fyrsteslotte i området omkring Flensborg Fjord. Hvert enkelt slot behandles i et kapitel for sig, hvilket vil sige, at dets historie gennemgås fra grundlæggelsen og frem til nutiden. To af slottene, Nordborg og Sønderborg, går tilbage til middelalderen, mens de tre andre er af nyere dato, i det mindste som fyrsteslotte: Glücksborg fra 1500-tallet, Augustenborg fra 16/1700-tallet og Gråsten fra 1700-tallet. Gråsten fungerer fortsat som fyrsteslot for den danske kongefamilie, og Glücksborg er endnu i hertugfamiliens eje. Sønderborg Slot er museum og Augustenborg psykiatrisk hospital. Nordborg, som i dag huser en efterskole, har mistet en stor del af sit slotspræg, men hører unægteligt med i samlingen.

Hvad, der behandles i fremstillingerne af de enkelte slotte, varierer fra slot til slot, men man kommer omkring ejerskifter og større bygningsmæssige ændringer i alle kapitlerne. Efter beskrivelsen af hvert af de fem slotte følger to temakapitler, som henholdsvis beskriver slotshaverne og slotsbyerne, det foregår på samme måde som resten af bogen, altså slotsby for slotsby og slotshave for slotshave.

Ud over den geografiske placering bindes de fem slottes historie sammen af Hans den Yngre og hans efterkommere, som har haft alle

slottene i deres besiddelse. Så derfor giver en samlet beskrivelse af disse slotte mening, også selvom de egentlig beskrives hver for sig. Forfatterne kunne have valgt en tematisk fremstilling, der i højere grad fokuserede på og fremhævede slottenes fælles historie, og som lagde vægt på forskelle og ligheder i deres udvikling gennem tiderne. En sådan fremstillingsform ville føre til spørgsmålet, om der var nogle fællestræk ved slottene omkring Flensborg Fjord, der adskilte dem fra slotte i andre regioner, eller om deres geografiske placering og historiske forbindelse ikke har haft betydning for deres udvikling?

Det er en stor opgave, de to forfattere har sat sig selv på, da slottenes historie jo strækker sig fra middelalderen og frem til i dag. Det er dog lykkedes denne anmelder at finde et enkelt sted, hvor de er blevet overrumplet af detaljerne, nemlig i beskrivelsen af Ryd Kloster – forgængeren til Glücksborg Slot – som ifølge teksten skulle være tilfaldet hertug Hans den Ældre ved delingen i 1544 og ved dennes død i 1582 være arvet af nevøen hertug Hans den Yngre. Disse to informationer er ikke korrekte. Ryd Kloster gik til kongen i 1544 og ikke Hans den Ældre, og hertugen døde allerede i 1580 – hans død førte dog til en større arvedeling, som først blev afsluttet i 1582, hvorved Hans den Yngre fik Ryd Kloster (jf. *Fyrste og folk*, Flensborg 2010, s. 198-202).

Hvorom alting er, har medlemmerne af Historisk Samfund for Als og Sundeved – bogen er nemlig 2011-årbog for denne forening – fået en fin og informativ bog med mange flotte illustrationer, hvoraf en stor del er nyere fotografier af slottene og deres omgivelser. Bogen vil dog også være nyttig for alle de historisk interesserede turister, der hvert år besøger området omkring Flensborg Fjord og ønsker noget baggrundsinformation, en indføring i slottenes og dermed områdets historie.

Mikkel Leth Jespersen

Albæk, Ann Merete og Torben Vestergaard (red.): Industrilandskabet omkring Danfoss

Udgivet af Museum Sønderjylland – Cathrinesminde Teglværk og Cathrinesmindes Venner. Årsskrift XXV, 2012, 161 s.

Lad mig starte med en indrømmelse. De få gange jeg har været på Als, er jeg aldrig nået længere end til Sønderborg. Jeg er derfor gået til bogen uden det forhåndskendskab til området, som jeg tror, ville have været en klar fordel under læsningen af bogen.

Industrilandskabet omkring Danfoss udspringer af et samarbejde mel-

lem Sønderborg Kommune og Museum Sønderjylland og findes også som en rapport. Så vidt jeg kan se, er rapporten og bogen stort set identiske.

Bogens formål er ifølge forordet at videregive, hvordan Danfoss har haft afgørende betydning for bebyggelse, økonomi og samfundsliv på Als. Fokus ligger dog primært på fabrikkens bygninger og på boligkvarterer og bebyggelser, der er opstået i relation til Danfoss.

Bogen er veldisponeret og velskrevet. Efter en indledning, hvor forfatterne indkredser genstanden for undersøgelsen, dvs. industrilandskabet omkring Danfoss, får vi et oplysende historisk afsnit. Her beskrives landskabet tilbage til middelalderens slutning. Vi føres med stort overblik og elegance frem til perioden, hvor Danfoss oplever sin første vækst, og der mangler boliger til fabrikkens arbejdere. Herefter følger et afsnit om virksomhedens opståen og forandringer gennem tiden. Vi kommer langt omkring, måske lidt for langt indimellem. Derimod savner jeg konkrete oplysninger om antal ansatte, indtjening og lignende gennem tiden.

Således udrustet med den grundlæggende viden bevæger vi os over i en gennemgang af industrilandskabet, der er opdelt i hhv. fabrik og boliger. Den første del gennemgår fabrikkens bygninger fra starten i 1930'erne og frem til 1970'erne, hvor den nuværende udformning nås. Herefter kommer vi til gennemgangen af boligområderne, men først introducerer forfatterne på interessant vis til det 20. århundredes centrale teorier og tendenser inden for byplanlægning og bebyggelser. Styrken ligger i, at teorierne kædes sammen med den faktiske kvarterdannelse og bebyggelse i tilknytning til Danfoss. Her ser vi engelske byplanteorier i praksis på Als. Det er spændende.

Det efterfølgende afsnit er en gennemgang af tre udvalgte boligområder. Afsnittet indeholder en SAVE-registrering, der med start i en overordnet beskrivelse af området går ned på gadeniveau og ser på forskellige bebyggelser og hustyper. Er man stedkendt, vil man sikkert kunne få megen tid til at gå med at bladre rundt i de mange områder, der er registreret. For den udefrakommende er det et meget detaljeret afsnit, som måske ville have forekommet lidt mindre monotont, hvis det var skrevet om til en mere fortællende tekst. Det samme kan siges om det næste afsnit, som er en beskrivelse af landskabet omkring Danfoss ud fra den såkaldte landskabskaraktermetode.

Her skinner det for alvor skinner igennem, at der er tale om en rapport, der udgives som bog. Jeg forestiller mig, at rapporten tjener det

formål at give kommune og museum et bedre grundlag at foretage vurderinger på. Bogen antager jeg derimod er udgivet med henblik på en bredere læserskare. Desværre lukker bogen sig lidt om sig selv. Ud over de to nævnte afsnit handler det især om, at motivationen for bogen ikke er helt klar. Det er lidt uklart, hvorfor det overhovedet er vigtigt og relevant at lave en undersøgelse som den, der ligger bag bogen, og det er også lidt uklart, hvordan man som læser skal bruge de vurderinger af bebyggelserne, som løbende dukker op i bogen.

En af bogens store styrker er, at den er rigt illustreret med såvel historisk som nutidigt materiale, som er velplacerede i forhold til teksten. Det inviterer til at gå på opdagelse i bogens mange historiske og nutidige fotos for med egne øjne at iagttage og konstatere områdets forandringer. Især de mange oversigtsfotos giver god forståelse af områdernes forskelligartethed.

Både i indholdsfortegnelsen og ved afsnittene savner jeg en angivelse af forfatterne. Det er muligt, at det ikke har været relevant i rapporten. Men når der er tale om en bog, mener jeg, at det er en fordel at angive forfatterne, gerne suppleret med en kort forfatterpræsentation. Jeg savner som læser en fornemmelse for, hvem forfatteren er, og ud fra hvilket perspektiv og faglighed han/hun taler i de enkelte afsnit.

Samlet set vil jeg anbefale bogen til personer med interesse for byplanlægning og bebyggelse. Det er en grundig og vidende undersøgelse, der ligger bag bogen, og den giver et godt indblik i de problematikker, der knytter sig til det at skulle tage stilling til bevaring af industrilandskaber. For den lokalt interesserede giver bogen en mulighed for blive klogere på landskabet og dets bebyggelser.

Jeg indledte med at tilstå, at jeg aldrig er nået længere end til Sønderborg. *Industrilandskabet omkring Danfoss* har bestemt givet mig lyst til at bevæge mig længere op nordpå næste gang, jeg kommer forbi Als.

Kristine Holm-Jensen

Andersen, Erik Skifter: Registrant over ejendomme i Aabenraa 1700-1920

Udgivet af Museum Sønderjylland – Kulturhistorie Aabenraa. Aabenraa, 2012. 166 s.

Lad det være sagt med det samme: dette er et imponerende værk med stor potentiel brugsværdi. Forfatteren, erhvervsmanden Erik Skifter

Andersen, skriver i forordet, at hans målsætning har været at udarbejde en lettilgængelig nøgle til købstaden Aabenraas ejendomme. Han forestiller sig med rette, at bogen vil blive til stor nytte for fremtidige forskere. Der er imidlertid ingen tvivl om, at den også vil være en lækkerbidsken for mange slægtsforskere, som ønsker mere kød på slægtstavlen end blot og bar årstal, samt for de husejere, der gerne vil vide lidt mere om, hvem de foregående ejere af deres hus mon har været.

Skifter Andersen har minutøst sammenstillet oplysninger fra grundbøger, brandtaksationsprotokoller, panteprotokoller og skattelister samt Morten Kamphøveners værk, *Borgerskaber i Aabenraa*, der udkom i 1974. Tidsmæssigt dækker registranten perioden fra ca. år 1700 til ca. år 1920.

Bogen er ordnet alfabetisk efter gadenavne. Inden ejendommene oplistes efter husnummer, gives der en kort redegørelse for betydningen af gadens navn. Herefter følger i skematisk form en kronologisk gennemgang af den enkelte ejendom med oplysninger om ejeren og, hvor det har været muligt, dennes profession samt henvisning til de kilder, hvorfra oplysningerne er hentet. Der er afbildet matrikelkort fra 1709, 1775 og 1870; herudover rummer bogen ingen illustrationer. Bagest findes et udførligt navneregister over ejerne. Det er værd at gøre opmærksom på, at registranten ikke oplister, hvem der har beboet de pågældende ejendomme. Hvad disse oplysninger angår, henvises læseren til folketællingerne.

I bogen er indlagt en CD med en bearbejdet gengivelse af det baggrundsmateriale, der ligger til grund for registranten. Af brandtaksationsprotokollerne fra 1745, 1754, 1764 og 1775 fremgår værdien af den enkelte ejendom, ligesom skattelisterne fra 1700, 1715, 1720, 1730 og 1740 viser beskattningen af ejendommen. Der bringes en oversigt over kvarter- og matrikelnumre plus et indeks til skyld- og panteprotokollen. Et selvstændigt register viser ejernes fordeling på erhverv. Endelig indeholder CD'en registranten og personregisteret, således som disse er optrykt i selve bogen.

Hele herligheden, trykt på godt papir og i stift bind, koster 150 kr. En rigtig god investering for alle med interesse i Aabenraas historie og for slægtsforskere, hvis familier har tilknytning til købstaden.

Britta Bargfeldt

Archivführer Schleswig-Holstein. Archive und ihre Bestände

Veröffentlichungen des Landesarchivs Schleswig-Holstein Bd. 100.
Hamburg University Press, 2011, 501 s.

Set nordfra har arkivlandskabet i Slesvig-Holsten altid været ret utilgængeligt. Landsarkivet i Slesvig har ganske vist udgivet mange trykte arkivfortegnelser, men til mange af dets arkiver er vejen indtil i dag gået over svært tilgængelige ældre fortegnelser. De kirkelige arkiver med bl.a. kirkebøgerne, som er mange slægtsforskeres vigtigste kilde, er spredt ud på mange adresser. De kommunale arkiver har vidt forskellig standard, og et samlet overblik har været svært at opnå. Derfor er det et enormt fremskridt, at Landsarkivet i Slesvig, foreningen af kommunalarkivarer og det Nordelbiske Kirkearkiv har taget skridt til udgivelsen af en vejviser, som viser, hvad der findes af arkiver. Den store bog er udgivet i et lille oplag som print-ondemand, men den foreligger også frit tilgængelig som pdf bl.a. på adressen <http://hup.sub.uni-hamburg.de>.

Bogen gengiver først den slesvig-holstenske arkivlov 1992 (Landesarchivgesetz) og den kirkelige arkivlov 1991. Derefter følger præsentationer af mere end 150 enkeltarkiver mellem landegrænsen og Elben. Der er tale om offentlige arkiver, statslige, kommunale og kirkelige arkiver samt enkelte private arkivinstitutioner. Arkiverne er opdelt efter kredse/amter, hvor hvert afsnit indledes af et instruktivt kort. For hvert enkelt arkiv angives adresse, telefon, e-mail, hjemmeside og åbningstider, og der redegøres for arkivets historie, geografiske arbejdsområde og for dets samlinger, hvad enten de er papir, billeder, kort, film eller lydbånd osv. På den måde åbnes vej til et bogstaveligt talt overvældende materiale.

Her er landsarkivet i Slesvig med dets 37 km akter. Her er f.eks. byarkiverne i Flensburg, Kiel, Lübeck og Neumünster og de mindre byer som Slesvig og Rendsborg med deres omfattende materiale fra middelalderen til i dag. Her er kreds(amts-)kommunale arkiver, som rummer den amtskommunale overlevering hovedsagelig siden de preussiske reformer efter 1867 samt mange mindre lokale arkiver. Her er de såkaldte »amtsarkiver«, som er kommunale arkiver for de såkaldte 'Ämter', hvert omfattende et 'Amt' sammensat af normalt flere mindre kommuner (Gemeinden). De rummer kommunale arkiver og et mangfoldigt lokalt kildemateriale af privat proveniens. Her er det centrale Nordelbiske Kirkearkiv i Kiel, hvorfra man kan finde vej til

de lokale kirkekredsarkiver og de lokale kirkebøger. Endelig er medtaget en række private arkivinstitutioner såsom Nordfriisk Instituut i Bredsted, Bismarck-arkivet på Friedrichsruh i Lauenburg, Ferring Stiftelsens arkiv på Før og arkiver i Landesbibliothek i Kiel.

En meget stor del af de kommunale arkiver må leve med såre begrænsede ressourcer, få lønnede eller måske kun frivillige medarbejdere. Økonomien er knap, og det kniber meget med at få opfyldt forskrifterne i arkivloven fra 1992. Derfor betyder en udgivelse som denne arkivfører en impuls til at komme videre og for publikum en vældig hjælp til at finde frem til de historiske kilder.

Lars N. Henningsen

Buk-Swienty, Tom: 1864 i billeder

Gyldendal, 2012, 268 s.

Efter de to velskrevne bestsellere *Slagtebænk Dybbøl* (2008) og *Dommedag Als* (2010) har Tom Buk-Swienty nu udgivet endnu en bog om krigen i 1864: *1864 i billeder*. Den kan udmærket læses som en selvstændig, men dog yderst kortfattet version af de to andre bøger. Men det er som supplement til *Slagtebænk Dybbøl* og *Dommedag Als*, at *1864 i billeder* kommer til sin ret.

De to tidligere bøger var illustreret med samtidige fotografier, hvilket gav dem en særlig dokumentarisk karakter. I denne bog slår forfatteren sig løs med en mangfoldighed af billeder: Fotos, træsnit, litografier, skitser, akvareller og monumentale krigsmalerier. Bogen er holdt i et stort coffee-table-format, som tillader en storslået gengivelse af billederne, der nogle gange fylder et helt opslag. Det giver læseren mulighed for at gå på opdagelse i detaljerne – hvis de da ikke skjuler sig i folden i midten, hvad der naturligvis er ulempen ved denne type af gengivelse. Men man kan jo ikke få det hele...

Buk-Swienty har delt sin bog op i 24 kapitler, 9 kronologiske kapitler: »Vejen til krig«, »De første kampe«, »Tilbagetoget«, »Dybbøl«, »Fredericia og general baglæns«, »Belejring«, »Stormen den 18. april«, »Helgoland« og endelig »London, Wien og Als«. Spredt mellem kronologien er fordelt 15 tematiske kapitler, der bl.a. drejer sig om »Mændene bag krigen«, »Krigskirurgi«, »Soldatens hverdag«, »Civile i kampzonen« osv. De tematiske kapitler følger sig naturligt ind i fortællestrukturen.

Teksterne, både kapiteltekster og billedtekster, er meget kortfattede. Hovedsagen i denne bog er – og må være – billedsiden. Og den er

flot! Buk-Swientys *1864 i billeder* er i slægt med Lars Lindebergs gennemillustrerede *De så det ske – krigen 1864*, der udkom ved 100-års jubilæet i 1964, og mange af illustrationerne er gengangere herfra. Men der er sket en del med billedbehandling og bogtrykkerkunst siden dengang; fotografierne står skarpere, og der er langt flere farvebilleder, der tilmed står meget mere smukt og klart. Og så har Buk-Swienty suppleret med en lang række af den britiske tegner Robert Landells' fine skitser, der ellers befinder sig i privateje. Men det er navnlig fotografierne og de storladne krigsmalerier, der gør indtryk; i hvert fald på denne anmelder.

Tom Buk-Swienty er efterhånden blevet ekspert på krigen i 1864. Men når han bevæger sig bort fra selve krigens historie, så dukker der småfejl og unøjagtigheder op. Der er f.eks. efterhånden almindelig konsensus mellem danske og tyske historikere om, at ordene fra Ribe i 1460 »dat se bleven ewich tosamende ungedeelt« ikke indeholder et løfte om, at de to hertugdømmer statsretligt var uadskillelige, men at denne udlægning tværtimod er en anakronisme, skabt af den slesvigholstenske bevægelse i første halvdel af 1800-tallet. Han får også tidsfæstet den franske revolution til 1792 (1789), kalder Henrik Hanssen, Dybbølmark, for »Hansen« (med ét s) og får placeret digteren Theodor Storms fødeby Husum i Holsten (Slesvig). Disse småfejl skal dog ikke skjule, at det er et stateligt værk, der føjer sig smukt ind i Tom Buk-Swientys fine forfatterskab.

René Rasmussen

Glebe-Møller, Jens: I kamp mod dumhed og hykleri. Om oplysningsmanden general W.H. von Schmettau

Museum Tusulanums Forlag, 2011, 122 s.

Sidste halvdel af 1700-årene er en periode præget af reformbestræbelser og nye tanker på mange fronter. På det økonomiske plan blev der arbejdet for at øge produktion og velstand og f.eks. brugt kræfter på at supplere det traditionelle håndværk med nye »industrielle« virksomheder. På det intellektuelle plan kom kirkens position og forkyndelse under stadig stærkere pres, og ved århundredets slutning var både kirkens og skolens folk i stort tal dybt påvirkede af den nye tids dyrkelse af fornuft og oplysning og tro på menneskets egne muligheder. Flere af disse bevægelser er forenet i historien om adelsmanden og generalen Woldermar Hermann von Schmettau (1719-85). Selv om

Schmettau nok må siges at stå som en ener, er det fortjenstfuldt, at der nu er udkommet en minibiografi med vægt på hans budskab som oplysningsmand, så meget mere som Schmettaus scene for en væsentlig del var de gamle hertugdømmer Slesvig og Holsten.

Schmettau hørte på fædrene side til en schlesisk adelsfamilie og trådte i 1746 i dansk tjeneste, bl.a. protegeret frem af den senere danske førsteminister J.H.E. Bernstorff. Hurtigt fik S. høje militære poster og fik i den egenskab Slesvig by som base gennem halvandet årti fra 1750. Adelsmanden erhvervede den fornemme Bispegård, som endnu ligger lige ved domkirken, og herfra udfoldede han i tæt kontakt med Bernstorff en pionerindsats for at oprette nye industrier i Slesvig, således den første fajancefabrik og flere avancerede tekstilvirksomheder. I 1762 deltog Schmettau i forberedelserne til det kortvarige felttog, som skulle afværge et angreb fra Rusland, og fik i årene 1764-67 stillingen som kommanderende general i Norge. Her videreførte han sine industrielle forsøg og agiterede for Glücksborg-provsten Lüders' ideer om kartoffelens udbredelse. Men i 1767 faldt han i unåde og tilbragte derefter sin pensionisttilværelse i Preetz og især i Plön. En bøn om at blive amtmand i Aabenraa blev ikke opfyldt.

Fra Plön gjorde han sig kendt som oplysningsmand og fritænkter af radikal støbning.

Siden sine studieår i den tidligste ungdom var S. vidt belæst udi teologi og filosofi; han stod i kontakt med Voltaire, Rousseau og andre mindre kendte ånder. Herudfra skabte han sig en idéverden som deist, fritænkter og modstander af kirkens dogmer. Hans mest kendte skrift blev pjecen *Blätter aus Liebe zur Wahrheit geschrieben* (1771), som blev forsøgt inddraget af generalsuperintendent Adam Struensee, ministerens fader.

Jens Glebe-Møller er emeriteret teologiprofessor og retter i sin Schmettau-bog fokus på S. som oplysningsmand. Hans rolle som en slags pioner for »industrialiseringen« falder stort set uden for forfatterens opmærksomhed. Til gengæld giver han en velskrevet gennemgang af S.s tankeverden, hvor læseren hele tiden føres videre og til sidst næsten kan ane den gamle radikal-oplysningsmands personlighed som profil i baggrunden.

S. gik til angreb på teologerne og den åbenbarede religion. Kristenommen grundede sig for S. på illusioner, og Treenigheden var uantagelig. Hans »tro« gik ikke videre end til et »højeste væsen«. Jesus var blot den, der forkynder de største sandheder. S. var på linje med den

da relativt nye historisk-kritiske bibelforskning og talte for »fornuft« og oplysning mod »dumhed og hykleri«, »fordomme og overtro«. I stedet for præster burde man ansætte »sædelærere«.

Vel var S. radikal, og det var kun venteligt, at førsteminister A.P. Bernstorff, hans store beskytters efterfølger, anså S. som en fjende af Gud og moralen. Men S. gennemspillede temaer, som var på dagsordenen i oplysningstiden, og der går en tråd fra S. og hans radikale tanker til det flertal af præster, som med deres opslutning til en fornuftig gudstjenestereform sidst i 1790'erne fremkaldte et sammenstød med den brede befolkning, som slet ikke var med på den slags ideer.

Bogen om S.s tankeverden kan anbefales som et velskrevet og velunderbygget indblik i vigtige sider af 1700-årenes åndshistorie, både i kongeriget og i hertugdømmerne.

Lars N. Henningsen

Henningsen, Lars N. (udg.)/Broder Schwensen (Hg.): I venskab og tillid. Istedløvens tilbagevenden til Flensborg i 2011/In Freundschaft und Vertrauen. Die Rückkehr des Istedt-Löwen nach Flensburg 2011

Udgivet af Studieafdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, nr. 67. Große Schriftenreihe der Gesellschaft für Flensburger Stadtgeschichte e.V., Band 75. Flensburg 2012. Parallelttekster på dansk og tysk. 116 s. + dvd af Dieter Nickel.

Istedløven er et erindringssted – ovenikøbet et perfekt eksempel på dette nye begreb inden for kulturforskningen, som blev skabt i 1984 af den franske historiker Pierre Nora i et syvbinds værk, *Les Lieux des Mémoire*. Begrebet dækker over et krystallisationspunkt for et nationalt fællesskab, og ordet er et billedligt udtryk, der dækker over flere forskellige ting, f.eks. en konkret lokalitet eller et monument, en begivenhed, et jubilæum, en myte eller en tradition. Fælles for alt dette er, at et erindringssted består af flere lag:

- det materielle lag i form af selve stedet, monumentet, begivenheden,
- det symbolske lag i form af fortolkningen,
- det funktionelle lag med brugen og ritualiseringer.

Istedløven rummer det hele, og ikke mindst dens symbolske lag er spændende, fordi der på dansk og tysk side har været vidt forskellige

tolkninger af dette monument. Dens funktionelle lag er kommet til udtryk i de årlige mindesammenkomster, der indtil 2010 udspillede sig ved Løven i København og ved dens tomme plads på Flensborg Kirkegård.

Istedløven er det mest omstridte monument, der har befundet sig på dansk kulturområde. Opstillingen af løven på dens høje sokkel på Flensborg Kirkegård i 1862 bliver af forfatterne betegnet som »en legemliggørelse af dansk-tyske modsætninger«. Den afspejlede både dengang og i de efterfølgende mere end 130 år modsatrettede dansk-tyske forhåbninger, mistillid, frygt og skuffelser. Alt dette blev ændret i 2011, hvor skulpturen efter 147 års eksil kunne genopstilles på sin oprindelige standplads i Flensborg som et symbol på venskab og tillid. Det er fascinerende historie, der afspejler kulturarvens dynamik og viser, at fortolkninger af fortiden kan ændres over tid, fordi de er bundet til nutidige synspunkter.

De to forfattere, der arbejder som arkivarer ved henholdsvis det danske mindretalsarkiv og det tyske flertalsarkiv i Flensborg, har skrevet en særdeles læseværdig og veldokumenteret bog om Istedløvens overflytning til Flensborg. De redegør for de politiske forberedelser, det praktiske arbejde, den festlige indvielse samt reaktioner og perspektiver. I tillæg er der gengivet de officielle taler ved indvielsen, og der er fyldige kildehenvisninger, også til avisartikler og internet. Som rosinen i pølseenden er der en fin dokumentarfilm, der nøje redegør for restaurering, tilbageførsel og indvielse.

Bogen giver en særlig indsigt, fordi Broder Schwensen som Stadtarchivar kan dokumentere forvaltningens og politikernes holdninger gennem talrige mails, og Lars Henningsen har bidraget med interviews med centrale personer, blandt andet Heinz-Werner Jezewski fra Die Linke, som var den person, der satte hele processen i gang. Jezewski, der er pacifist og socialist, havde forestillet sig, at Istedløven skulle forvandles fra et »Denk-Mal« til et »Mahn-Mal«. Ideen om at få monumentet tilbage til byen blev imidlertid overtaget af overborgmester Klaus Tcheuschner ud fra helt andre synspunkter – nemlig ønsket om at bruge Istedløven til at profilere og markedsføre Flensborg og det grænseoverskridende samarbejde. Ønsket om en positiv profilering i det danske mindretal før det forestående byrådsvalg kan også have været igangsættende for hele processen. Det havde været oplagt med et interview med Tcheuschner, men måske har han ikke ønsket at medvirke.

Bogen belyser fint den vanskelige balancegang mellem de danske ønsker om den bedst mulige rekonstruktion af det oprindelige monument og de tyske ønsker om en genopstilling, der muliggjorde en total omtolkning, ikke mindst for at imødekomme de kritiske og skeptiske holdninger, der fandtes i flertalsbefolkningen. Af noterne fremgår de meget forskellige ønsker om musik og sange ved indvielsen og de kompromiser, der blev indgået. Både her og andetsteds er stof til adskillige artikler med analyser af erindringspolitik.

Kulturarv bliver ofte fremstillet som et statisk, noget tilbage-skuende begreb. Denne bog viser med al tydelighed, at kulturarv er et dynamisk fænomen, og dens status og betydning ændres i takt med tidens behov. Istedløvens genrejsning i Flensborg og den dermed forbundne nye fortolkning af monumentet viser, at det grænseoverskridende samarbejde er lykkedes, og at det får gennemslagskraft i mange sektorer. Det er således første gang, at de to kyndige arkivarer, der har arbejdet i årtier i samme by, har udgivet en bog i fællesskab, og de understreger selv, at det er sket i en åben og konstruktiv ånd.

Inge Adriansen

Jahnke, Carsten og Jes Fabricius Møller (udg.): 1864 – og historiens lange skygger/1864 – und der lange Schatten der Geschichte. Den dansk-østrigsk-preussiske krig i 1864 og dens betydning i dag/Der österreichisch-preussisch-dänische Krieg von 1864 und seine Gegenwartsbedeutung

Ihle Verlag, Husum, 2011, 360 s.

I anledning af det halvrunde 145-års jubilæum for krigen i 1864 arrangerede SAXO-instituttet, det historiske institut på Københavns Universitet, med hjælp fra Forbundsrepublikken Tysklands daværende ambassadør i Danmark, Christoph Jessen, og generalsekretær for Det Danske Kulturinstitut, Finn Andersen, i 2009 en konference med bidragydere fra danske og tyske forskningsmiljøer, politiske og kulturelle institutioner. Formålet var at skabe et forum, hvor »aktuelle synspunkter og historiske undersøgelser mødte hinanden« (fra forordet). Bidragene blev i 2011 samlet og udgivet på det sprog, hvori det var blevet holdt. Det er der kommet en broget buket ud af.

Der er, foruden forordet, der gengives på begge sprog, 20 bidrag, 9 på dansk og 11 på tysk. De er samlet i fire hovedafsnit: 1) 1864 og politikken i dag, 2) Erindringspolitik, 3) 1864 som traume og 4) Det

glemte 1864. Det er ikke muligt inden for rammerne af en anmeldelse at omtale samtlige bidrag.

Alle bidragydere er enige om, at krigen i 1864 »for Danmark var verdens undergang, mens den for Tyskland var en marginal hændelse« (bl.a. Michael Salewski, s. 187). Denne asymmetri kan der dog rådes bod på, hvis man betragter historien i et lidt større perspektiv, hvad der i særlig grad lykkes for bl.a. Salewski og Uffe Østergaard. For mens 1864 var slutstenen på en lang række af nederlag, der reducerede Danmark fra en stormagt til en småstat (Bernd Henningsen, s. 121-142), så var 1864 det første skridt på Tysklands vej mod stormagtsstatus. De næste var som bekendt 1866 og 1870/71. De to ødelæggende nederlag i verdenskrigene 1914-1918 og 1939-1945 reducerede til gengæld Tyskland til en – ganske vist temmelig stor! – udgave af Danmark: Et rigt, fredeligt og demokratisk land, der kun højest ugerne griber til våben (Østergaard, s. 39). Set i dette perspektiv deler de to nabolande historiske erfaringer.

Med så mange bidrag om det samme tema er gentagelser uundgåelige. Det kan næppe lægges redaktørerne til last. Men selvom der langt hen ad vejen er konsensus om fortolkningen af 1864, så kan der alligevel iagttages en række interessante forskelle.

Christoph Jessen tolker 1864 som »den første stærke advarsel imod den store fejltagelse at bygge Europa på den rene nationalisme« og glæder sig over, at Den europæiske Union er en »konsekvens af det forrige århundredes erkendelse af, at Europa ikke udelukkende kan bygges på rene nationalstatslige principper« (s. 23). 1800-tallets ødelæggende nationalisme førte til opløsning af de gamle, europæiske helstater, Danmark, Østrig-Ungarn, »der rev hele Europa med i afgrunden« og i vore dage opløste Jugoslavien, Sovjetunionen og Tjekkoslovakiet (s. 22).

Javist. Men er det nu i grunden så galt, at folkene ønsker selvbestemmelse? Er det ikke netop dette, vi på andre historiske mindedage hylder som princippet om »folkenes selvbestemmelsesret«?

Steen Bo Frandsen er inde på samme tankegang som Jessen i sit bidrag, der handler om »de nationalliberales glemte modstandere«, nemlig de politikere i Danmark, der arbejdede for at bevare den danske helstat. Der er jo efterhånden historisk konsensus omkring at tildele de nationalliberale danske politikere skurkerollen i optakten til krigen i 1864. Det kan der bestemt være mange gode grunde til. De nationalliberale havde, skriver Steen Bo Frandsen, »pisket stemnin-

gen op, spredt had og uforsonlighed og forlangt et dansk Danmark« (s. 247). Steen Bo Frandsens helstatsfolk og radikalliberale demokrater gik derimod ind for at bevare den multietniske danske helstat. Han giver adskillige smagsprøver på fremtrædende nationalliberales blindhed og nationalistiske aggressivitet mod »de fremmede« – tyskerne. Men alternativet – en bevarelse af den danske multinationale helstat – fortaber sig som en fjern utopi. For når nu de tysksindede slesvig-holstenere, hvad de med al ønskelig tydelighed havde vist i 1848-50, og hvad de heller ikke just lagde dølgsmål på i 1850'erne, pinedød ikke længere *ville* være en del af den danske helstat og tilmed har opbakning fra millioner af folkefæller i 35 tyske stater og fire fristæder, hvad gør man så? Helstatsfolkene sad ved regeringsmagten halvdelen af tiden mellem 1850 og 1864. De formåede heller ikke at løse problemet. Når Slesvig-Holsten overhovedet lod sig regere, skyldtes det vel alene, at hertugdømmerne *ikke* havde fået del i den demokratiske grundlov af 1849 og derfor fortsat blev regeret enevældigt. Er det måske i virkeligheden sådan, at det eneste, der kan holde en multietnisk helstat sammen, er fravær af demokrati?

Det synspunkt er Uffe Østergaard inde på i sit bidrag: Nederlaget i 1864 førte til en »demokratisering af den resterende danske småstat« (s. 29). Tabet af de tre hertugdømmer reducerede Danmark fra en multinational helstat til en etnisk ren nationalstat med kun ét sprog og én kultur. »Måske er det godt, det gik sådan«, skriver Østergaard (s. 40), for hvis helstaten havde overlevet med $\frac{2}{3}$ dansktalende over for $\frac{1}{3}$ tysktalende indbyggere, så kunne Danmark i dag have lignet Belgien, »et konfliktfyldt partnerskab mellem en industrialiseret sydlig del, hvis elite og sprog traditionelt længe havde domineret, og en nordlig flertalsbefolkning med en bondekultur, som i kraft af industrialiseringen efter 1945 er blevet rigere end dem i syd og derfor føler, at de har ret til en egen stat. Den etnisk homogene nationalstat gjorde det lettere at opbygge en velfærdsstat, fordi danskerne overfører penge til folk, der ligner dem selv«. Til gengæld har de vanskeligere ved at navigere i en moderne globaliseret og multietnisk virkelighed.

1864 – og *historiens lange skygger* er bestemt et læseværdigt bekendtskab. Den slutter sig til den lange række af bøger om 1864, der er udkommet de senere år. Der havde ellers meget længe været ret stille om 1864 på bogfronten. Hvorfor er 1864 da blevet interessant igen? Måske fordi historien (igen) har fået nutidig politisk aktualitet. Det

er måske den mest interessante konklusion på denne udgivelse, der dermed på forbilledlig vis lever op til det formål, der blev opstillet i forordet.

René Rasmussen

Jebsen, Nina: Vær tro! Agitation ved folkeafstemninger i Europa 1920-1921

Museum Sønderjylland – Sønderborg Slot, 2012, 32 s.

Nina Jebsens billedbog *Vær tro!* er udgivet som en ledsagebog til en ny permanent udstilling på Sønderborg Slot: *Folkeafstemninger og Genforening 1918-1920*. Der er tale om et hæfte på 32 sider, der viser et udvalg af afstemningsplakater fra de nationale folkeafstemninger efter Første Verdenskrig. Mere præcist ved den tysk-polske grænse i Øst- og Vestpreussen i juli 1920, Kärnten ved den østrigsk-slovenske grænse i oktober 1920, Oberschlesien ved den tysk-polske grænse i marts 1921 og Burgenland ved den østrigsk-ungarske grænse i december 1921. Afstemningsplakater fra Slesvig er ikke taget med, fordi, som det flere gange påpeges, Inge Adriansen og Immo Doege har belyst valgplakater herfra i bogen *Dansk eller tysk? Billeder af national agitation i 1920*, der udkom i 2010. Så kan vi jo anskaffe os den bog. For sammenligningens skyld kunne det dog have været ganske interessant at se eksempler på afstemningsplakater fra alle fem afstemningsområder.

At se afstemningsplakaterne fra de fire andre afstemningsområder er bestemt også interessant. Nina Jebsen leverer fine beskrivelser af udvalget uden dog at gå ind i dybere sammenligninger. Der er ellers mange ligheder i brugen af skræmmebilleder og stereotyper. De nationale folkeafstemninger var nok demokratiske, men de skabte også klare skillelinjer mellem »dem og os«. Som Jebsen anfører i sammenfatningen, forsøger alle afstemningsplakater at skabe national identitet ved at hævde, at ens egen nation er den anden overlegen. Nina Jebsen er som ph.d.-stipendiat ved Institut for Grænseregionsforskning i Sønderborg i gang med et forskningsprojekt om folkeafstemningerne efter Første Verdenskrig. Man kan kun se frem til en uddybende sammenligning af folkeafstemningerne, herunder også vores egen slesvigske, og de valgkampagner, der blev gennemført forud for disse. Med de tværgående billedlige temaer som bonden, barnet, den onde i skikkelser af dyr, økonomiske argumenter, det regionale til-

hørshold og ikke mindst den historiske ret og arv er sammenligningsmulighederne talrige. Her vil Nina Jepsen også kunne uddybe de tekniske forskelle i afstemningernes gennemførelse og den betydning, selve organiseringen af afstemningerne havde for udfaldet. Som Jepsen berører i bogens indledning, var det mere end vanskeligt at tegne entydige nationale grænser på grundlag den nationale selvbestemmelsesret i det nationale kludetæppe, som Central- og Østeuropa var på dette tidspunkt. Netop derfor blev der også kun afholdt fem folkeafstemninger. Folkeafstemningerne skulle primært sikre en endelig afgørelse. Men selv retfærdigheden af de slesvigske afstemninger blev som bekendt betvivlet fra tysk side, og den nationale agitation skabte dybe skel i de pågældende grænseegne. *Vær tro!* er på den vis en fin appetitvækker på Nina Jepsens ph.d.-projekt. Og så bør man selvfølgelig også tage på Sønderborg Slot og se udstillingen.

Morten Andersen

Jespersen, Mikkel Leth: Diamant-Petersen – kaptajn og diamanthandler i 1870'ernes Sydafrika

Udgivet af Museum Sønderjylland – Kulturhistorie Aabenraa (Skrifter til Aabenraas søfartshistorie, bind 2). Aabenraa, 2011, 84 s.

Museum Sønderjylland – Kulturhistorie Aabenraa har udgivet bind 2 i serien Skrifter til Aabenraas søfartshistorie. Denne gang tages sømand og diamanthandler Johan Peter Petersen under behandling. Han var ikke en af byens egne sønner; men hans senere liv og virke betød, at han med rette indtager en plads i byens søfartshistorie.

Johan Peter Petersen blev født i Nyborg i 1840. Fjorten år gammel stod han til søs som skibsdreng på skonnerten »Flora« af Bandholm og var fuldbefaren, da han i 1860 aftjente sin værnepligt, bl.a. på fregatten »Thetis«. I 1863 kom han hjem fra en rejse til Calcutta og blev atter indkaldt til flåden. Krigen 1864 tilbragte han om bord på fregatten »Sjælland« og deltog således i slaget ved Rygen. Herefter gik han på navigationsskole i Svendborg og aflagde 1865 styrmandseksamen i København. I 1872 var Petersen havnet i Kimberley i Sydafrika, hvor han etablerede en diamantmine. Fortjeneste havde han intet af, for han blev snydt af sine arbejdere. Så slog han sig på diamanthandel, hvilket tilsyneladende gik bedre. I hvert fald rejste han i 1874 tilbage til Danmark, hvor han i Aabenraa giftede sig med kaptajnsdatteren Christine Marie Elisabeth Lund og i Assens lod bygge den 2-mastede

skonnertbrig »Marie« af Nyborg. Så gik turen atter til Sydafrika, hvor Petersen medbringende sin hustru sejlede mellem Sydafrika og Mauritius frem til 1877. Her havde en lille snes kaptajner fra Aabenraa for en tid fundet en niche, idet de med deres små skonnerter netop kunne passere barrierne foran flodmundingerne og nå frem til byer, som de større dampskibe var afskåret fra. I 1877 forlod familien Petersen »Marie« og overlod kommandoen til skibets førstestyrmand, Carl Emil Lund, som var Petersens svoger. »Marie« blev solgt i 1881 og forliste ved Mauritius i 1890.

I 1878 slog Petersen sig atter ned som diamantopkøber i Kimberley, og i dag er stadig bevaret nogle af hans rekvisitter fra den tid, såsom vægt, lup og stempel. I 1879 rejste hustruen og de to døtre Caroline Marie og Johanne Wilhelmine, som var født i hhv. 1875 og 1878, hjem til Aabenraa. Dagen efter hjemkomsten døde hustruen af et hjerteslag. Døtrene blev formentlig anbragt ved familie, og først i 1881 vendte Petersen selv hjem så formuende, at han ikke behøvede at arbejde. Siden gik der rygter om, at kaptajnen engang havde holdt et selskab, hvor der ved hver af damernes kuverter var placeret en diamant som foræring. Det er sikkert en skrøne, men den var med til at underbygge tilnavnet Diamant-Petersen. I Aabenraa giftede han sig med enken Ida, født Paulsen, og flyttede så til Svendborg, hvor han en tid drev en vinhandel. Her fik parret i 1888 datteren Ida. I 1890 foretog Petersen uvist hvorfor og hvordan en sidste rejse til Sydafrika. I 1907 forlod familien Svendborg og flyttede tilbage til Aabenraa. Her blev Petersen i 1925 udnævnt til Dannebrogsmænd. Den ældste datter døde allerede i 1907, hustruen i 1923 og han selv i 1930.

Diamant-Petersen efterlod ikke mange skriftlige vidnesbyrd om sit liv. Det mest omfattende er en regnskabsbog fra skonnerten »Marie«s bygning og de følgende års sejlads. Desuden skrev han en kort levnedsbetretning, da han i 1925 blev udnævnt til Dannebrogsmænd. Mikkel Leth Jespersen har gjort et stort arbejde for at kaste lys over Petersens liv. Fra stort set at være på bar bund er det lykkedes at fremskaffe oplysninger om Diamant-Petersens liv og færden med hjælp fra museer, arkiver og biblioteker i Danmark og Sydafrika. Under efterforskningen viste det sig, at Petersen havde flere efterkommere, som var i besiddelse af fotos og effekter fra Petersens tid som diamanthandler. Trods forfatterens store research, er der stadig perioder i Petersen liv, som er ukendte og næppe nogensinde lader sig belyse.

Bogen er i stift bind og forsynet med mange fine illustrationer, heraf en del i farver. Den afsluttes med Efterskrift, English Summary, Litteraturliste og Billedhenvisninger. Desværre kan bogen ikke sige sig fri for en del sjsuskefejl. Det gælder især billedteksterne. På side 21 læser man korrekt, at kaptajn Petersen blev gift 15. maj 1874; men af samme sides billedtekst fremgår, at ægteskabet fandt sted 5. maj 1874. På side 27 angives skønnert »Marie«s kendingsbogstaver at være NMVBD. De var NMVD. Af side 68 fremgår, at Petersen blev udnævnt til Dannebrogsmænd den 26. maj 1925, medens samme sides billedtekst oplyser, at det skete i 1924. På side 69 vises et foto af Aabenraas sidste sejlskibskaptajner angiveligt fra 1828. Det skal naturligvis være 1928, og endelig fortæller billedteksten side 72, at Petersens anden hustru, Ida, var født i 1941, hvilket rettelig skal være 1841. Disse småting kan dog ikke ødelægge en spændende beretning om en usædvanlig sømand, som drev det videre end sædvanligt. Bogen henvender sig især til læsere af maritime skildringer og af Aabenraas lokalhistorie.

Knud Madsen

Jespersen, Mikkel Leth og Stefanie Robl Matzen (red.): Sønderjyder fortæller søfartshistorier i anledning af Aabenraa Museums 125-års jubilæum

Udgivet af Museum Sønderjylland – Kulturhistorie Aabenraa (Skrifter til Aabenraas søfartshistorie, bind 3). Aabenraa, 2012, 124 s.

Jomfru Fannys chokoladekande, et gulnet fotografi af en beboelsesejendom i Yokohama, en skriftlig tilladelse til at føre en særlig udgave af det tyske rigsflag, en træskulptur fra Tanzania. Umiddelbart kan det være vanskeligt at se, hvad disse ting har med hinanden at gøre. Nu forholder det sig imidlertid således, at de alle fire er små brikker til en mosaik, der viser søfartens store betydning for købstaden Aabenraas historie.

Her i 2012 har Aabenraa Museum kunnet fejre 125 års jubilæum med en udstilling, hvortil en række privatpersoner havde fundet genstande frem, der på en eller anden måde havde relation til søfarten. Udstillingen blev vist på museet i tidsrummet 4. marts til 6. maj 2012. Museet kunne have markeret jubilæet med en bog om institutionens historie, men har i stedet valgt at publicere udstillingskataloget som 3. bind i serien Skrifter til Aabenraas søfartshistorie. Med udgangspunkt i hver enkelt genstand har dens ejer fortalt om personer og

episoder med tilknytning til denne. I mange tilfælde er der tale om arvestykker, hvis oprindelseshistorie er blevet genfortalt fra generation til generation. Som en af bidragyderne, Anne Lildholdt Jensen, meget rammende skriver: det drejer sig om »alt det, der er blevet bragt hjem gennem tiderne og har inspireret og forundret«.

Tidsmæssigt dækker bogen flere århundreder, fra 1790'erne til 1980'erne, med en afstikker helt tilbage til Nydambåden. Geografisk spænder den vidt, fra Sydøstasien over Afrika til Amerika. På hjemlig grund er Aabenraa med byens skipperfamilier og maritime arbejdspladser i centrum med danske farvande fra Øresund til Vadehavet som skiftende kulisser.

Der er 28 småberetninger i alt. Hver af dem indledes med et portræt og en præsentation af fortælleren, der for nogles vedkommende selv har forfattet stykket, mens andre afsnit er blevet til i en dialog med en af museets inspektører. Indholdsmæssigt spænder beretningerne vidt. Her er familiehistorier med søfarende og pårørende i land som hovedaktører; personlige erindringer fra nære og fjerne steder på kloten; præsentation af udstyr og instrumenter; beretninger om Aabenraavirksomheder såsom værfter, motorfabrik og rederier.

Fortællingerne tager udgangspunkt i de udstillede genstande, alle afbildet i fine gengivelser. Bogen har uden tvivl fungeret godt som katalog til udstillingen. Som læser hjemme i stuen kunne man ønske sig nogle af historierne bredt mere ud. Det ville for eksempel have været interessant at høre om, hvad kaptajnsfrue Elisabeth Catharine Schmidt beretter i sin *Dagbog over min sørejse om bord på skonnert Brik Union 1849-50*, eller at få nogle bud på, hvad en skibskiste mon har indeholdt. I erindringen er det alment menneskeligt først og fremmest at bevare mindet om de store og usædvanlige hændelser i tilværelsen, i denne sammenhæng blandt andet forlis, ulykkelige dødsfald og mødet med fremmedartede lokaliteter. Det kunne imidlertid have været interessant som supplement at have fået en beskrivelse af dagliglivet om bord på et skib på langfart med de mange trivielle gøremål, der må have fyldt meget på sejladsene. Helge Lieberg nævner ganske kort, at han hurtigt blev træt af arbejdet som messedrengen, der skulle pudse messing, gøre rent og servicere officererne, og Jørgen Kristian Friis mindes, hvordan han som værnepligtig matros blev sat til at skrubbe dækket med en teglsten.

Med sine mange punktnedslag er bogen imidlertid en velegnet inspirationskilde til videre læsning, og det vil være oplagt at starte med

nogle af de forslag til supplerende litteratur, der bringes efter hvert enkelt kapitel. Overordnet belyser publikationen som sagt den store rolle, søfarten har spillet/spiller i Aabenraas historie.

Britta Bargfeldt

Jespersen, Mikkel Leth (udg.): Kaptajn Eschel Krabbs erindringer (1841-1885). Mit deutscher Originalfassung

Udgivet af Museum Sønderjylland – Kulturhistorie Aabenraa (Skrifter til Aabenraas søfartshistorie, bind 4). Aabenraa, 2012, 125 s.

Med serien Skrifter til Aabenraas søfartshistorie får Aabenraa Museum belyst en betydningsfuld periode af købstadens historie. En epoke, hvor en stor del af byens mandlige indbyggere besejlede verdenshavene om bord på store sejlskibe, drev handel på fremmede sprog og stiftede bekendtskab med fremmedartede kulturer, mens kvinderne, undertiden i årevis, klarede dagligdagen derhjemme på egen hånd. Ydermere var det en tid, hvor nyheder, det være sig fra familie kredsen eller fra det politiske liv, kunne være længe om at nå fra den ene verdensdel til den anden.

I breve, dagbøger og erindringer er denne historie bevaret for eftertiden, således også i kaptajn Eschel Krabbs erindringer. Han var født 1824 i en landbofamilie i Barsmark på Løjt, men tilværelsen som landmand øvede ingen tiltrækning på den unge mand, der allerede som 17-årig imod faderens vilje stak til søs som skibsdreng. Livet om bord på et sejlskib, i den nederste ende af hierarkiet, var en hård skole, men Krabb fortrød livet igennem aldrig sit valg af livsbane. I erindringerne beskriver han, hvorledes han rykkede op i graderne, fik en bedre og bedre hyre og til sidst endte som kaptajn med anpart i et skib i samarbejde med den kendte Aabenraa-matador Jørgen Bruhn. I den sidste del af sit erhvervsaktive liv fungerede Krabb som en slags skibsinspektør for bl.a. Jørgen Bruhns sønner. Fragtsejladser bragte ham i de første år til Sydamerika og til Californien, hvor guldfeberen rasede. I de senere år var det hovedsageligt Sydøstasien, han besejlede. År for år gives der minutvise beretninger om sejlruter, vejrforhold og fragter. Glimtvis beskriver Krabb også steder i det fremmede såsom Lissabons smukke beliggenhed ved floden Tajo, nye teknologiske landvindinger såsom jernbanen og fremmede skikke såsom tilslørede kvinder i Konstantinopel. Når skibet befandt sig i havn, var der ved ganske enkelte lejligheder tid og overskud til småture i land; dette

skete f.eks. i Calcutta. Tidens politiske begivenheder bliver kun nævnt, hvor de var af betydning for skibsfarten, således var det under krigen 1848-49 vanskeligt for Krabb at få fragt, fordi købmændene ikke ville benytte slesvig-holstenske skibe. Begivenhederne i 1864 omtales overhovedet ikke. Følelser kommer så godt som aldrig til udtryk ud over glæden ved at få brev hjemmefra og høre, at alt står vel til. Det noteres lakonisk, da en skibsdreng omkommer ved en ulykke om bord. Hertil skal dog siges, at der bagest i bogen er optrykt det medfølgende brev, Krabb efterfølgende skrev til den unge mands forældre. Brevet er skrevet på dansk, mens erindringerne er forfattet på tysk, prentet med en smuk håndskrift, som det fremgår af bogens forside. På samme måde, som Krabb bevægede sig ubesværet mellem dansk og tysk, færdedes han hjemmevant mellem Danmark og Tyskland, også efter 1864, uden at det giver anledning til nogle kommentarer.

Museumsinspektør Mikkel Leth Jespersen har forsynet bogen med et forord. Erindringerne er oversat af Karl Lildholdt, men bringes også i den tyske originaltekst sidst i bogen. Der er register over personer, fartøjer og lokaliteter, litteraturhenvisninger samt illustrationer, der bl.a. viser kaptajnen og nogle af hans skibe.

Læsere med forhåndsinteresse for søfartshistorie vil uden tvivl finde fornøjelse ved læsningen, andre vil måske savne en mere personlig og bredere skildring af tilværelsen om bord på et sejlskib. Bogen byder i alle tilfælde på en bid af Aabenraas historie.

Britta Bargfeldt

Kristensen, Henrik Skov: Straffelejren. Fårhus, landssvigere og retsopgøret

Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, 2011, 640 s.

Straffelejren handler om de mere end 5.000 såkaldte landssvigere, der i årene efter Befrielsen sad indespærret i straffelejren ved Fårhus, Padborg. Det drejer sig om den lejr, som flere nok kender som Frøslevlejren. Frøslevlejren har siden 1969 været indrettet som museum (som en afdeling af Nationalmuseet) og er i dag udråbt til national mindepark. Frøslevlejren står i dag som et symbol på den danske frihedskamp under Anden Verdenskrig. Efter Befrielsen ændrede man imidlertid navnet på det, nogen har kaldt »verdens mærkeligste koncentrationslejr«, og Fårhuslejren blev nu etableret som en dansk

straffelejrer for landssvigere dømt under det omdiskuterede retsopgør.

Fårhuslejren har ikke uden for det tyske mindretal i Sønderjylland haft den store bevågenhed, og derfor er det absolut kærkomment, at vi nu får en bog, hvor emnets mange og kontroversielle facetter behandles grundigt og kyndigt. Mange uden for mindretallets cirkler vil utvivlsomt kunne have glæde af at få indsigt i denne danske mindretalsproblematik, som de fleste sikkert kun har et overfladisk kendskab til. Fårhuslejren har derimod haft en ganske særlig betydning for mindretallet, fordi den blev central for konstitueringen og vedligeholdelsen af den hjemmetyske selvforståelse, som Henrik Skov Kristensen skriver. Et mindretal, der befandt sig i en loyalitetskonflikt mellem Tyskland og Danmark, og som under krigen med Jens Møller spidsen valgte Det Tredje Rige, og som siden fandt retsopgøret efter Besættelsen uretfærdigt.

Bogens godt 600 sider er disponeret i tre hoveddele: 1. del handler om interneringslejren i den korte periode 5. maj til 3. august 1945. Bogens 2. del er samtidig den største i omfang og handler om den statslige straffelejrer i tiden august 1945-49, mens 3. del behandler Fårhus som symbol og begreb. De to første dele handler om selve de historiske begivenheder, mens den afsluttende del tager fat på Fårhuslejrens betydning for mindretallet efter nedlæggelsen i 1949 og frem til i dag.

Delene er igen opdelt i forskellige temaer, der vedrører lejrlivet og institutionens historie. Det kan dreje sig om beskæftigelsen i lejren eller kirkelig som lægelig betjening. Disse kapitler efterfølges af glimt fra fangekartoteket. Og synes man under læsningen, at forfatteren nogle gange går meget i detaljer med et lejrliv, der langt hen ad vejen forekommer uddramatisk, er fangekartoteket med de mange tankevækkende skæbner fra prominente nazister, intellektuelle og højtstående personer fra SS og Schalburg-korpset anderledes spændende. I disse kapitler oprulles, hvordan og hvorfor disse personer var havnet på den forkerte side af pigtråden – og det er ofte ganske spændende fortællinger, hvor forfatteren i kraft af sit store kendskab til perioden perspektiverer enkeltskæbnerne ind i den store historie – og det fungerer godt.

Det drejer sig blandt flere om SS-generalen Kryssing, der i lejren arbejdede i kurvemageriet og beskrives »som både rolig og høflig, men som dog var en meget stædig natur«. Kryssing var en af de

danske officerer, der som følge af den radikalt-socialdemokratiske forsvarspolitik og den (næsten) kampløse besættelse af Danmark, tog imod tilbuddet om at blive chef for Frikorps Danmark og siden endte i engelsk krigsfangenskab, inden han vendte tilbage til Danmark. I lejren sad også journalisten og redaktøren Harboe Kardel, der blev dømt for sit medansvar i forbindelse med oprettelsen af de såkaldt »tidsfrivillige«, der var et korps af hjemmetyskere, der skulle stå til rådighed for besættelsesmagten og evt. bekæmpe en allieret invasion i Danmark. Derudover hører vi om Paul Koopmann, Ejnar Krenchel, brødrene Bryld foruden mange af lejrens mere anonyme fanger, men hvis skæbner også kunne være dramatiske.

Man fornemmer, at disponeringen af stoffet har krævet sine overvejelser, fordi selve institutionshistorien er temmelig tør, men det er fangernes livshistorier ikke. Derfor har det naturligvis været om at gøre at nå en form, hvor begge dele kunne træde frem – og det gør de på denne måde, som nok gør bogen lidt ujævn, men det fungerer.

Bogens gennemgående figur er fængselsinspektøren Cuno Gjerstrup, der som lejrleder havde stor indflydelse på fangernes tilværelse og forholdene i straffelejren. Samtidig fornemmer man også hos forfatteren sympati over for denne Gjerstrup, der var fængselsvæsenets forlængede arm i en fjern provins, og man opdager, at forfatteren har forståelse for inspektørens situation, når vi hører om hans mange problemer i forhold til indblandingen ude- og ovenfra. Således havde Gjerstrup den daglige kontakt med fangerne, og det betød, at han jævnligt havde en anden opfattelse end f.eks. Fængselsdirektoratet eller Justitsministeriet, hvor man, som tiden gik, blev stadig mere interesseret i at nedlægge Fårhuslejren, ligesom sigtet med Straffelejren i Fårhus efterhånden ændrede sig. Hvor motivationen i begyndelsen havde været gengældelse og straf, gik det nu i retning af resocialisering. Gjerstrup kom derfor til at stå som strammeren, når han anførte, at fangen efter hans opfattelse var upåvirket af straffen eller havde tilhørt de åndelige bagmænd og derfor ikke var egnet til løsladelse.

Henrik Skov Kristensens vurdering af forholdene i Fårhuslejren er, at de i begyndelsen var mindre gode, men at forholdene efterhånden bedredes. Således var der i Fårhuslejren problemer med at leve op til de generelle anordninger for danske fængsler, men forfatteren vurderer, at Gjerstrup havde ret, når han tilskrev disse problemer lejrens små fysiske forhold.

Bogens 3. hoveddel, der handler om Fårhuslejren i eftertiden, er

måske samtidig dens vigtigste del, og den fungerer måske i virkeligheden så godt, fordi diskussionen hviler på den meget udførlige og måske til tider lidt langtrukne gennemgang af lejrens historie. I denne sidste del oprulles nogle af de spændinger, der har været i det sønderjyske mellem mindretal og flertal, siden de sidste fanger forlod lejren for over 60 år siden. Det handler ikke mindst om de uretfærdigheder, som mindretallet følte sig påført i forbindelse med retsopgøret, og den offerrolle (fårhusmentaliteten), som det tyske mindretal i Danmark påberåbte sig. Bogens fremstilling af denne spaltning af mindretallets loyalitetsfølelse mellem tysk og dansk er god og ikke mindst påpegnings af, at der ikke i eftertiden har været taget noget ordentlig selvopgør. Således har man ikke i tilstrækkelig grad forholdt sig til, at det ikke blot var Tyskland, men et forbryderisk regime, man solidariserede sig med, som det hedder i bogen. Var retsopgøret med det tyske mindretal retfærdigt? Det var det, ifølge Henrik Skov Kristensens vurdering, under de givne omstændigheder, men det antog indimellem kritisable former. Således blev det tyske mindretal dømt efter de samme love som andre danske statsborgere, og hver enkelt fik prøvet sin sag ved domstolene. Der var ikke en tale om fordrivelse eller kollektiv afstraffelse af mindretallet.

Igennem bogen fornemmer man – ikke mindst i bogens afsluttende dele – forfatterens engagement og temperament med det resultat, at vi både har fået en tiltrængt bog om den i dansk historie stedmoderligt behandlede Fårhuslejre, men vi har også fået en bog, der er værd at læse, fordi den vil sin læser noget, og fordi den betræder et område, hvor følelserne stadig er stærke.

John Jensen

Larsen, Henning N.: Modstanden. Valgene der skilte. Om besættelsestidens kampe

Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, 2010, 360 s.

Bogen indeholder en snes kapitler med fortællinger om episoder fra modstandskampen under Besættelsen i Syd- og Sønderjylland. Der er fokus på personerne, på det dramatiske, på knivsæggen mellem liv og død og på den nationale konflikt mellem dansk og tysk i grænselandet. Henning N. Larsen er i besiddelse af en betydelig fortællelyst og gode evner til at opstøve kildemateriale, der belyser de valgte episoder på mikroniveau. Flere af episoderne er kendte fra andre dele af

litteraturen, men Larsen formår at drage nye aspekter frem via sit kildemateriale og i øvrigt også i form af interviews med enten aktørerne selv eller disses efterladte. Nogle af de beskrevne episoder er regulært gribende og bevægende i kraft af det menneskelige drama og de alment menneskelige aspekter, de omhandler.

Larsen kalder selv sin fremgangsmåde for undersøgende journalistisk metode frem for en faghistorisk, uden at det dog uddybes, hvilke konsekvenser dette metodiske valg har haft for hans fremstilling. Den mere kritiske læser vil dog hurtigt se, at forfatterens interesse og styrke i højere grad er den dramatiske fortælling og det personlige drama end at sætte begivenhederne i en bredere historisk kontekst. Det er bestemt også en legitim interesse. Men bogens akilleshæl er, at Larsen tydeligvis heller ikke har et særlig reflekteret forhold til besættelsestidens historie med dens mange dilemmaer og de fortidige aktørers komplekse motiver for handlinger og stillingtagen. Det er et mildt sagt bedaget og naivt historiesyn, der ligger til grund for samtlige fortællinger. Det er næppe nogen overdrivelse at hævde, at historiesynet mere ligner det herskende i 1945 end det aktuelle i 2012. Modstanden ses som selvforklarende og det grundlæggende eneste rigtige. Vi får således ingen forklaringer på, hvorfor de enkelte modstandsfolk gik til modstand. Det synes underforstået, fordi det – ud fra nationale grunde – var det rigtige at gøre og dermed basta. Omvendt får læseren heller ingen forklaringer på, hvorfor det store flertal ikke gik til modstand. Der er altså tale om et stærkt nationalt historiesyn, som nærmer sig det mytologiserende. Modstandsbevægelsen omtales også altid i bestemt form uden refleksioner om opdelinger i forskellige politiske fløje med forskellige målsætninger med modstandsarbejdet. Alle, herunder også kommunisterne, synes at kæmpe for ét og samme mål: det nationale. Man får endda et helt misforstået forsvar for kommunismen (s. 125) med påstand om, at kommunismens forbrydelser ikke var kendte i mellemkrigstiden og under Besættelsen. Her synes forfatteren helt uvidende om, hvor marginaliseret og stigmatiseret kommunismen var i datidens politiske kultur – men at partiet netop under Besættelsen blev tilgivet herfor i visse modstandskredse, på trods af det almindelige kendskab til Sovjetdiktaturets grusomheder.

På samme vis er omtalen af samarbejdspolitikken uden grundlæggende forståelse for denne politiks rationaler og dens funktion under Besættelsen. Læseren må endda trækkes med vidtløftige spekulatio-

ner om, hvornår samarbejdspolitikken burde være stoppet ifølge forfatterens mening. Han mener, det burde være i forbindelse med det tyske angreb på Sovjetunionen i juni 1941 og ikke som tilfældet var i august 1943. Disse spekulationer fremføres endda frejdigt, uden at konsekvenserne af et sådan brud i 1941 overvejes.

Bogen er ikke uden kvaliteter, men samlet set er den problematisk med sit alt for ureflekterede og unuancerede syn på besættelsestiden. Hertil kommer, at der er alt for mange faktuelle fejl og eksempler på manglende viden om den eksisterende forskning.

Niels Wium Olesen

Olsson, Simon og Tommy Jonason: TATE. Dansk-tysk dobbeltagent under anden verdenskrig

Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, 2011, 306 s.

I 1958 udgav Charles Wighton og Günter Peis bogen *They spied on England*, som var baseret på chefen for den tyske militære efterretningstjeneste, Abwehr, section II, Erwin Lahousens dagbog. Heri beskrives sønderjyden Wulf Schmidt på følgende måde: »Schmidt var en af de mest pålidelige og troværdige spioner i England.« Schmidt havde – ifølge Abwehr – gennem næsten fem år sendt mere end 1.000 værdifulde rapporter fra en position midt i Blitz'en i London, han havde rapporteret om troppekonzentrationer før commando-raid'et på Dieppe, han havde under de allieredes opmarch til D-Dagen og under invasionen bevæget sig rundt i hele det sydlige England og rapporteret til den tyske efterretningstjeneste, og han havde mod slutningen af krigen sendt rapporter om V1- og V2-bombernes præcision og derved hjulpet tyskerne i den fortvivlede slutkamp. Wulf Schmidts sidste rapport blev afsendt i april 1945, da Montgomerys tropper stod uden for Hamborgs porte. Wulf Schmidt fra Aabenraa var kort sagt Tysklands måske vigtigste agent i England under Anden Verdenskrig. Og så var det hele endda løgn....

Wulf Schmidt ankom til England i faldskærm i efteråret 1940. Han blev anholdt med det samme, afhørt af den britiske kontraspionage og stillet over for valget mellem at ende sin kortvarige karriere som tysk spion for enden af et reb eller blive dobbeltagent og sende misinformationer til sine tidligere arbejdsgivere. Englænderne var på forhånd uhyre velinformerede om Wulf Schmidt – de havde nemlig tidligere anholdt hans ven og agentkollega, den svenske nazist Gösta

Caroli, der havde afsløret ham. Det er også via interessen for Gösta Caroli, de to svenske forfattere er blevet opmærksomme på Wulf Schmidt, der næsten konsekvent omtales som »dansker«, selvom han tydeligvis – i hvert fald i udgangspunktet – hørte til det tyske mindretal i Nordlesvig.

Caroli og Schmidt var en del af det tophemmelige Double-Cross system, der talte snesevis af dobbeltagenter. Double-Cross er med rette blevet betegnet som én af de vigtigste og mest spektakulære britiske sejre under Anden Verdenskrig. Men man må på den anden side indrømme, at den militære efterretningstjeneste, MI5, brillerede på en noget billig baggrund. Den tyske modstander Abwehrs forberedelse af sine agenter var mildt sagt amatøragtig! Wulf Schmidt, der havde påtaget sig opgaven i en forventning om en snarlig tysk invasion over Kanalen og et nært forestående engelsk sammenbrud, var uhyre dårligt klædt på til sin opgave. Han talte et mådeligt engelsk, hans pengebeholdning var mere end sparsom, og hans kendskab til britisk hverdagsliv lige fra brugen af rationeringskort over pubbernes åbningstider og til offentlige transportmidler osv. var meget beskedent. Det var dømt til at mislykkes.

Under streng bevogtning sendte Wulf Schmidt igennem mere end fire år sine misinformationer med radio til Tyskland. Der er nu langt mellem de spektakulære oplysninger. Det meste handler om landbrugsproduktion og vejrudsigter og er i grunden jævnt hen temmelig kedsommeligt! Men Abwehr var uhyre tilfreds, og det giver sikkert et troværdigt indtryk af livet som dobbeltagent. Blandt Wulf Schmidts vigtigste resultater var, at han opnåede at få tilsendt store pengebeløb i britiske pund til sin virksomhed. Det var penge, som Abwehr ikke kunne bruge andre steder. Egentlig krigsvigtig var oplysninger om et minefelt syd for Irland, der holdt tyske u-både på afstand – og dermed gav konvojerne et »fredet« område at sejle igennem på deres vej til England med livsvigtige forsyninger. Og egentlig krigsforandrende kunne hans vildledende oplysninger være blevet om, at den egentlige invasion i juni 1944 ville finde sted i Calais, og at den igangværende invasion i Normandiet blot var en afledningsmanøvre. At de ikke blev det, skyldtes mest inkompetence på tysk side!

Wulf Schmidt levede resten af sit liv i England under sit dækningsnavn Harry Williamson. End ikke hans egen familie havde kendskab til hans fortid som dobbeltagent. Først da forfatteren Nigel West – med det borgerlige navn Rupert Allason – i 1991 udgav bogen *Seven spies*

who changed the world, blev Wulf Schmidts dobbeltrolle afsløret. Wulf Schmidt blev – igen! – beskrevet som én af krigens måske mest vigtige og betydningsfulde agenter – men denne gang i MI5's tjeneste. Afsløringerne nedkølede Wulf Schmidts forhold til sin familie i Tyskland. Olsson og Jonason filosoferer over, om dette mon skyldtes, at familien endnu så på verdenskrigens begivenheder gennem fortidens briller. Det er naturligvis muligt. Men det må nu under alle omstændigheder være chokerende for enhver at opdage, at éns nærmeste ikke er, hvad de igennem mere end 50 år har udgivet sig for at være. Wulf Schmidt, alias Harry Williamson, alias TATE døde i sit hjem i England i 1992.

Bogen er ikke uden fejl og mangler. I de indledende redegørelser for Sønderjyllands historie snubler fejlene nærmest over hinanden, og det ville have været en god idé at lade en kyndig gennemlæse og rette de pågældende afsnit. Der er også undervejs adskillige fejl og tvivlsomme oplysninger, som dog også kan skyldes en til tider lidt vaklende oversættelse fra svensk. Men det er mindre væsentligt for den egentlige spionhistorie, der afvikles grundigt og detaljeret. Stoffet er dog sine steder disponeret lidt ejendommeligt, og der sker forvirrende, kronologiske brud, der gør det vanskeligt at følge udviklingen. Alligevel er bogen om TATE et ikke uinteressant bekendtskab. Olsson og Jonasons bog er under alle omstændigheder et vigtigt korrektiv til Ladislav Faragos, David Kahns og Günther Peis' spion-klassikere fra 1970'erne.

René Rasmussen

Rheinheimer, Martin (red.): Mensch und Meer in der Geschichte Schleswig-Holsteins und Süddänemarks

Studien zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte Schleswig-Holsteins, Bd. 47. Wachholtz, Neumünster, 2010, 392 s.

Når man beskæftiger sig med Sønderjyllands maritime historie, oplever man det dilemma, at der hverken på den danske eller den tyske side af grænsen findes en håndbog om hele regionens søfartshistorie. I det ellers meget fine værk *Dansk søfarts historie*, bd. 1-7, udgivet i årene 1997-2001, spiller hertugdømmerne kun en marginal rolle, og selv om der findes en række gode bøger om mere eller mindre lokalt og/eller tidsmæssigt begrænsede søfartsemner i Slesvig-Holsten, mangler der den grænseoverskridende vinkel til at se på regionens søfartshistorie.

Martin Rheinheimer har nu taget initiativ til at samle bidrag til både Slesvig-Holstens og Syddanmarks maritime historie i én bog, og som titlen allerede signalerer, er der ikke kun tale om det tidligere hertugdømme Slesvigs gamle grænse, men helt bevidst også om dele af det sydlige Danmark. Som han siger i indledningen, skal det derigennem tydeliggøres, at man inden for den maritime historie altid overskrider grænser, da havet skaber forbindelser mellem forskellige maritime regioner. Derudover ligner vilkår, forudsætninger og strukturer for søfarten i den sydlige del af kongeriget Danmark dem, der fandtes i Slesvig-Holsten, og ikke mindst skal bogen inspirere til også at beskæftige sig med den del af søfartshistorien, som befinder sig på den anden side af den dansk-tyske grænse.

Geografisk dækker de i alt 14 bidrag derfor et område, der i nord ligger mellem Fanø og Ærø og i syd mellem Elben og Trenen. Kronologisk rækker artiklerne fra den tidlige middelalder til nutiden, dog med hovedvægt på tiden efter 1700.

Den første artikel (Bo Ejestrud: »Das Gredstedbro-Schiff. Nordseeverbindungen im Frühen Mittelalter«) beskæftiger sig med et skibsfund fra omkring år 700 ved Kongeåen og har i modsætning til de andre en arkæologisk tilgang til emnet. Inspireret af Ciceros tekst »De re publica« undersøger Detlev Kraack i sin artikel »Fluch und Segen des Meeres. Mittelalterliche und frühneuzeitliche Städte zwischen Nord- und Ostsee« beliggenhedens betydning for en succesrig bydannelse og -udvikling.

Fire bidrag beskæftiger sig med forskellige maritime samfund: Dette gælder for Martin Rheinheimer og Jacob Seerups bidrag med titlen »Die »holsteinischen« Steuermänner. Ein maritimes Netzwerk in der dänischen Kriegsflotte des 18. Jahrhunderts«, som undersøger forholdene og det maritime erhverv i sognet Emmerlev ved Møgeltønder. Ingwer E. Momsen analyserer og dokumenterer Husum bys maritime strukturer omkring 1800 (»Schiffahrt in Husum um 1800. Wirtschaftliche, soziale und räumliche Strukturen«), og Karsten Hermansen undersøger i sin artikel »Marstaller Segelschiffahrt um 1900« sejl-skibsfartens omfang og strukturer i Marstal omkring 1900 og fremhæver dens store betydning for hele byen.

To artikler viser søfartens mekanismer og muligheder med udgangspunkt i enkelte personer og særlige begivenheder: Martin Rheinheimer skildrer i sin artikel »Vom Sklaven zum Sklavenhändler. Der Amrumer Kapitän Hark Nickelsen (1706-1770)« et maritimt livs-

forløb, som omfatter både tre år som slave i Algier og en senere karriere som kaptajn om bord på et slaveskib mellem Christiansborg ved den afrikanske Guldkyst og de dansk-vestindiske øer. Jann M. Witt tager mytteriet om bord på skibet »L'Espérance« i 1817 som udgangspunkt for sin undersøgelse af, hvordan konflikter om bord på tyske og danske skibe opstår og håndteres i det 18. og 19. århundrede.

Fiskeri og hvalfangst behandles i tre artikler: Dieter Pust dokumenterer Flensborgs deltagelse i Grønlandsfarten fra dens begyndelse i 1600-tallet til midten af det 19. århundrede, og Sylvia Zander beskæftiger sig med det farlige arbejde, fiskerne fra Lübeck foretog sig, når vinterens frostvejr vanskeliggjorde sejladsen (»Ostseeküstenfischer im Winter. Die gefährliche Arbeit des Eisbrechens in Lübeck 1700-1900«). Lulu Anne Hansen beskriver i sin artikel »Wo der Nordseefischer regiert. Das Fischereigewerbe in Esbjerg unter der deutschen Besatzung 1940-45« forudsætningerne for, at det danske fiskeri blomstrede under den tyske besættelse i Esbjerg, og de problemer dette indebar.

Tre artikler beskæftiger sig med Vesterhavets ressourcer og risici: Norbert Fischer beskriver i sin artikel »Sturmfluten – Stackwerke – Steindecken. Reinhard Woltman und der Wasserbau um 1800« vandbygningsingeniøren Woltmans anstrengelser for at sikre kysten ved Elb-udmündingen ved Cuxhaven, mens Anne Husum Marboe skildrer spændingsfeltet mellem at udnytte det danske vadehavs maritime ressourcer og at beskytte dem (»Nutzung und Schutz maritimer Ressourcen im dänischen Wattenmeer 1900-1960«). Til sidst undersøger Niels Christian Nielsen bl.a. med udgangspunkt i et turistkort fra 1948 øen som turistdestination (»Nordseebad Fanø. Die Entwicklung der touristischen Landschaft hinter dem Strand«).

Alt i alt indeholder bogen en spændende blanding af helt nye og lidt ældre forskningsresultater, og ikke mindst bliver en del nyere dansk forskning præsenteret for et tysksproget publikum.

Publikationen, som blev udgivet af Arbeitskreis für Wirtschafts- und Sozialgeschichte Schleswig-Holsteins og Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte, indeholder derudover en fortegnelse over forkortelser og korte informationer om forfatterne. Den er derudover udstyret med en række sort-hvide illustrationer samt relevante tabeller og kort.

Ved enkelte artikler ville det af hensyn til læseren have været hensigtsmæssigt at placere større tabeller ved slutningen af teksten. Mens nogle artikler er forsynet med en litteraturfortegnelse, mangler det

ved andre – alt i alt ville en fælles litteraturliste for alle artikler have været en hjælp for dem, der gerne vil læse mere om de omtalte emner. Et fælles register ville ligeledes have været et nyttigt værktøj for alle dem, som beskæftiger sig med Slesvig-Holstens og Syddanmarks maritime historie.

Under alle omstændigheder er bogen en rigtig fin samling af maritime artikler fra begge sider af den dansk-tyske grænse, og den kan varmt anbefales til både historikere og andre fagfolk samt andre interesserede i regionens søfartshistorie.

Stefanie Robl Matzen

Steensen, Thomas (tekst), Harry Kunz og Fiete Pingel (red.): Heimat Nordfriesland. Ein Kanon friesischer Kultur

Udgivet af Nordfriisk Instituut. Bredsted, 2011, 192 s.

For nogle år siden vakte det international opsigt, da den daværende danske kulturminister Brian Mikkelsen tog initiativ til udarbejdelsen af en dansk kulturkanon, der skulle samle de vigtigste kulturelle præstationer, der bidrager mest til dansk identitet og derfor skulle kendes af alle danskere. Selvom projektet og især resultatet var og er omdiskuteret, udløste det også initiativer til udarbejdelse af en tilsvarende kanon andetsteds. Det gælder også mindre kulturområder og folkegrupper. Med det foreliggende værk har det nordfrisiske forskningsinstitut i Bredsted udgivet en kanon over den frisiske kultur og dens særpræg.

I indledningen diskuterer forfatteren i første omgang hjemstavnsbegrebet, der jo netop i Tyskland ikke er uomstridt og skal defineres hver gang på ny. Selve kanonen spænder vidt. Den omfatter tolv kapitler, der dækker meget forskellige aspekter af det nordfrisiske kulturområde, nemlig 1) nordfriserne som en del af en mangfoldig frisisk fælleskultur med vest- og østfriserne, 2) naturlandskabets betydning for den frisiske kultur, 3) de mange sprog og dialekter, 4) landbrug og bosættelse ved kysten med tab af land og nyinddigninger, 5) forbindelserne til verden (indvandring og udvandring, søfart o.a.), 6) videnskabelige og tekniske præstationer, 7) byggeskik i Nordfriesland, 8) særlige kulturelle skikke og traditioner, 9) frihedsmyter, frihedsbestræbelser og former for selvstyre, 10) litteratur, 11) billedkunst og 12) personligheder. De enkelte kapitler og teksterne kan læses hver for sig.

Thomas Steensen forsøger ikke at sætte alt for snævre grænser for det frisiske kulturområde, Kanonen anlægges bevidst meget åbent, fordi der ikke findes endegyldige svar og resultater – mange ting (og opfattelser) er under vedvarende forandring. Derfor skal begreberne »kulturarv«, »kollektiv hukommelse« og ikke mindst »hjemstavn« opfattes som dynamiske (s. 17). I kapitlet om sprogene f.eks. nævner Thomas Steensen ikke kun de frisiske dialekter, men analyserer også de høj- og plattyske, sønderjyske og rigsdanske sprogs betydning i og for Nordfrisland, ikke mindst med henblik på deres gensidige indflydelse på hinanden. Et andet godt eksempel er kapitlet om frisernes byggeskik, der netop viser Nordfrisland som kontaktområde mellem forskellige byggetraditioner, der tilsammen har skabt regionens særpræg. Generelt fremhæves Nordfrislands mangfoldighed i denne kanon som grundlag for områdets identitet.

Bogen henvender sig til et bredt publikum og giver et godt indblik i Nordfrisland som specielt kulturområde både for dets egne beboere og for folk, der hidtil højst har oplevet regionen ved Vesterhavskysten som turistområde. Kun yderst sjældent glemmer Steensen oplysninger om ting, der ikke umiddelbart kan gennemskues af ikke-eksperter – for eksempel ved Jens Mungards stemningsfulde digt »Di Hiið es Brir« burde det lige forklares, at det poetiske frisiske udtryk »heden er brud« betyder, at lyngen blomstrer (s. 61).

»Heimat Nordfrisland« er langtfra en overfladisk rejseguide, der kun viser regionens smukkeste sider. Bogen præsenterer fakta, baggrundsviden og sammenhænge på en meget spændende og tiltalende måde. Oven i købet er den meget veludstyret og byder på et stort antal flotte illustrationer. Bogen ønskes en stor læserkreds, også i Danmark, så forhåbentlig mange kan få et både overskueligt og velfunderet indblik i det spændende kulturområde Nordfrisland.

Gerret Liebing Schlaber

Sørensen, Anne Birgitte: Østergård. Vikingetid og middelalder

Udgivet af Museum Sønderjylland – Arkæologi Haderslev (Skrifter fra Museum Sønderjylland, vol. 5), 2011, 644 s.

Publikationen af udgravningerne ved Østergård har været lang tid undervejs og ventet med spænding af arkæologer og historikere med interesse for bebyggelse og samfundsforhold i sen vikingetid og tidlig middelalder. Det har været ventetiden værd – Anne Birgitte Sørensen

udfolder indsigtfuldt, engageret og velskrivende den totaludgravede bebyggelses store forskningspotentialer og udpeger nye veje for bebyggelsesarkæologien. Museets grafiker Nicole Kossmer står bag det smukke og gennemførte layout.

I publikationen fremlægges fundhistorien og undersøgelsesmetoden samt udgravningens anlæg og genstandsfund samt naturvidenskabelige undersøgelser på forbilledlig vis. Fremlæggelsen af de arkæologiske resultater er metodisk stringent og indeholder mange interessante diskussioner og overvejelser, som bringer bogen langt videre end en almindelig materialefremlæggelse. Kataloget giver en systematisk og detaljeret indgang til de enkelte anlæg og de relaterede fund. En indholdsfortegnelse i kataloget ville dog have lettet opslag betragteligt, og husenes romertal kunne med fordel have været omsat til mere læsevenlige betegnelser.

En af publikationens stærkeste kapitler er bearbejdningen af de mange bygninger. Forfatteren evner at tænke bygningerne »ud af stolpehullerne og op af jorden«. Rekonstruktionstegninger af bygningerne i snit kunne have støttet de konstruktionstekniske diskussioner. Sandsynliggørelsen af et øvre stokværk på nogle af bygningerne med adgang fra udvendige trapper er interessant og understøttes af paralleller til elitens repræsentative bygninger med Bayeuxtapetets afbildninger af et 1000-tals herskabsmiljø som et af de mere prominente eksempler. Forfatterens placering af Østergård i samfundslaget direkte under den absolutte elite var nok næppe blevet fremsat alene med baggrund i et par mulige trappestolper, men understøttes af et heldigt fund af to fantastiske smykker, som med al sandsynlighed er blevet fremstillet ved den tyske kejsers hof. Den ukendte stormand på Østergård vil utvivlsomt indgå i fremtidige diskussioner af den tidlige middelalders elite, som ellers så vanskeligt lader sig identificere arkæologisk.

Østergårds vigtigste forskningspotentialer ligger dog i dens hegn, som udgør nøglen til forståelsen af bebyggelsens udvikling, og det er i publikationens sammenfattende kapitler, som integrerer arkæologiske og skriftlige kilder, at publikationens mest banebrydende, og også debatskabende, bidrag ligger. Det er forfatterens hypotese, at bebyggelsen udvikler sig fra en enkelt gård anlagt i slutningen af 900-tallet til en landsby bestående af 7 gårde i slutningen af 1100-tallet, og at dette er sket gennem arvedeling efter nye regler, som er beskrevet i 1100-tallets lovtekster. Som forfatteren understreger, »frembyder en

middelalderbebyggelse som Østergård store tolkningsmæssige vanskeligheder«, og det bør være in mente for fremtidige diskussioner af arveretsmodellen: den tilbyder en ny fortolkningsmæssig ramme, og den giver et andet, men ikke uangribeligt, bud på, hvorledes vi skal forstå periodens bebyggelsesudvikling.

Det har været forfatterens hensigt at lade andre kigge sig over skulderen, og det er især lykkedes gennem den åbne fremlæggelse af kildekritiske overvejelser og fortolkningsprocesser. Det er dog vanskeligere at trænge igennem datagrundlaget for gårds- og faserekonstruktionerne og dermed syntesens bærekraft, idet manglende anlægsbetegnelser på oversigtsplanerne gør det til en unødvendig udfordring at finde konkrete anlæg og flere steder umuligt at følge forfatterens argumentation, endsige for læseren at følge sine egne veje. Det er ærgerligt, da redegørelsen for bebyggelsens udvikling er resultatet af en enestående arbejdsindsats, hvor diskussioner af materialet fremlægges med stor åbenhed – netop med ønske om dialog. Fejl kan ikke undgås i bearbejdningen af så stort et materiale, men selvmodsigelsen i plandokumentationen af den for syntesen så centrale relation mellem hovedhuset i gård 3 og hegnet fra den efterfølgende opsplittning i to gårde (fig. 10.11 og Bilag 1) er uheldig.

Publikationen Østergård er et innovativt, markant og uomgængeligt bidrag til bebyggelsesforskningen, som bør give stof til mange væsentlige diskussioner i fremtiden, og den indeholder mange flere spændende emner og diskussioner, end det har været muligt at tage op her.

Mette Svart Kristiansen

Sørensen, H.E.: Skast Kirke

Udgivet af Skast menighedsråd, 2011, 72 s.

Tidligere sognepræst i Ballum-Skast-Randerup pastorat J. Aalstrup-Poulsen havde indtil sin død i 2005 arbejdet på en bog om Skast Kirke. Desværre døde han, inden bogen blev færdig, men hans arbejde blev videregivet til H.E. Sørensen fra Skærbæk, der færdigskrev den på baggrund af præstens noter.

Bogen starter fængende, idet jeg straks, da jeg havde læst indledningen, fik lyst til at køre ud til Skast Kirke for der at se det store antal kirketårne, man kan se fra tårnets top. Hvor mange vil jeg ikke her afsløre, men det er et imponerende antal.

I bogen gøres der rede for sognet og dets placering i skiftende administrative enheder. I prosastil fortælles om kirkens opførelse i begyndelsen af 1200-tallet, så tankerne ledes hen på Martin A. Hansens roman *Orm og Tyr*. Siden tages der mere konkret fat på kirkens udformning og de forskellige tilføjelser, som kirkebygningen har fået gennem tiden. Dette er nok specialviden for de fleste og mest af interesse for arkæologer og arkitekter, men på den anden side mener jeg, at sådanne informationer hører med i en bog af denne karakter. Derefter følger en grundig gennemgang af kirkens inventar, og det er nok der, at der umiddelbart er mest at hente for besøgende i kirken. For, som bogen også antyder, udgør vores kirker, hvad én har kaldt Danmarks største permanente kunstudstilling, og her er Skast Kirke ingen undtagelse, da der findes en del interessante genstande heri. Det gælder dels kirkens primære inventar, dvs. alter, prædikestol og døbefont, og dels de malerier og gravsten, der minder os om stedets pietistiske arv. Bogen indeholder også en kort biografi over alle kirkens præster, både de fromme og de drikfældige, og der gives et tilbageblik til 1850'erne i dagbogsformat. Heller ikke kirkegården mangler i gennemgangen, og således kommer bogen godt rundt om alle aspekter af Skast Kirke.

Faren ved denne type bøger er, at de kan blive for opremsende, da der selv i en relativ lille kirke er mange enkeltheder at gennemgå. Jeg synes dog, bogen slipper godt fra denne opgave ved at formå at perspektivere sine oplysninger. Det sker både ved, at der refereres til andre kirker på egnen og ved, at oplysningerne sættes i forhold til større historiske begivenheder og strømninger. Bogen kan derfor anbefales til alle med interesse for Skast Kirke, det være sig lokalhistorikere, slægtsforskere eller dem, der bare ønsker at besøge kirken.

Claus Egelund

Forfatterliste

- Kitt Kragelund Abrahamsen, BA i historie, stud.cand.publib, Holmevej 11, 6240 Løgumkloster, tlf. 29 93 38 16, e-mail: kittkrigelund@yahoo.dk
- Inge Adriansen, museumsinspektør, ph.d., Gustav Johannsens Vej 6, 6400 Sønderborg, tlf. 74 42 95 25, e-mail: inge.adriansen@mail.dk
- Morten Andersen, adjunkt, ph.d., Dalbyvej 101, 6000 Kolding, tlf. 75 52 51 93, e-mail: mars@kabelmail.dk
- Britta Bargfeldt, cand.phil., Østergade 19, 6270 Tønder, tlf. 74 72 33 11, e-mail: britta@bargfeldt.dk
- Johannes Brix, praktiserende læge, dr.med., Storegade 19, 6200 Aabenraa, tlf. 74 62 88 44, e-mail: jbrix@pc.dk
- Søren Dall, adjunkt, cand.mag., Vestervang 31, 4. mf, 8000 Aarhus C, tlf. 24 20 41 42
- Claus Egelund, sognepræst, Nørrevej 29, 6280 Højer, tlf. 74 78 24 25, e-mail: cle@km.dk
- Kim Furdal, museumsinspektør, cand.mag., Museum Sønderjylland-ISL-Lokalhistorie, Haderslevvej 45, 6200 Aabenraa, tlf. 74 62 58 60, e-mail: kifu@museum-sonderjylland.dk
- Hans Schultz Hansen, arkiv- og forskningsleder, dr.phil., Landsarkivet for Sønderjylland, Haderslevvej 45, 6200 Aabenraa, tlf. 74 62 58 58, e-mail: hsh@sa.dk
- Lars N. Henningsen, tidl. arkiv- og forskningschef, dr.phil., Jørgensgård 43 B, 6200 Aabenraa, tlf. 74 62 76 17, e-mail: lh@dcbib.dk
- Kristine Holm-Jensen, museumsinspektør, cand.mag., Museum Midtjylland, Textilforum, Vestergade 20, 7400 Herning, tlf. 96 26 19 04, e-mail: khj@herningmuseum.dk
- John Jensen, museumsinspektør, cand.mag., Museet for Varde By og Omegn, Lundvej 4, 6800 Varde, tlf. 75 22 08 77, e-mail: jvj@vardemuseum.dk
- Knud J.V. Jespersen, professor, dr.phil., Institut for Historie, Kultur og Samfundsbeskrivelse, Syddansk Universitet, Campusvej 55, 5230 Odense M, tlf. 65 50 21 06, e-mail: kjvj@hist.sdu.dk
- Mikkel Leth Jespersen, museumsinspektør, ph.d., Museum Sønderjylland – Kulturhistorie Aabenraa, H.P. Hanssens Gade 33, 6200 Aabenraa, tlf. 74 62 26 45, e-mail: mije@museum-sonderjylland.dk
- Mette Svart Kristiansen, lektor, ph.d., Middelalder- og Renæssancearkæologi, Institut for Kultur og Samfund, Aarhus Universitet, Moesgård, 8270 Højbjerg, tlf. 87 16 20 84, e-mail: markmsk@hum.au.dk
- Knud Madsen, bibliotekar, Klyden 1, 6270 Tønder, tlf. 74 72 54 62, e-mail: loehma@tdcadsl.dk
- Stefanie Robl Matzen, overinspektør, cand.mag., Museum Sønderjylland – Kulturhistorie Aabenraa, H.P. Hanssens Gade 33, 6200 Aabenraa, tlf. 74 62 26 45, e-mail: stro@museum-sonderjylland.dk
- Niels Wium Olesen, lektor, ph.d., Aarhus Universitet, Institut for Kultur og Samfund, Jens Chr. Skous Vej 5, 8000 Aarhus C, tlf. 87 16 21 92, e-mail: hisnwo@hum.au.dk

Anne Marie Overgaard, museumsinspektør, cand.mag., Margrethevej 1, 6280 Højer,
tlf. 35 12 03 21, e-mail: over@museum-sonderjylland.dk

René Rasmussen, museumsinspektør, cand.mag., Nygade 36, 6270 Tønder, tlf.
73 72 00 06, e-mail: renerasmussen@bbsyd.dk

Arkiver, museer og forskningsinstitutioner 2011

Archiv/Historische Forschungsstelle der deutschen Volksgruppe

I 2011 har det grænseoverskridende interreg-projekt »Minderheitenleben/ Mindretalsliv« udgjort et tyngdepunkt i arbejdet. Over 200 arbejdstimer blev anvendt på redaktionen og udgivelsen af bogen *Stimmen aus der Minderheiten/ Stemmer fra mindretallene*. Tyngdepunktet i dette arbejde lå i andet halvår, indtil bogen kunne præsenteres den 8. december i Haus Nordschleswig i Aabenraa.

I foråret og sommeren 2011 har jeg deltaget i to store seminarer om Slesvig-Holstens historie. Et flerdages internationalt seminar beskæftigede sig med temaet *811-2011, 1200 års tysk-dansk grænse. Aspekter af et naboskab*. Mit foredrag havde titlen »Clausenlinjen og grænsedragningen i 1920«. Da Bund Deutscher Nordschleswiger var medarrangør af seminaret, vil jeg medvirke som medudgiver ved udgivelsen af seminarrapporten.

Det andet store seminar fandt sted i Itzehoe og beskæftigede sig med middelalderlige temaer. Der holdt jeg et foredrag om greverne af Holsten som hertuger af Slesvig. Seminarrapporten herfra skal udkomme i 2012.

En særlig succes i året 2011 var udstillingen *Nordslesvig i Det slesvig-holstenske Landsbiblioteks historiske samling*, hvortil jeg udsøgte nogle sjældent viste blade fra magasinerne i Landesbibliothek i Kiel til en udstilling i Haus Nordschleswig.

På arkivområdet har jeg deltaget i både den slesvig-holstenske arkivdag i Rendsborg og den tyske arkivdag i Bremen. Blandt de nye afleveringer til arkivet kan nævnes et helt nyt arkivfond: Papirerne fra Grænsependlerforeningen, der blev dannet i slutningen af 1980'erne. De giver et indblik i, hvordan grænselandet og mindretallet udvikler sig med den nye mobilitet og hvilke problemer, der er forbundet hermed.

Arkivet har også modtaget papirer fra forskellige børnehaver (Kværs, Mølby og Gråsten). Det har glædet mig meget, da dokumentationen af børnehaverne indtil nu har været ret svag.

Som sædvanlig var der i vinterhalvåret 2010/11 igen foredrag i rækken »Schleswigsche Gespräche – deutsch-dänische Begegnungen«. Med et deltagertal mellem 25 og 30 var de godt besøgt.

Frank Lubowitz

Danevirke Museum

To hovedemner har i 2010 og 2011 præget arbejdet på Danevirke Museum: Færdiggørelsen af vor egen nye udstilling om mindretallet i Sydslesvig og udgravningen i Danevirkes hovedvold over for museet.

Dansk i Sydslesvig

Det var en historisk dag på Danevirke, da museet den 1. april 2011 kunne slå dørene op på vid gab til åbningen af den nye udstilling med titlen *Dansk i Sydslesvig*. Udstillingen om mindretallet har været et par år undervejs som del af det grænseoverskridende projekt »Mindretalsliv«, og der skal gå en stor tak til vore partnere i flertalsbefolkningerne og mindretallene på begge sider af grænsen, der har været med til at realisere det fælles Interreg-projekt. Både udstillingens projektleder, historiker og arkivar René Rasmussen, og museets inspektør har set frem til åbningsdagen med store forventninger.

SSFs formand Dieter Paul Küssner bød velkommen og udtrykte sin glæde over, at der nu er en udstilling, der med udgangspunkt i konkrete begivenheder og genstande fra hverdagen giver et indblik i mindretallets daglige liv og de rammebetingelser, vi lever og har levet under. Udstillingen kan således med rette betegnes som et oplysnings- og dialogforum for både flertalsbefolkningerne og mindretallet.

Daværende formand for Folketinget Thor Pedersen understregede i sin åbningstale, hvor vigtigt det er, at også flertalsbefolkningerne får mulighed for at lære mere om mindretallets liv og historie, og at udstillingen er med til at tydeliggøre den gevinst, mindretallet udgør for samfundet og den region, som vi er en del af. Selvsagt blev også det reducerede elevtilskud fra Kiel bragt på tale i åbningstalen, stilet til den slesvig-holstenske landdagspræsident Thorsten Geerds, der i sin tale overrakte lykønskninger og hilsner fra tysk side.

Oplyser flest og bredest

Danevirke Museum er vel den institution, der oplyser flest og bredest om det danske mindretals historie. Og mange har allerede taget imod tilbuddet. Udstillingen er uden tvivl sæsonens tilløbsstykke. Omkring 12.000 besøgende har i tidsrummet fra april til september været på en rundtur i mindretallets historie. Og i disse løvetider skal vi lige huske at nævne, at løven fra Isted selvfølgelig er med – som småfigurer og afbildninger, der belyser løven som symbol for de danske syd for grænsen.

Det dansksprogede katalog til udstillingen er trykt og foreligger. Herefter skal en tilsvarende tysk udgave produceres, så det også kan lægges i udstillingen. Vi har over for flere af vore tyske gæster måttet beklage, at der endnu ikke har været mulighed for at producere udstillingsteksterne på tysk. Det ønsker vi at råde bod på snarest muligt. Der skal her nævnes, at i alt 10 personer i alderen fra 20 til 70 år, heraf flere unge fra vore to gymnasier, gerne vil guide i mindretalsudstillingen. Guiderne undervises på museet, som således i nær fremtid ligefrem vil få en stab, der kan formidle mindretallets historie på såvel dansk som tysk.

Nysgerrige gæster

Det skal nævnes, at det var muligt at følge udstillingsarbejdet på nær hånd nærmest fra starten af, og mange besøgende fandt vejen forbi enten for at aflevere en genstand til udstillingen, for at tale med udstillingsbyggerne eller blot for at se, hvordan arbejdet skred fremad. Blandt disse gæster var Folketingets Kulturudvalg, der sidste år i september også besøgte Danevirke for at

Projektmedarbejder, cand.mag. René Rasmussen giver Folketingets Sydslesvigudvalget en orientering om Danevirke Museums nye mindretalsudstilling. Foto: Danevirke Museum.

se de igangværende udgravninger i volden og mindretalsudstillingen. Også bestyrelsen for den internationale museumssammenslutning for regionale museer, ICOM-ICR, der i februar holdt konference i Slesvig, havde ros tilovers for udstillingsarbejdet. Museumsudstillinger består selvfølgelig af langt mere end bare genstande fra fortiden. Og her i mindretalsudstillingen kunne de kommitterede også finde de mere u håndgribelige sider af kulturen, herunder oplysninger om sprogbrug, skikke og myter, der var konferencens hovedemne.

»Vi var forberedt på, at Danevirke Museum drejede sig om det danske mindretal i Tyskland. Derfor forventede jeg billeder af ledende politiske og kulturelle personer, men blev overrasket over udstillingen på første sal. Den viser dagligdags genstande, som giver et godt indblik i forskelle og ligheder mellem de to kulturer i regionen,« udtalte en begejstret bestyrelsesformand Yannes Markakis fra Kreta.

Samarbejdsaftale

Forud for udstillingsåbningen havde Museum Sønderjylland og SSF indgået en samarbejdsaftale, omfattende et bredt spektrum af de museale arbejdsområder lige fra forskning, indsamling, registrering, konservering, udstillinger, til udgivelser og markedsføring. Med andre ord mange omfattende arbejdsområder, der kan være svære at løfte alene. Vi håber, at en lignende aftale også kan realiseres med landsmuseerne på Gottorp og i Hedeby, med hvilke

vi i snart en lang årrække kan se tilbage på et godt og frugtbart samarbejde. Her skal blot nævnes vort velfungerende guidesystem. Samarbejdsaftalen skal ikke alene ses som et resultat af det fælles grænseoverskridende projekt, men også på baggrund af samarbejdet, som Danevirke Museum har haft med de sønderjyske museer lige siden SSFs museum blev grundlagt. Museet i Haderslev, på Sønderborg Slot, i Tønder og Dybbølcentret har aldrig været blege for at hjælpe med råd og dåd.

Kanonen

Og ikke mindst den slesvigske vognsamling, hvor frivillige i løbet af de sidste par år har arbejdet på at bygge en kanonlavet med forstilling til Danevirke Museum. Kanonen er den såkaldte System 1834 Fibiger. En af de dygtige håndværkeres udfordring var at fremstille de 6 store egerhjul, der har en diameter på 1,50 m. Det tilhørende kanonrør, en nystøbning af et 6 punds kaliber, ventes leveret i oktober.

Forventningens glæder er store. Dannevirkes borgmester Hermann Büll, kaptajn Jörg Möller fra den slesvig-holstenske landskommando og museumsinspektøren har været på kursus og opnået tilladelse til at skyde salut med det svære skyts.

Udgravningen

Udgravningerne i Hovedvolden og i gennemgangen i den markante stenmur fra år 737 fortsatte langt ind i december 2010, indtil vejforholdene gjorde det umuligt at grave videre. Fredningsmyndighederne besluttede derfor først at genoptage undersøgelserne i sommermånederne 2011. Derfor måtte Folketingets Sydslesvigudvalg nøjes med museumsinspektørens forklaringer om, hvorledes udgravningen forventes at blive et af museumsformidlingens højdepunkter i løbet af de næste år.

Astrid Tumuscheits udgravningsteam genoptog arbejdet på den gamle Tru-berggrund i begyndelsen af august. Uheldigvis drillede vejret, og de udgravede felter stod gang på gang under vand og forsinkede de arkæologiske undersøgelser.

Vejrguderne var i øvrigt også imod os i anden sammenhæng, da vi i den første juliweekend prøvede at afholde vort årlige vikingemarked. Vi drukkede på det nærmeste i regn, og vi er glade for, at der alligevel var 800 gæster, der gerne ville se vikingerne fra foreningen »Opinn Skjold« på nært hold.

Verdenskulturarven

Ikke færre end seks lande arbejder for tiden med forenede kræfter på at få deres vikingetidsarv i form af monumenter og lokaliteter optaget på UNESCOs verdenskulturarvsliste. Og ansøgningen er på trapperne. Det forventes, at Island, Danmark, Norge, Sverige, Tyskland og Letland afleverer en transnational og serial ansøgning i Paris den 31. januar 2012. Claus von Carnap-Bornheim, der som chef for de slesvig-holstenske fredningsmyndigheder er ansvarlig for Danevirke og Hedeby, forventer, at ansøgningen bliver behandlet i 2013 eller 2014.

Ikke kun arkæologi og historie alene

Danevirkes volde har ligget under naturfredning siden begyndelsen af 50'erne. Naturområdet strækker sig langs med voldene fra saltengene ved Slien i øst, hen over moræne, den slesvigske hedeslette til flodmarskerne ved Rheide Å og Trene i vest. Her har mange planter og kryb, der står på den såkaldt røde liste, fundet et refugium. Det er værd at se på, og naturfredningen har opsat skilte, der i maj blev indviet af miljøminister Juliane Rumpf. Tre store tavler er sat op 50 m vest for museet, også med tekster på dansk. De er med til gøre en tur langs med volden til en oplevelse for såvel kulturhistorisk som naturhistorisk interesserede.

Øst for museet har der i mange år stået en kedelig grågrøn strømkasse. Nu har elselskabet, der ejer kassen, i samarbejde med kommunen og museet fået streetart-kunstnere til at udsmykke den. Strømkassen er udsmykket med udgravningsmotiver fra Valdemarsmuren og oksedriften på den gamle hærvej, der fører lige forbi. Her står også kommunens informationstavle. De mange oplysninger om Danevirkes volde og de igangværende udgravninger lader ingen tvivl om, at Danevirke er det centrale emne i Dannevirke by. Godt synligt for cyklister og vandringsmænd, der med turistkontor Ostseefjord Schleis nye kort i hænderne kan se, at de er på rette vej mod Danevirke og vort museum.

Mellem tvende have

Et andet af kommunens og museets fælles arrangementer er stafetløbet for hold, »Lauf zwischen den Meeren« mellem Husum og Damp, som fandt sted den 28. maj. 15.000 sportsinteresserede var mødt op for at se 1.000 løbere passere Skanse 14 og Valdemarsmuren og bytte stafet, inden de fortsatte mod Jagel.

Nævnes bør også, at museet har medvirket i to filmprojekter. TV2 producerede en film om Danevirke på en halv times varighed, der blev sendt sidst i december 2010 og blev set af godt 70.000 mennesker. Den anden film på godt et kvarter var et portræt af museet og museumsinspektøren, som NDR viste i begyndelsen af sommeren 2011.

Nis Hardt

Deutsches Museum Nordschleswig

Med året 2011 gik et arbejdsrigt år til ende på Deutsches Museum Nordschleswig. Det første halvår blev præget af projekt »Mindretalsliv« og den dermed forbundne nyindretning af udstillingen. Indholdsmæssigt beskæftiger den nye udstilling sig med det tyske mindretals nye start efter 1945, udviklingen frem mod dagen i dag, foreningerne og identiteten. Således præsenteres bl.a. udviklingen af Slesvigske Parti, genopbygningen af skolevæsenet, opbygningen af et avisvæsen med dagbladet *Der Nordschleswiger* og opbygningen af de tyske biblioteker. Samtidigt vises udviklingen i forholdet mellem tysk og dansk, begyndende med København-Bonn erklæringerne, det første besøg af det danske kongehus hos det tyske mindretal og talen på Dybbøl i 1995 i anledning af 75-året for Nordschlesvigs genforening med Danmark holdt af Hans Heinrich Hansen, daværende formand for Bund Deutscher Nordschles-

wiger. Med disse elementer er det forsøgt at fremstille den positive udvikling. Men samtidig bliver der vist udstillingsgenstande, der vidner om endnu eksisterende fordomme. Udstillingen blev indviet den 16. juni 2011 under festlige former.

Med færdiggørelsen af udstillingen skete der også et lederskifte på museet. Ruth Clausen besluttede sig til arbejdsmæssigt at gå andre veje, og Hauke Grell overtog ledelsen af museet. Også på dette sted skal der lyde en stor tak til Ruth Clausen for hendes indsats og det arbejde, hun har ydet på museet.

En stor tak tilkommer også de frivillige medarbejdere på museet. De har for mig personligt gjort starten let, og de er uundværlige for museet. De bidrager til, at vores museum bliver holdt i gang med alle dets forskellige opgaver, det være sig med det håndværksmæssige, med registreringen af udstillingsgenstandene eller med efterforskningen.

Trods den givne hjælp var starten et spring ud på det dybe vand. Ca. en måned efter min ansættelse besøgte TV SYD os for at lave et museumsprogram. Ved den lejlighed blev der optaget korte, spændende historier om enkelte udstillingsgenstande, og disse er senere vist i TV SYD.

Ud over TV SYD kunne vi hilse mange andre besøgende velkommen i vores hus. Her vil jeg særligt nævne besøget af den nye tyske ambassadør i Danmark, lærerstuderende med linjefag i historie fra University College Lillebælt og en gruppe studerende fra instituttet for Europäische Ethnologie/Volkskunde ved Christian-Albrecht-Universitetet i Kiel. De sidstnævnte så på vores museum med deres fags særlige øjne. Det førte til levende diskussioner, og vi fik nogle ideer til fremtidige nyopstillinger.

Sammenlignet med 2010 kunne vi i 2011 fremvise et lille plus i vores besøgsstatistik. Således kunne vi byde næsten 1.000 besøgende velkommen på museet. Et tal, som vi forhåbentlig overskrider i 2012. For at nå dette mål har vi også gjort os tanker om reklame og optræden i offentligheden. Ganske vist har annoncering i de offentlige turistbrochurer virkning, men i andre medier må der reklameres mere. En fornuftig internet/facebookoptræden hører i dag med. Begge dele skal i fremtiden forbedres og udbygges. En direkte »reklamekampagne« på skolerne kunne også være et udgangspunkt for en stigning i besøgstallet. Dette skal i 2012 prøves på de tyske og danske skoler i Nord-slesvig.

Ud over de udstillingsgenstande, der blev indsamlet i forbindelse med projekt »Mindretalsliv«, havde vi også i 2011 mange besøgende, der medbragte små og større »gaver« til os. Således fik vi overdraget en skyttejakke og kongekæden fra skytteforeningen i Løgumkloster. Foreningen havde netop opløst sig selv, og vi fik de bevaringsværdige genstande. Fra en anden lukning kunne vi indsamle yderligere genstande. Den tyske skole i Højer lukkede med sommerferien 2011 sine døre, og Deutsches Schulmuseum Nordschleswig og vi kunne glæde os over yderligere udstillingsgenstande, også selv om det hverken for skolen eller for mindretallet var en glædelig anledning. Bl.a. fik vi et Slesvig-Holsten våbenskjold i støbejern fra Carlshütte ved Rendsborg. Det havde tidligere hængt over døren til skolelederens kontor.

Vi kunne også glæde os over en komplettering af vores udstilling. En forhenværende krigsfrivillig i Anden Verdenskrig, som allerede har overladt os

Skoleflag fra Højer (1896). Flaget har overlevet to krige i de tyske skoler i Højer, indtil det blev overladt skolemuseet efter lukningen af den tyske privatskole. Foto: Immo Doege.

mange genstande fra sin tid som soldat og krigsfange, stillede nu også sin kuffert fra krigsfangetiden til vores disposition.

Endnu en genstand fik vi fra en broder til en krigsfrivillig i Waffen-SS. Det drejer sig om et fotoalbum, som den krigsfrivillige selv har lavet. Man kan se billeder fra uddannelses- og tjenestetiden. Kammerater til den krigsfrivillige har efter hans død taget billeder af graven i det nuværende Ukraine og føjet dem til albummet.

Hauke Grella

Deutsches Schulmuseum Nordschleswig

Den mest glædelige begivenhed i det forløbne år var vores 10 års fødselsdag, der den sidste weekend i maj blev fejret med ca. 60 gæster i festlige og uformelle rammer. Vi fik mange rosende ord og gaver.

Kontakten til Sønderjysk Skolemuseum i Over Lerte er blevet intensiveret. To næsten helt nye bestyrelser (Fonden og Vennekredsen) besøgte vores museum og afholdt deres bestyrelsesmøder her.

I oktober havde vi besøg af en akademisk medarbejder fra Danmarks Pæda-

gogiske Universitet (DPU), der grundigt studerede vores museum, og som vi sidenhen har haft løbende kontakt med.

I efterårsferien deltog museet i en aktivitetsuge arrangeret af vores partnermuseum, Museum Sønderjylland. Til »Deutscher Tag« i november havde vi en lille informationsudstilling sideløbende med det officielle arrangement i Tinglev.

Vi har modtaget mange fine udstillingsgenstande og skolebøger til vores samling. En stor del heraf stammer fra den nu lukkede tyske skole i Højer. Særlig værdifuld er deriblandt et gammelt skoleflag fra 1896 og en skoleklokke i messing fra 1956.

Efter intensive forhandlinger har Aabenraa Kommune forhøjet vores driftstilskud fra førhen 10.000 til 20.000 kr. årligt i årene 2011-2013. Dette beløb muliggør større investeringer.

Kloakerings- og vejarbejde ikke alene på Jørgensgård, men også på de omkringliggende veje, har været meget belastende både for medarbejdere og besøgende. I perioder var vejene næsten ufremkommelige, og der var ingen parkeringsmuligheder for besøgende.

Immo Doege

Frøslevlejrens Museum

Besøgstal

Museet havde i 2011 48.141 gæster, hvilket betegner en mindre fremgang i forhold til 2010.

Også antallet af forudbestilte foredrag og omvisninger i museet for større grupper steg en anelse, idet i alt 211 grupper købte denne tjenesteydelse, som varetages af dels honoraransatte Bent Hansen og Henrik Vestergaard, dels af museumsinspektør Dennis Larsen.

Udstillinger

Museet fortsatte i 2011 arbejdet med at forny den permanente Frøslev-udstilling. Efter færdiggørelsen af hovedvagtårnet er arbejdet fortsat i barak H4, hvor første etape forventes færdig i 2011. Det drejer sig om en fornyelse af teksterne og genstandsmonteringen i samtlige udstillingens 48 montrere.

Arbejdet med etableringen af en permanent udstilling om Fårhuslejren 1945-1949, hvor lejren var først internerings- og siden straffelejr under retsopgøret, er også fortsat, og det forventes, at udstillingen, som skal etableres i museets tredje bygning, barak H6, stort set er færdig på tegnebrættet ved årets udgang med henblik på åbning den 1. februar 2013. Dette sker i samarbejde med Nationalmuseets Center for Formidling.

Finansieringen af dette arbejde er på plads via donationer fra Frihedsmuseets Venners Fond og Hermod Lannungs Museumsfond.

Museet viste fra den 1. juli særudstillingen *En mand, et kamera, en krig*. Udstillingen viser Jørgen Strange Lorenzens fotooptagelser fra Besættelsen og er fremstillet og udlånt af HSB Esbjerg.

Videnskabelige projekter, publiceringer og andet

Arbejdet med etablering af en permanent Fårhus-udstilling er foregået paral-

lelt med overinspektør Henrik Skov Kristensens arbejde på et større bogværk om Fårhuslejren. Fra januar til juli 2011 arbejdede han intenst med at få bogen færdigskrevet, og i slutningen af august udkom den under titlen *Straffelejren. Fårhus, landssvigerne og retsopgøret*. Bogen blev udgivet af Nyt Nordisk Forlag i samarbejde med Nationalmuseet. Udgivelsen af bogen, som er på 640 sider, blev støttet økonomisk af Kulturarvsstyrelsen, Alving-fonden og Dansk Kultursamfund af 1910. Bogen, som blev præsenteret for offentligheden ved et velbesøgt arrangement i Frøslevlejrens Museum den 24. august, blev smukt modtaget, fik megen omtale i medierne, og førsteoplaget var udsolgt efter halvanden måned.

Dennis Larsen fortsatte i 2011 sit forskningsprojekt om danske SS-soldaters virksomhed i den hviderussiske by Bobruisk – et projekt han udfører sammen med lektor Therkel Stræde fra Syddansk Universitet. Det er tanken, at undersøgelsen skal munde ud i en udgivelse i 2012-2013.

Dennis Larsen foretog således i 2011 arkivrejser til Hviderusland, Tyskland og Holland.

Henrik Skov Kristensen har fået publiceret bidraget »Vergangenheitsbewältigung og Fårhusmentalitet. Det tyske mindretal og retsopgøret« i Carsten Jahnke og Jes Fabricius Møller (udg.) *1864 – og historiens lange skygger*, s. 145-170. Denne antologi rummer en række forelæsninger ved et dansk-tysk videnskabeligt symposium på Københavns Universitet i november 2009.

Til leksikonet *Sønderjylland A-Å*, som er redigeret af Inge Adriansen, Elsemarie Dam-Jensen og Lennart Madsen, og som blev præsenteret for offentligheden den 3. november ved et stort arrangement på Sønderjyllands Kunstmuseum i Tønder, bidrog Henrik Skov Kristensen med i alt 13 artikler/opslagsord, nemlig »Besættelsen«, »Tyske befæstningsanlæg«, »Frits Clausen«, »Jens Møller«, »Grænsebevogtning«, »Frøslevlejren«, »Fårhuslejren«, »Ladelund«, »Schweising«, »NSDAP-N«, »Retsopgøret«, »Selbstschutz« og »Zeitfreiwillige«.

Sønderjylland A-Å betegner afslutningen på Historisk Samfund for Sønderjyllands store historie-formidlingsprojekt, som blev sat i søen i forlængelse af nedlæggelsen af Sønderjyllands Amt i januar 2007.

Både Henrik Skov Kristensen og museumsinspektør Dennis Larsen færdiggjorde endvidere bidrag, henholdsvis med titlerne *Deportationen aus Dänemark* og *Dänische KZ-Wächter*, til en antologi, som rummer indlæggene ved et »Skandinaviens-symposium« i Gedenkstätte Neuengamme. Symposiet fandt sted i forsommeren 2010, og antologien forventes publiceret i 2012.

Såvel Dennis Larsen som Henrik Skov Kristensen har endelig i 2011 holdt foredrag og forelæsninger i såvel folkelige som videnskabelige sammenhænge. Og Henrik Skov Kristensen har også i 2011 fungeret som beskikket censor i faget historie ved de danske universiteter.

Personale

Pr. 31. august fratrådte museumsmedhjælper Leif Bo Clausen. Leif Bo Clausen var ansat i et 15-timers fleksjob. I stedet har museet pr. 1. december ansat Melanie Lassen i en deltidsstilling som rengøringsassistent/weekendvagt.

Henrik Skov Kristensen

Museum Sønderjylland

Fra 1. januar 2011 overgik Museum Sønderjylland efter drøftelser i både bestyrelse, MED udvalg og ledergruppe fra afdelingsledelse til fagområdeledelse. Den nye struktur blev indgående beskrevet i sidste års årsberetning, så det skal blot nævnes, at strukturen er blevet indført, og at alle har arbejdet målrettet på at få det hele til at fungere. Det ser ud til, at vi har fundet en struktur, der betyder, at fokus både lægges på Sønderjylland (for de fagområder, hvor dette ansvarsområde er vigtigt), og at der samtidig er en fornuftig ledelse i de enkelte geografisk ret spredte afdelinger.

Ellers var året igen præget af massive aktiviteter inden for alle fagområder og inden for såvel forskning, indsamling, registrering, bevaring og formidling. De respektive overinspektører har beskrevet året for de enkelte fagområder nedenfor. Samlet set er omsætningen igen i 2011 steget markant, og der har heller ikke tidligere været ansat så mange medarbejdere i museet. Da de faste driftstilskud fra stat og kommuner pga. besparelser på statstilskuddet er faldet i 2011, betyder det, at museet igen har hentet flere eksterne midler fra det arkæologiske arbejde, fra private og offentlige fonde og fra entre- og butiksalg. Gad vide, hvor længe det går godt?

Nærværende beretning er stærkt beskåret. En uforkortet beretning findes på museets hjemmeside www.museum-sonderjylland.dk.

Bestyrelsen

Vedrørende økonomien har bestyrelsen indgående arbejdet med den besparelse på en lille mio. kr., der udmeldtes fra Kulturstyrelsen først på året. Det gælder også i både MED udvalg, ledergruppe og lokalt ude i afdelingerne. Besparelserne er udmøntet både i de centrale konti og i de enkelte afdelingers budgetter.

Den generelle orientering om fagområderne fortsattes og sidst på året godkendte bestyrelsen også den formidlingspolitik, som museet har arbejdet med de seneste år. Herudover godkendte bestyrelsen, at Søfartsmuseet i Aabenraa bliver sat i stand for ca. 1,8 mio. kroner, således at museet kan forblive her i de kommende år. Renoveringen betales i fællesskab af museet og Aabenraa Kommune, der ejer en fjerdedel af bygningerne. Renoveringen følges op af nye permanente udstillinger om den sønderjyske søfart. Desuden godkendte bestyrelsen, at museets ledelse afsøger mulighederne for at indrette et sønderjysk industrimuseum i en af tørreladerne ved Cathrinesminde Teglværk – et projekt som længe har spøgt på museet som en permanent udstilling, der skal supplere det elektroniske Industrimuseum Slesvig. På Kunstmuseet Brundlund Slot stod året i den lokale kunstner Franciska Clausens tegn. Museet lavede i tæt samarbejde med Øregård Museum en stor særudstilling om kunstneren og et meget omfattende tilhørende katalog. I den forbindelse vedtog den bestyrelse, der administrerer kunstnerens samling af malerier, tegninger osv., at disse for fremtiden skal opbevares på Brundlund Slot. Samlingen er efter nytår 2011/12 flyttet til museet fra Kunstmuseet Trapholt ved Kolding. Fagområdet den sønderjyske kunst fylder efterhånden så meget, at afdelingen behøver mere plads. Bestyrelsen og Aabenraa Kommune besluttede derfor at undersøge mulighederne for at bygge et nyt museum i tilknytning til Brund-

lund Slot. Bestyrelsen bevilgede 250.000 kr. af de fælles anlægsmidler til at få undersøgt mulighederne for at bygge nyt ved slottet, og efterfølgende lykkedes det bl.a. ved hjælp af gode kræfter i Aabenraa at skaffe 1,5 mio. kr. til en kommende arkitektkonkurrence. 0,5 mio. kr. stammer fra Aabenraas erhvervsliv, 0,5 mio. fra Aabenraa Kommune og 0,5 mio. fra Museum Sønderjyllands anlægsmidler. En arbejdsgruppe nedsattes i efteråret 2011 til at undersøge og beskrive mulighederne for en udvidelse nær slottet. I skrivende stund ligger sagen til udtalelse hos Kulturstyrelsen, da Brundlund Slot er en fredet bygning, der ligger på en fredet borgbanke.

Bestyrelsen har naturligvis været tæt involveret eller i hvert fald orienteret om en lang række af de aktiviteter, der beskrives nedenfor. Et af Museum Sønderjyllands absolutte særkender, som måske på papiret ikke ser ud af så meget, men som alligevel er af stor betydning for hele museets drift og fremtidige virke, er, at de fire kommuner, der driver museet, ved dannelsen i 2006 besluttede, at driftstilskuddene fra kommunerne skulle fordeles efter folketallene. Således betales der lige meget pr. indbygger (ca. 67 kr. om året), hvad enten man bor i Tønder, Haderslev, Aabenraa eller Sønderborg Kommuner. I sommeren 2011 meddelte to af kommunerne, at de ikke mere ville friholde museet for ejendomsskat. Det betød, at museet dels ville have 200.000 kr. mindre at gøre godt med, dels at disse 200.000 kr. især ville komme to af kommunerne til gode, medens de to øvrige enten kun ville få ganske få skattekroner eller slet ingen igen. Formanden rejste sagen over for borgmestrene og de fire kulturudvalgsformænd, og heldigvis endte det hele med, at museet heller ikke i fremtiden skal betale ejendomsskat af museets bygninger. Samtidig blev det slået fast, at kommunerne i hvert fald indtil videre ønsker folketallene som fordelingsnøgle ved tilskuddene til museet.

Jubilæer

I de kommende år står jubilæerne nærmest i kø. Således er det i 2014 150-året for krigen 1864, 100-året for Første Verdenskrigs udbrud, og det er også 100 år siden, møbelarkitekten Hans J. Wegner blev født. To af museets afdelinger har i 2012 125 års jubilæum. Det gælder Aabenraa Museum og Haderslev Museum, der begge blev grundlagt i 1887. Museumsjubilæerne vil blive naturligvis blive fejret på behørig vis.

For 1864-jubilæets vedkommende er der nedsat tre udvalg, der skal arbejde sammen om at markere jubilæet. For Første Verdenskrigs vedkommende har museet de senere år arbejdet med et projekt, som skal sætte fokus på periodens mange fortidsminder, der ligger rundt om i Sønderjylland. I sommeren 2011 bevilgede Region Syddanmark 420.000 kr. til et kulturturisme-projekt om perioden, og senere på efteråret fulgte en fornem bevilling fra P.J. Schmidt Fonden på 3 × 100.000 kr. fra 2012 og i de kommende år. Netop nu er to medarbejdere ved at beskrive et projekt, som ikke kun behandler den historisk-faglige del, men også tager fat på det turismemæssige og dermed det økonomisk/vækstmæssige potentiale i projektet. Projektet foregår i tæt samarbejde med Tønder Kommune, som beredvilligt har stillet arbejdspladser til rådighed for museet. Mht. Hans J. Wegner-jubilæet håber vi at kunne tage den planlagte nye bygning ved Vandtårnet i Tønder i brug, og desuden er

der tætte aftaler med en del andre museer om markeringen af den verdensberømte møbelarkitekt.

Kulturby 2017

Igen i 2011 var flere af museets medarbejdere aktivt involverede i arbejdet for at gøre Sønderborg sammen med hele Sønderjylland/Slesvig til europæisk kulturhovedstad i 2017. Der har været en del mødeaktivitet med ideudvikling, sammenskrivning af notater og større præsentationsmøder – bl.a. to gange i Berlin. Museet har i sit oplæg holdt fokus på grænselandets møde mellem kulturer, identiteter, nationer og sprog. Mange af de projekter, Museum Sønderjylland har foreslået, er skrevet ind i museets langtidspanlægning, så uanset, hvordan kampen mellem Sønderborg og Århus ender, vil vi under alle omstændigheder arbejde videre med vores forslag til det overordnede tema: begrebet kulturmøde. For et mere udførligt katalog over museets forslag se www.museum-sonderjylland.dk.

Augustenborg Slot

Museet direktør blev i 2009 af Region Syddanmark bedt om at indtræde i den arbejdsgruppe, der skal arbejde med Augustenborg Slots anvendelse, efter at det lukkes som psykiatrisk hospital i 2017. I 2011 undersøges bl.a. mulighederne for at indrette slottet som en afdeling af verdens største museum, Eremitage Museet i Skt. Petersborg. Det affødte bl.a. et møde på Eremitage Museets afdeling i Amsterdam.

Bygninger

Museets bygningskontor har ud over vedligeholdelsen i alle afdelinger arbejdet med en række konkrete byggesager for Museum Sønderjylland.

I 2009 købte museet ejendommen Lindedal 9 af Haderslev Kommune. Bygningen skulle indrettes til kontorer, værksteder og velfærdsrum (bad mv.) for museets arkæologiske afdeling. Arbejdet med at indrette huset gik i gang i foråret 2010, efter at den forurenede jord, der fandtes på grunden, var blevet fjernet. Langt hen ad vejen har museets egne håndværkere fra Arkæologi Haderslev, Kulturhistorie Tønder og Cathrinesminde Teglværk stået for ombygning og renovering. Det er bl.a. i sådan et tilfælde, at fordelene ved museumsfusionen er meget synlig.

Ny Carlsberg Fondet bevilgede i 2010 en stor sum penge til nyanlægning af haven bag Drøhnses Hus i Tønder. Dette arbejde er næsten blevet gennemført i 2011, og haven forventes indviet i sommeren 2012.

Museets arkitekt, Flemming Sørensen, har arbejdet videre med planlægningen af den forestående restaurering af møllerboligen i Dybbøl for de tidligere bevilgede 5,5 mio. kr. fra A.P. Møller og Hustru Chastine Mc-Kinney Møllers Fond til almene Formaal.

Besøgstal og økonomi

Ud over de faste statslige og kommunale tilskud tilvejebringes museets driftsgrundlag i betydeligt omfang ved indtægter fra bl.a. de lovpligtige arkæologiske nødudgravninger. Også i 2011 var disse meget omfattende. En meget stor

del af museets personale er faktisk ansat til denne opgave – en opgave, som vil variere fra år til år, og som kræver meget stram budgetstyring. Museet har også i 2011 modtaget en række betydelige donationer eller tilsagn om sådanne fra en række fonde, som har gjort det muligt at renovere bygninger, at nyindrette faciliteter for samlingerne i flere af museets afdelinger og at udføre bl.a. forsknings-, formidlings- og publikationsarbejde, som ellers ikke kan rummes inden for det ordinære budget. Både med hensyn til det arkæologiske arbejde og museets indtægter i øvrigt er det værd at bemærke, at museets eksterne tilskud er ca. 8 mio. højere end hele statstilskuddet og næsten dobbelt så store som de kommunale tilskud. Da langt hovedparten af midlerne er anvendt på lønninger, skaber museet således arbejdspladser i Sønderjylland – og trækker dermed også nye borgere til landsdelen.

Nogle økonomiske hovedtal og besøgstal:

Indtægter	2011 (inkl. Historiecentret og Dybbøl Mølle)	2010 (inkl. Historiecentret og Dybbøl Mølle)	2009 (excl. Historiecentret og Dybbøl Mølle)	2008 (inkl. Historiecentret og Dybbøl Mølle)
§ 15- og 16-tilskud fra staten (m.v.)	32.929.575	34.764.466	32.689.462	30.935.223
Indtægter fra de fire sønderjyske kommuner inkl. anlægstilskud	16.480.442	16.433.708	16.883.464	16.782.138
Tilskud fra EU og Region Syddanmark	912.270			
I alt	50.322.287	51.198.174	49.572.926	47.717.361
Indtægter fra arkæologi, fonde, projekter, salg og entre	40.719.200	31.654.418	30.610.297	32.944.172
Omsætning Dybbøl Komplekset	7.908.541	6.286.680		
I alt	98.950.028 (excl. moms)	89.139.272 (excl. moms)	80.183.223 (excl. moms)	80.661.533 (excl. moms)
Besøgstal i alt	242.164	248.056	249.832	240.441
Antal gæster ved foredrag m.v. uden for museerne	16.771	15.215	12.354	14.921

Igen i 2011 lagde museets medarbejdere en kæmpeindsats i museets tjeneste. Det er samlingerne – både inden for og uden for museernes mure – og medarbejderne, der bærer institutionen. Rammerne udgøres af økonomien og så den støtte, stabilitet og arbejdsro, der gives fra den øverste ledelse: bestyrelsen. Bestyrelsen har det afgørende ansvar for, at det går godt. Derfor skal der også lyde en varm tak til bestyrelsen for støtte og opbakning på alle mulige måder

i 2011. Sidst, men ikke mindst en stor tak til de fonde, virksomheder og private, der har støttet os med rundhåndede pengegaver også i 2011. Uden støtten herfra ville museet ikke kunne eksistere i sin nuværende form. En tak skal også lyde til de gæster og andre brugere, som har besøgt eller på anden måde udnyttet vores tilbud i 2011, og det samme gælder de fire sønderjyske kommuner, staten og regionen for økonomisk støtte og i øvrigt på alle områder glimrende samarbejde i 2011. Sidst, men ikke mindst skal der også lyde en varm tak til alle medarbejderne og museets mange frivillige for aldrig svigten engagement.

Naturhistorie og palæontologi v. Mette Steeman

Året begyndte med et vinterferiearrangement med fokus på mikrofossilerne. De mindste fossiler fra lergraven blev undersøgt under mikroskop, og de besøgende havde lejlighed til at se det væld af organismer, der ikke ses med det blotte øje. Kort før påske åbnedes en udstilling om de danekræ, der indtil nu er blevet fundet i Gram Lergrav. Afdelingen deltog i Forskningens Døgn i april med forskellige aktiviteter, der satte fokus på, hvordan nulevende hvaler spiser, og hvordan man kan rekonstruere uddøde arters spisevaner. Der forskes netop nu i, hvordan evolutionen af spisemåden er foregået igennem de seneste 30 mio. år, og fossilerne i Gram er en vigtig brik i forståelsen af, hvordan blåhvalen og dens slægtninge har udviklet deres særegne fourageringsteknik. Afdelingen præsenterede forskningsresultaterne inden for dette tema ved et symposium i San Diego, USA, i juni. Museets associerede forsker, Ella Hoch, bidrog med et videnskabshistorisk foredrag om Ole Worm ved den internationale konference *The History of Geology and Medicine* i november i London.

En lokal samler af afstøbninger af forhistoriske menneskefossiler tilbød i juni at udlåne hans omfattende samling til en særudstilling. I juni åbnedes derfor en udstilling om det forhistoriske menneske, der viste menneskets udvikling, fra vores udviklingslinje delte sig fra chimpanse-linjen og frem til det moderne menneske. Denne udstilling stod sommeren over og var også omdrejningspunkt for vores efterårsferiearrangementer.

Vi fik i årets løb bevilget midler fra LAG Haderslev og I.P. Nielsen Fonden til opførelse af en formidlingspavillon ved kanten af lergraven. Vi forventer pavillonen åbnet i første del af 2012.

Ber blev i årets løb fundet mange fine fossiler i Lergraven. Særligt skal bemærkes et flot aftryk af den bageste del af skjoldet fra en troldhummers skjoldskifte – det første af sin slags fra Gram-leret – samt et sneglehus fra en *Spinucellareimersi*. Dette sneglehus er kun det tredje af sin slags, der kendes på verdensplan. De to tidligere fund af arten kommer også fra Gram Lergrav, men det nye fund er næsten komplet, og fine detaljer, som ikke ses på de tidligere fund, er bevaret. Både sneglehuset og troldhummerskjoldet blev anerkendt som danekræ i årets sidste måned.

Sønderjyllands Arkæologi v. Lennart S. Madsen

Museum Sønderjyllands arkæologiske afdeling måtte i løbet af 2011 konstatere, at det alligevel ville blive et år med et meget stort antal udgravninger. Dette

skyldtes ikke det almindelige aktivitetsniveau i samfundet, der som bekendt faldt drastisk i løbet af dette år, men derimod en aftale med Energinet.dk om, at alle arkæologiske undersøgelser i forbindelse med det nye naturgasræcê så vidt muligt skulle være afsluttet i løbet af året. Det betød, at både prøvegravningerne og de deraf afstedkomne udgravninger så vidt muligt skulle være afsluttet inden 31. december 2011. Da naturgasræcêet var små 100 km langt (Egtved til Ellund), bevirkede det naturligvis et aktivitetsniveau ud over, hvad vi tidligere havde prøvet, selv da udgravningerne på motorvejen kørte på sit højeste. En yderligere vanskelighed var det, at EU's komplicerede regler betød, at intet jordstykke måtte ligge åbent i mere end otte dage eller fire uger (henholdsvis inden for og uden for dyrkningssæsonen), hvis det ikke skulle gå ud over landmandens hektarstøtte.

Afdelingen udfører de arkæologiske undersøgelser i henhold til museumslovens kapitel otte i de fire sønderjyske kommuner, samt – på vegne af Museet på Koldinghus – i Kolding Kommune. For at kunne udføre de mange prøvegravninger og egentlige udgravninger var der som tidligere år et stort antal ansatte i den arkæologiske afdeling. Udgravningerne på naturgasræcêet samt de større og mindre prøvegravninger og udgravninger, der skulle udføres for andre bygherrer, bevirkede, at antallet af ansatte nogenlunde kunne fastholdes på et stabilt niveau året igennem. Vi lå således i løbet af året på et gennemsnit på omtrent 60 ansatte.

I 2011 udførte afdelingen 45 prøvegravninger og 59 udgravninger. Disse tal dækker over undersøgelser, der havde en varighed fra en enkelt dag til flere måneder. Det skal bemærkes, at prøvegravningerne på naturgasræcêet kun er talt med som to prøvegravninger, nemlig den 100 km lange grøft og pløjningerne. Til tallet skal som sædvanlig lægges omtrent 20 egenfinansierede prøvegravninger, typisk staldbygninger og lignende på under 5000 m², der normalt har en varighed af en dag. Disse prøvegravninger betales af museets egen kasse. Kigger man tallene nærmere efter og renser dem for alt, hvad der havde med naturgasledningen at gøre, så foretog afdelingen 43 prøvegravninger og kun 15 arkæologiske undersøgelser, der ikke var afledt naturgas eller motorvej. Det er her, man kan aflæse den økonomiske krise!

Som det har været tilfældet siden 2002, udførte afdelingen også i 2011 de arkæologiske undersøgelser i Kolding Kommune på vegne af Museet på Koldinghus. De to museer kan således fejre ti-års jubilæum for ordningen og det gode samarbejde mellem de to institutioner. Man kan håbe, at samarbejdet kan få lov at fortsætte i årene fremover.

Udgravninger/indsamling

Årets udgravninger har som sædvanlig givet en lang række spændende resultater, og enkelte af disse vil blive omtalt nedenfor. Men først et par ord om naturgasudgravningerne. Der var nemlig det helt specielle forhold, at det nye ræcê ligger placeret langs det gamle ræcê, altså den naturgasledning, der blev gravet ned 1980-83. Dengang var det et af de første store anlægsarbejder, som afdelingen udførte, men i kraft af de ændrede lovgivningsmæssige forhold mellem 1980 og 2011, så var betingelserne kraftigt ændrede. Dengang blev hele ræcêet rekonstrueret, og kun de steder, hvor der fandtes genstande eller

lignende på overfladen, eller hvor topografien entydigt pegede i retning af, at der lå et fortidsminde, blev der prøvegravet. Blev der så fundet noget, blev det udgravet.

I 2011 blev der slet ikke rekognosceret, men i stedet blev der udført to forskellige typer prøvegravninger. En knap 100 km lang, tre m bred grøft blev trukket i midten af det godt 20 m brede tracé fra Egtved til Ellund, og på udvalgte steder blev der desuden gennemført pløjninger, idet man lettere finder stenalderlokaliteter med ploven end ved at grave overjorden væk. Energinet.dk ønskede kun at have én samarbejdspartner i forbindelse med de arkæologiske undersøgelser, så det var Museum Sønderjylland, der udførte hele prøvegravningen, mens de egentlige arkæologiske udgravninger blev fordelt sådan, at Museet på Sønderkov udførte gravningerne inden for Vejen Kommune, mens Arkæologi Haderslev udførte gravningerne i Aabenraa, Haderslev og Kolding Kommuner samt den ene udgravning, der lå inden for Vejle Museums område.

Det endelige resultat af de mange gravninger er endnu ikke helt på plads, men en meget væsentlig konklusion af undersøgelserne er, at den gamle metode med at rekognoscere og derefter kun prøvegrave der, hvor man fandt noget, ikke er optimal – for at sige det mildt. Da de to ledninger løber parallelt med hinanden, er en umiddelbar sammenligning mulig, og vi må erkende, at man i begyndelsen af 80'erne kun fandt omkring 20% af de fortidsminder, som vi fandt i 2011 med den nye metode. Vi har derfor måttet indse, at der er store dele af væsentlige fortidsminder, der blev bortgravet af naturgassen 80'erne. I disse tilfælde har vi i 2011 udgravet dele af bopladser og lignende, hvor væsentlige dele i dag er væk, fordi de ikke blev erkendt og udgravet dengang. Et bedre argument for at foretage systematiske prøvegravninger også på steder, hvor man måske ikke forventer fortidsminder, kan man næppe få.

Omvendt har det nye gastracé betydet, at vi nu har fået udvidet vores viden om fortidsminder, der blev undersøgt i 80'erne, væsentligt, idet det dobbelte areal nu er undersøgt. Det har naturligvis betydet meget for nogle af de store undersøgelser, der blev gennemført dengang, og lokaliteter som f.eks. Syvsig og Galsted har på visse områder ændret karakter i forbindelse med, at de gamle og de nye udgravninger er lagt sammen. Halve huse er blevet hele og enkeltgårde er blevet til landsbyer.

Nu er der så tid til at få skrevet udgravningsberetninger, og i de kommende år vil materialet fra udgravningerne på naturgastracéet komme til at indgå i publikationer af forskellig slags. Det starter faktisk allerede i 2012, idet artikler om en del af lokaliteterne er planlagt til at skulle indgå, sammen med artikler om nogle af udgravningerne på motorvejen fra Kliplev til Sønderborg, i afdelingens jubilæumsbog i anledning af museets 125-års jubilæum.

Men her følger traditionen tro en kort gennemgang af nogle af årets vigtigste resultater, nogenlunde fordelt på tidsperioder.

Stenalder: Der blev undersøgt flere små bopladser på naturgastracéet. For en sjælden gangs skyld er også den ældste tid repræsenteret. Der er fundet en flintblok fra Hamborgkulturen (12600-12100 f.Kr.) ved Blå Å samt et antal såkaldte Wehlen-skrabere fra Federmesser-kulturen (12000-10800 f.Kr.) på lo-

kaliteten Slevad I. Ved de samme to lokaliteter blev der desuden fundet henholdsvis to jagtstationer fra Kongemosekultur (6400-5400 f.Kr.) samt en specialiseret jagtplads fra den ældste del af bondestenalderen. Her var fundsammensætningen af en karakter, der afslører, at det er en jagtstation, hvor man både har fremstillet pile til jagten samt rensset skindet fra de nedlagte dyr.

Fra den sidste del af stenalderen gjordes også fund. På lokaliteten Stamplund ved Hjordkær udgravedes et område på 725 m², hvor der blev fundet en boplads fra senneolitikum (2400 f.Kr.-1800 f.Kr.). På bopladsen fandtes et hus med delvist neddybet gulv i den østlige halvdel. Desuden blev der fundet et antal bopladsgruber og stolpehuller, hvori der i et af stolpehullerne blev fundet en fragmenteret stridsøkse fra enkeltgravskulturen (2800 f.Kr.-2400 f.Kr.).

Fra samme periode stammer en spændende grav, undersøgt på lokaliteten Kamp Syd nordøst for Hellevad. I en lille gravhøj fra omkring 2400 f.Kr. fandtes en såkaldt »bueskyttegrav«. Det var en mandsgrav, hvor gravgaverne bestod af en stridsøkse samt af tre pilespidser, der lå tæt ved hinanden. Man må forestille sig, at de har været skæftede og har siddet i et pilekogger, da de blev lagt i graven sammen med den afdødes bue. Bueskyttegrave er forholdsvis sjældne i Danmark på denne tid, mens der kendes masser af denne type grave i den samtidige, europæiske klokkebægerkultur.

Bronzealderen fylder normalt ikke så meget i en sådan fundgennemgang. De store gravhøje er enten fredede eller stort set helt bortpløjede, og bønderne boede i enkeltgårde, så deres bopladser er betydeligt sværere at finde end jernalderens ofte ganske store landsbyer. Der er dog hist og her dukket områder med bronzealder op også i 2011.

Det mest spændende anlæg fra bronzealderen fandtes ved udgravningen af lokaliteten Bastrup nær Vamdrup. Her blev der undersøgt seks bygninger, der repræsenterer en gård, der har flyttet rundt inden for et begrænset område over et par hundrede år fra 1000 f.Kr. og frem. I kort afstand fra denne gård lå tre parallelle rækker af i alt 77 kogestensgruber. Gruberne er øjensynligt anlagt samtidig, idet de er placeret ud for hinanden og med en ensartet afstand mellem de enkelte gruber. Eksperimenter har vist, at der kan tilberedes mad til ti personer i en grube, så det har været en stor fest, der har været afholdt ved Bastrup kort efter 1000 f.Kr. Helt specielt for Bastrup er desuden to lange rækker stolper, der øjensynlig respekteres af kogestensgruberne, selv om de må være blevet fjernet samtidig med, at disse blev anlagt. Deres funktion er endnu ukendt. Ved Bastrup fandtes desuden i prøvegrøfterne en lille urnegravplads fra den seneste del af bronzealderen, ca. 500 f.Kr. Den mangler endnu at blive udgravet.

Jernalderen og specielt perioderne førromersk jernalder, ældre og yngre romersk jernalder samt ældre germansk jernalder (dvs. perioden 500 f.Kr.-500 e.Kr.) er de perioder, hvorfra de fleste fund stammer – også i 2011. En del af disse udgravninger vil blive nøjere omtalt i de kommende år, og nogle enkelte skal kort fremhæves i det følgende.

Det er ikke ofte, vi i Sønderjylland undersøger gravpladser fra ældre jernalder, men der er da heldigvis undtagelser. På lokaliteten Røddingvej blev der udgravet en mindre gravplads med 14 urner fra den ældste del af ældre ro-

mersk jernalder. Blandt disse urner skilte to sig ud ved at være krigergrave med et indhold af skjoldbule, skjoldbulehåndtag, spydspids mm. Den ovenfor omtalte enkeltgravshøj Kamp Syd havde omkring 150 e.Kr. dannet udgangspunkt for en lille familiegravplads med mindst 13 urner. Heri fandtes dragt- og bæltespænder, knive og synåle som gravgaver, og i en enkelt urne fandtes desuden en lille hvid glasperle, et relativt sjældent fund for denne periode. Omkring en af gravene var opført en kvadratisk seks \times seks m stor indhegning, der må opfattes som et dødehus eller en indhegnet gravhave, som kendes flere steder, bl.a. fra Galsted ved Bevtoft. Kamp Syd gravpladsen afslørede desuden som yngste anlæg en barnegrav fra omkring 300 e.Kr. med to lerkar som gravgaver. Denne grav er samtidig med en landsby, Kamp, ca. 100 m nord for gravpladsen.

Men det er uden sammenligning landsbyer, der undersøges flest af, og som derfor på mange måder bidrager mest til vores forståelse af jernalderens samfund og dets udvikling både på et regionalt og et nationalt plan. Et sådant sted er lokaliteten Dyrgård i Vamdrup Sogn. Her blev der undersøgt et stort antal konstruktioner fra flere perioder af jernalderen. Nævnes skal 18 hovedbygninger fra en landsby fra ældre romersk jernalder med to samtidige jordfæstegrave, fem hovedbygninger fra en landsby fra yngre germansk jernalder samt en enkelt gård fra den ældre vikingetid.

Udvidelsen af naturgastracéet har også visse steder givet god indsigt i, hvordan en landsby kunne flytte rundt inden for sit ressourceområde igennem den ældre jernalder. Et godt eksempel herpå er lokaliteten Adelvej. Det er en landsby fra de første to århundreder efter Kristi fødsel. Husene afløser hinanden igennem denne lange periode, og de er også af to forskellige typer, Over Jerstal og Osterrönfeld-typen, således at anglernes overtagelse af Over Jerstal Kredens område også kan følges her. Inden for få hundrede meter fra Adelvej udgravedes de to landsbyer Lundsæk og Dragehøj. Disse er en anelse yngre og angiver, hvor landsbyen fra Adelvej flyttede hen i 2. århundrede e.Kr. Endnu et stykke mod nord ligger lokaliteten Syvsig med en stor landsby fra yngre romersk jernalder (200-350 e.Kr.), og endelig er der nogle få hundrede meter mod øst i 1981 undersøgt en landsby, Lille Kleinbjerg, fra ældre germansk jernalder (350-525 e.Kr.). Alt i alt repræsenterer disse fem landsbyer højst sandsynligt den samme landsbys »vandring« inden for et begrænset område langs Syvsig Bæk nord for Vojens igennem 500 år.

Også andre steder fandtes bebyggelser fra den ældre del af jernalderen. Et stykke sydøst for Galsted undersøgtes lokaliteten Strandelhjørnvej med en landsby fra 1.-2. århundrede e.Kr. Der blev udgravet flere gårdsanlæg fra en landsby med gårdene liggende på en række. Denne landsby knytter sig tæt til den samtidige landsby ved Galsted og markerer både ligheder og forskelle til denne landsby, hvis ældste del er at opfatte som en typelandsby for den såkaldte Over Jerstal Kreds, stammesamfundet i Nordslesvig omkring Kristi fødsel. I forbindelse med naturgasledningen undersøgtes ganske tæt herved også lokaliteten Galsted By, en jernalderlandsby af en lidt yngre dato. Her blev der undersøgt adskillige jernudvindingsovne. Lige netop landsbyerne ved Galsted har længe været centrale landsbyer i museets undersøgelser af bebyggelsen i Sønderjylland i ældre jernalder, og med de to undersøgelser af

landsbyer i 2011 er området blevet endnu mere centralt for museet. Det skal i den forbindelse bemærkes, at hele Galsted komplekset kun ligger ganske få kilometer fra museets store undersøgelse af lokaliteten Østergård ved Hyrup, hvor endnu en samtidig jernalderlandsby blev undersøgt.

I juni måned deltog to af museets arkæologer i den lille prøvegravning, som museet i samarbejde med Nationalmuseet, Kulturstyrelsen, Museet på Gottorp, Moesgård Museum og Selskabet for Nydam Forskning foretog i Nydam Mose. Her gravedes fire søgegrøfter for at afklare, om de geofysiske undersøgelser, der blev foretaget i mosen i 2010, kunne bruges til at påvise fund. Det viste sig, at det kunne de ikke, men der blev dog fundet oldsager – bl.a. et spant og en planke formodentlig fra den sønderhuggede egebåd.

Fra en lidt yngre periode stammer udgravningen af en landsby i flere faser ved Rhedersborg vest for Rødekro. Her blev 2011 udgravet store dele af en landsby fra slutningen af ældre og begyndelsen af yngre romersk jernalder. Gårdene fra ældre romertid ligger grupperet omkring en lille lavning, mens de yngre gårde befinder sig nord, syd og vest herfor. Til den yngste landsby er der i 2011 udgravet 65 jernudvindingsovne, fem trækulsmiler samt en lille oven til ristning af malm, og der er ingen tvivl om, at vi her står med en landsby, hvor indbyggerne havde specialiseret sig i fremstilling af jern. Denne udgravning vil fortsætte i 2012.

Ser man på årets jernalderudgravninger i almindelighed, så falder det i øjnene, at ældre og yngre germansk jernalder er forholdsvis stærkt repræsenteret. Ved Syvsig blev der som omtalt undersøgt en stor landsby fra 4. og 5. århundrede. Allerede i 1980 var udgravningen af Syvsig en af de største på naturgastracéet, og med den nye udgravning i 2011 er denne landsby blevet væsentligt forøget. Der er dog meget tilbage, idet fortidsmindeområdet anses at dække et areal på op til 10 ha. I 2011 blev der undersøgt 28 hovedbygninger, hvoraf langt størstedelen tilhører landsbyen fra 4.-5. århundrede. En konsekvent brug af metaldetektor under udgravningen gav også et godt udbytte bl.a. i form af adskillige fibler fra perioden.

Karakteristisk for flere af disse bebyggelser var det, at de forsvandt, men at det område, hvor de havde ligget, atter blev bebygget flere århundreder senere, nemlig i løbet af vikingetiden. Både Syvsig og Jellinghave rummede således en landsby fra germansk jernalder og en landsby fra vikingetid. Karakteristisk for disse to vikingetidslandsbyer var, at de begge rummede grubehuse. Ved Jellinghave blev der inden for tracéet kun udgravet et enkelt grubehus, men til gengæld rummede fyldet heri lidt af en sensation, idet der på gulvet lå lerkarskår af Pingsdorf-keramik importeret fra Rhinegnene. Denne importkeramik findes meget sjældent i landlege miljøer som Jellinghave, og karret må være kommet til egnen enten via Hærvejen eller fra Ribe. At der i det samme grubehus fandtes keramik af en type tydeligt inspireret fra øst, gør kun fundet endnu mere interessant.

Vikingelandsbyen ved Syvsig bestod efter det oprindelige fund i 1980 udelukkende af grubehuse, hvorfor man dengang vurderede, at det drejede sig om en markedsplads af sæsonkarakter. Denne opfattelse ændrede de nye udgravninger på, idet der nu blev fundet langhuse fra regulære gårdsanlæg, og der blev udgravet grubehuse, der tydeligvis var blevet repareret flere gange

og derfor må have været i brug længe. Der er indtil nu undersøgt 34 grubehuse i Syvsig, og også her er der gjort specielle fund. Særligt skal fremhæves en sjælden engelsk sølvmønt slået for kong Burgred af Mercia (852-874). Mønten var rullet sammen og har sandsynligvis været båret som amulet, da den blev tabt i grubehuset mere end 100 år efter, den blev slået. Der findes kun seks eksemplarer af denne mønt, alle fundet i England.

To andre bebyggelser fra vikingetiden fortjener at blive fremhævet. Uldal Nord blev udgravet i 1980 og igen i 2011. Denne gang blev bebyggelsen suppleret med yderligere tre hovedhuse, det ene næsten 40 m langt. Uldal Nord ligger ikke langt fra Syvsig og Jellinghave og understreger dermed betydningen af dette område vest for Vojens, hvor hærvejsstrækningen skærer vejen mellem Ribe og Haderslev Fjord, i vikingetiden. Den anden landsby er Stagebjerggård ved Kolding, hvor der blev undersøgt fem langhuse fra vikingetid med tilhørende økonomibygninger og otte grubehuse. Netop denne bebyggelse fører os over i årets fund fra middelalderen, idet vikingelandsbyen Stagebjerggård direkte blev afløst af en landsby fra middelalderen.

På baggrund af keramikken kan middelalderbebyggelsen dateres til tiden 1000-1300. Der blev undersøgt 25 bygninger samt tre smedjer. I et af husene fandtes en kælder med et ildsted og ved en af vægstolperne blev der fundet en samling bronzeafklip. Sandsynligvis har kælderen været en slags arbejdskælder, og hele bebyggelsen må have været specialiseret på metalhåndværk. Ved lokaliteten Kragelund, ligeledes på Koldingegnen, blev der undersøgt en bebyggelse fra middelalderen med en meget velbevaret smedje, som de foreløbige analyser tyder på har været specialiseret til rensning af jern. Mere almindelige middelalderlige landsbyer er undersøgt på lokaliteterne Brønshøjgård I, Ballekær II samt Dalbygård II. Den sidste afslørede en gård i tre etaper, der uden tvivl er en del af det middelalderlige Dalby. Interessant ved denne gård var fundet af fire store karformede gruber fyldt med varmpåvirkede sten, men uden spor efter ild. Muligvis er disse gruber brugt til opvarmning af vand, måske i forbindelse med tekstilfremstilling eller bøjning af træ.

Og endelig et par fund fra nyere tid. Ved Gråsten Slot blev der foretaget ledningsarbejde, og her lykkedes det at påvise et N-S orienteret kampestensfundament fra en ukendt bygning til slottet fra 1600-årene. Endelig blev der i forbindelse med naturgasledningen stødt på et mindre teglværk fra begyndelsen af 1800-tallet ved Hessellod i Kolding Kommune. Der blev undersøgt fem ovne, hvoraf de fire afløser hinanden.

Fredede fortidsminder

I august 2007 underskrev afdelingen en aftale med Kulturarvsstyrelsen om på styrelsens vegne at varetage tilsynet med de fredede fortidsminder i de fire sønderjyske kommuner samt i Kolding og Fredericia Kommuner. Ved tilsynet skal afdelingen kontrollere, at beskrivelsen af fortidsmindet stemmer, at der ikke er foretaget indgreb i fortidsmindet eller i den beskyttede 2 meter zone rundt om fortidsmindet, ligesom der skal foretages en nøjagtig indmåling af anlægget med moderne GPS-udstyr. Afdelingen skal samtidig på Kulturarvsstyrelsens vegne foretage genbesigtigelser af fredede fortidsminder i forbindelse med sagsbehandling, og desuden er afdelingen indblandet i styrelsens

sagsbehandling af overtrædelser af bestemmelserne om beskyttede diger. Med Fredericia, Kolding, Aabenraa og Tønder Kommuner har afdelingen desuden indgået aftale om at kontrollere 100 meter zonen, når vi nu er der alligevel, og om at hjælpe kommunerne med at udarbejde plejeplaner og forslag til nye skilte. Haderslev og Sønderborg Kommuner har ikke ønsket at deltage i denne ordning. I de kommuner, afdelingen dækker, findes der i alt 2.191 fredede fortidsminder. Heraf er 1.115 i privateje, 659 ejes af staten og resten er krigergrave.

I 2011 har tilsynet med de fredede fortidsminder kørt på fuld kraft efter at have ligget stille i næsten 1½ år på grund af problemer med de tekniske hjælpemidler, som Kulturarvsstyrelsen skal stille til rådighed for tilsynet, samt med den database, som tilsynet anvender til at indrapportere forhold til Kulturarvsstyrelsen. Museet havde derfor ophobet en pukkel af tilsyn, hvoraf halvdelen blev afviklet i 2011, og den anden halvdel forventes afviklet i 2012.

Forskning

Igennem året var der flere projekter, der var igangsat i tidligere år, der fandt sin afslutning.

Først og fremmest drejer det sig om Anne Birgitte Sørensens store værk om vikingetids- og middelalderbebyggelsen på Østergård. Anne Birgitte Sørensen har arbejdet med Østergård igennem flere år og har nået fornemme resultater med sin forskning. Middelalderlandsbyen Hyrup, der er kendt under sit arkæologiske lokalitetsnavn Østergård, kommer uden tvivl til at spille en stor rolle i middelalderforskningen i de kommende år. Ikke andre steder har det været muligt på samme måde at undersøge og dokumentere en landsbys udvikling fra en enkelt gård i sen vikingetid til en landsby med syv gårde i midten af 1200-tallet – og resultatet har været overraskende for mange!

Afdelingens flerårige projekt med fokus på C14-dateringer af hustomter hovedsageligt fra jernalder, vikingetid og middelalder fortsatte igennem året. Hovedsigtet med projektet er at udvikle en statistisk holdbar metode til datering af huse, dvs. hvor mange prøver skal dateres, hvilke former for trækul og eller frø skal man benytte etc. for at være statistisk nogenlunde sikker på at få dateret netop det hus, man ønsker dateret. Samtidig er håbet, at vi kan nærme os en datering af hustomter, der ikke er afhængig af den traditionelle typologi, der synes at være behæftet med væsentlige mangler og fejlslutninger. Dette arbejde blev suppleret af en række nye dateringer i 2011 og skal afsluttes med en rapport 2013. Som optakt til dette store projekt begyndte afdelingen i 2011 at samle de fosfatanalyser, som afdelingen har fået udført igennem årene. I 2012 er det meningen, at alle disse analyser skal beskrives af de arkæologer, der har fået dem udført, med henblik på at publicere dem alle i 2013.

Endelig var museet medarrangør af en stor konference på i København under titlen: *Naturvidenskabelige metoder inden for arkæologi: Nye Metoder & Nye Resultater*. Konferencen var arrangeret i samarbejde med foreningen NatArk, der er en sammenslutning af virksomheder, institutter m.m., der arbejder med at udføre naturvidenskabelige undersøgelser for museer. Hensigten med konferencen var at præsentere de nye metoder samt at lægge op til at udarbejde

en hjemmeside, hvor alle de relevante metoder præsenteres på en sådan måde, at de ikke er længere end et klik væk for den arkæolog, der skal bruge en metode for at komme videre med sin forskning eller sin udgravning. Hjemmesiden vil blive præsenteret i 2012. Man kan linke til den her: <http://www.natark.dk/manual>.

Formidling

I 2011 var den store udstilling fremvisningen af Torben Sodes utrolige udstilling af glasperler fra alle tider og fra hele verden. Det var i alt væsentligt samleren selv, der havde arrangeret udstillingen, men afdelingen benyttede lejligheden til at vise nogle af de fine forhistoriske glasperler, der igennem tiden er blevet fundet i Sønderjylland.

I løbet af året åbnede en mindre udstilling om resultaterne af museets udgravninger ved Starup Kirke. De fleste af de fine genstande, der er fundet i området gennem flere år blev vist frem.

Igennem året fortsatte afdelingen den succes, det havde været i 2008 at arrangere en sommerferieaktivitet for børn med titlen: *I arkæologens fodspor*. Over nogle dage kunne børn i alderen 7-15 år, fordelt på to aldersgrupper, lære at arbejde som arkæolog. I 2011 deltog afdelingen atter i Forsknings Døgn med åbent hus på flere udgravninger, og afdelingen deltog som året før på Fællesdyrskuet i Aabenraa, hvor der blev fortalt om fredede fortidsminder. Noget nyt er deltagelse i Naturvidenskabsfestivalen, hvor der var mulighed for at se konservatorerne arbejde. De efterhånden traditionsrige »Renæssancevandringer« i Haderslev havde også deltagelse af afdelingen, og endelig holdt afdelingen i efteråret et offentligt arrangement, hvor en række af afdelingens udgravningsledere fortalte om årets fund.

I den permanente udstilling var den store nyhed, at afdelingen endelig kunne åbne for den *Skrydstrup-kvinde installation* som der var blevet arbejdet på i flere år. Hele den gamle indledning til den permanente udstilling var blevet bygget om, således at man nu træder ind i en udgravning af en gravhøj, når man kommer op på 1. sal. Her kan man i en stor »sandkasse« udgrave forskellige dele af Skrydstrupkvindens grav, få historien bag de enkelte genstande digitalt på en skærm og derefter printe ens egen udgravning ud. Det har taget lidt tid i løbet af året at få det til at køre gnidningsfrit, men efterhånden var det kun publikums utålmodighed, der var et problem.

Sønderjyllands Historie v. Peter Dragsbo

Fra 1. januar 2011 er »Sønderjyllands Historie« et af Museum Sønderjyllands nye fagområder. Området består nu af: Sønderborg Slot, ISL-Institut for Sønderjysk Lokalhistorie, Historiecenter Dybbøl Banke, Dybbøl Mølle, udstillingerne på Augustenborg Slot samt Første Verdenskrig i landskabet.

Sønderborg Slot

Forskning og publicering

Inge Adriansen fortsatte sit arbejde med erindringssteder og nationale symboler. I foråret udkom hendes bog om den gensidige »Monumentensturz« i grænselandet siden 1848, bogen *Denkmal und Dynamit. Denkmälerstreit im*

Region Syddanmark og P.J. Schmidt Fonden bevilgede penge til en større undersøgelse af det turistmæssige potentiale ved og mulighederne for at flytte Zeppelinmuseet til den stadig stående flyhangar på luftskibsbasen ved Tønder. Foto: Museum Sønderjylland.

deutsch-dänischen Grenzland. Bogen, der var en udløber af det store arbejde med erindringssteder i Danmark, viser, hvorledes den danske side, i modsætning til manges traditionelle opfattelse, har været førende med ødelæggelse af »de andres kulturarv«, især i 1945. I det hele taget er temaet kulturarv og konflikt meget aktuelt i vore dages Europa, og Inge Adriansen har derfor også deltaget i det internationale netværk, CRIC, om omgangen med »besværlig kulturarv« og her bl.a. deltaget i en international konference i Paris-Verdun januar 2012.

Et andet kulturarvstema i 2011 var opsætningen af Isted-løven på Flensborg gamle kirkegård, hvor den oprindeligt stod 1862-64. Her deltog Inge Adrian-

sen med rådgivning bl.a. om soklen, et arbejde der også involverede museets afdeling for stenkonservering. Inge Adriansen har fulgt både diskussionen om »genrejsningen« og omtolkningen af det historiske sejrsmonument til et vidnesbyrd og fred og forståelse i grænselandet. Om dette har Inge Adriansen bl.a. holdt forelæsninger på universiteterne i Dresden (12. februar) og Kiel (28. januar) og mange andre steder, ligesom hendes kalender har været fyldt med talrige foredrag om emner fra Sønderjylland overalt i landet.

I 2011 er også det fælles ph.d.-projekt *Da folket blev spurgt* mellem Museum Sønderjylland – Sønderborg Slot, Institut for Grænseregionsforskning på Syddansk Universitet og Kulturarvstyrelsen fortsat. Først og fremmest har Nina Jebesen i september-oktober været på to studierejser til de andre europæiske afstemningsområder, Østpreussen, Øvreschlesien, Burgenland og Kärnten, og efter forudgående kontakt besøgt en lang række arkiver, museer og forskningsinstitutioner. Derefter har hun arbejdet i praktik på Sønderborg Slot, hvor hun har forberedt det europæiske afsnit af den kommende faste udstilling om *Folkeafstemninger og Genforening 1918-20*. Hertil har hun kunnet bruge en del af det materiale, hun har fået gennem sine studierejser, og samtidig udgives i marts 2012 en bog på dansk og tysk, *Bleibetreu/Vær tro. Agitation ved folkeafstemninger i Europa 1920-21*, med præsentation af en række af de spændende afstemningsplakater, som findes i de andre områder.

I juni 2011 udkom resultatet af registreringen af tysk og dansk arkitektur fra perioden 1864-1920 i form af Peter Dragsbos *Tyske og danske bygninger i Sønderjylland 1864-1920*. Den lille, rigt illustrerede bog, der er udgivet med stor støtte fra Kulturarvsstyrelsen, blev bagefter udsendt til alle kommuner, museer og bevaringsforeninger samt en lang række arkiver og private arkitekter i Sønderjylland, men har også solgt så godt, så den inden jul måtte trykkes i et nyt oplag. Også denne bog er et bidrag til revurderingen af den »besværlige« flernationale kulturarv i grænselandet.

Den vigtigste udgivelse fra Sønderborg Slot blev dog Inge Adriansen og Peter Dragsbos *Fem fyrsteslotte. Sønderborg, Nordborg, Augustenborg, Gråsten og Glücksborg*, årbogen for Slottet og Historisk Samfund for Als og Sundeved 2011. Bogen sætter fokus på, at vi i det østlige Slesvig har den største koncentration af kongelige og hertugelige slotte uden for København-Nordsjælland, og udfylder samtidig et længe næret savn, efter at tidligere monografier om Sønderborg og Augustenborg slotte for længst er udsolgt. Bogen gennemgår de fem slottes ejer- og bygningshistorie gennem storhed og fald, men behandler også i to sammenlignende afsnit slotshaverne og slotsbyerne.

2011 var også året, hvor det grænseoverskridende EU-Interreg-støttede projekt »Mindretalsliv/Minderheitenleben« – et samarbejde mellem Museum Sønderjylland, de to nationale mindretal med deres museer og arkiver samt Kulturstiftung Schleswig-Flensburg – kunne præsentere en række af sine resultater. Bl.a. som resultat af indsamlingsprojektet i 2009-10 kunne Danevirke Museum i april åbne dørene for en helt ny, permanent udstilling om danskhedens historie i Sydslesvig fra 1864 til i dag med særlig vægt på tiden efter 1920. I juni var der derefter åbning af de reviderede og udvidede udstillingsrum om det tyske mindretals historie på Deutsches Museum Nordschleswig. Endvidere kunne de to arkiver bag interviewprojektet i 2009-10, Studiefafde-

lingen og Arkivet ved Det danske Centralbibliotek, Flensborg, og Archiv/Historische Forschungsstelle der deutschen Volksgruppe, Aabenraa, i december præsenterer bogen *Stemmer fra grænselandet/Stimmenaus dem Grenzland*.

Udstillinger

Den store begivenhed på udstillingsfronten i 2011 var åbningen 28. april af den nye faste udstilling om *Sønderjyderne i Første Verdenskrig 1914-18*. Udstillingen er den første af tre, der som led i den igangværende fornyelse af slottets faste udstillinger opbygges med støtte fra A.P. Møller og Hustru Chastine McKinney Møllers Fond til almene Formaal. I disse udstillinger afprøves et nyt koncept, hvor en kunstner udefra udarbejder den overordnede design-idé, mens slottets »udstillingshold« selv udarbejder det faglige indhold og det konkrete resultat. Til udstillingen om »Den store Krig« havde vi valgt kunstneren Ingvar Cronhammar. Cronhammar har med rummet skabt en lukket, feltgrå verden med mørke kiler overalt, der viser en »parentes« i historien, hvor et verdensbillede blev sprængt, og al civilisation ophørte. De mange ens montrer og maskingeværet i midten fortæller om krigens massemyrderier, og fra en mægtig forsænket roset i loftet kigger hundreder af sønderjyder, der har gennemlevet krigen ned på den besøgende. I udstillingen kører tre løbende billedserier på skærme, men ellers er AV-virkemidlerne i udstillingen i respekt for temaets alvor blevet begrænset til 10 fortællinger, der med jævne mellemrum lyder ned fra loftet.

Fra maj-juni begyndte så arbejdet på den næste af de tre udstillinger, *Folkeafstemninger og genforening 1918-20*, med arkitekten Poul Ingemann som designer. Denne udstilling, som åbner i 2012, bliver næsten diametralt modsat: lys, åben, venlig og med siddebænke som et gennemgående motiv som symbol på den demokratiske proces' sejr over grænselandsparternes tabte krige.

Selv om slottet i disse år har nedprioriteret særudstillingerne, blev der alligevel plads til flere mindre udstillinger: Claus Carstensen: *Identitet og nationalfølelse. Mit værelse – drøm og virkelighed. Børns forestillinger om eget værelse* (i samarbejde med Sønderborg Bibliotek). Sønderborg Kunstforenings påskeudstilling. Torkild Funder: *Billeder af en by* med smukke Ribe-billeder ledsaget af poetiske tekster. *Landmalerne* – en præsentation af landskabsmalere i nutiden med to sønderjyske gæster: Ole Prip og Dan Thuesen. *Godt brølt løve/Gut gebrüllt, Löwe* om Istedløven i billeder og karikaturer fra 1862 til vore dage.

Det skal ikke skjules, at satsningen på fornyelsen af de faste udstillinger frem for store særudstillinger går lidt ud over besøgstallet. Men det er efter vores mening vigtigt at få slået fast, at Sønderborg Slot er under forandring, og at alle de, der kender museet med udstillingerne fra 1970'erne, roligt kan besøge det mange gange igen: Der har siden 2006-07 været nyheder hvert år! I 2011 havde vi da også den fornøjelse, at Sønderborg Slot var nomineret til Bikubens danske museumspris for langt, godt arbejde. Vi »tabte« til kunstmuseer – men måske er vi stadigvæk i kikkerten?

Samlinger og registrering

Den største erhvervelse i 2011 var modtagelsen af alle de genstande, der blev indsamlet i Sydslesvig i 2009-10 i forbindelse med projekt »Mindretalsliv/

Nordborg Slot er et af de slotte, der blev sat fokus på i bogen Fem fyrsteslotte. De øvrige var Augustenborg, Gråsten, Sønderborg og Glücksborg. Foto: Museum Sønderjylland.

Minderheitenleben«, både de udstillede og de ikke-udstillede. Ifølge aftalen mellem Museum Sønderjylland og SSF samarbejder vi om indsamling med Danevirke-museet, hvis samlinger for fremtiden registreres som en del af Museum Sønderjyllands samlinger. M.h.t. sikringen af de nødvendige oplysninger faldt det så heldigt, at den projektmedarbejder, der stod for indsamlingen, nemlig cand.mag. René Rasmussen, fra 1. januar 2012 blev ansat som ny museumsinspektør på Sønderborg Slot. Han første opgave blev derfor at arbejde med velkendt materiale!

Slottet har også i årets løb fået andre værdifulde ting fra Sønderjyllands historie. En meget fin genstand var et blækhus af messing, som havde tilhørt den navnkundige danske rigsdagsmand Hans Andersen Krüger fra Bevtøft (1816-1881). Den vigtigste del af decorationen er et bånd, hvor der let skjult ses ordene »Artiklen/Paragraf 5«. Indskriften hentyder til § 5 i Pragerfreden 1866, hvor der på fransk initiativ var indføjet, at den nordlige del af Slesvig kunne få lov til at stemme om tilhørsforholdet. Krüger var den stærkeste forkæmper for paragraffen, der imidlertid blev slettet af Preussen og Østrig i 1878.

Endvidere købtes en række sjældne litografier fra borgerkrigen 1848-50. Litografierne bestod af 6 *Ansichten der Düppeler Schanzen*, tegnet af landskabsmaleren August Fricke (1829-1894), der havde deltaget i slaget på Dybbøl 1848 og derefter fik dem trykt i Braunschweig. Vi havde mange stik og billeder af Treårskrigen set fra dansk side, men denne tyske serie var indtil nu ikke nået til Sønderjylland!

Endvidere har vi fra 1864-krigen fået et sent vidnesbyrd, nemlig en serie af tegninger til personers rette forbindelse, udført af kirurgen professor Esmarch. Tegningerne blev i 1943 fundet under taget til skolen i Nybøl, der i 1864 havde været lazaret for preussiske soldater. Fra Genforeningen har vi bl.a. erhvervet en tegning med teksten »Vi er danske og vil vedblive med at være danske«, udført i 1919-20 af tegneren Max Petersen, der i afstemningskampen leverede motiver til både dansk- og tysksindede. Fra Første Verdenskrigs tid har Slottet i forbindelse med åbningen af udstillingen om »Den store Krig« fået en hel del materiale, bl.a. soldaterbreve og dagbøger, som har været gemt i de sønderjyske familier gennem 3-4 generationer. Sammen med fotografier og dokumenter fik vi i den forbindelse også et topersoners kaffestel, som en soldat fra Notmark havde med hjem til familien fra tjeneste i Kiel, hvor han var oppasser for en officer. Kopperne har malede motiver fra byen, dels Stadttheater, dels søbadeanstalten. Og endelig har vi fået fat i en smuk plakat fra 1949, udført af tegneren Aage Sikker Hansen, med teksten »DYBBØL-DAGEN. Grænseforeningens indsamling til fordel for Dybbøl Mølle«. Som det ses nedenfor, var det ikke sidste gang, Grænseforeningen samlede ind til det danske nationalsymbol.

Fra den ældre historie lykkedes det os også i slutningen af året på en Bruun-Rasmussen-auktion at erhverve en Christian 2.-mønt. Det specielle ved den er, at den var slået efter hans fængsling i 1532, formentlig i Malmø i forbindelse med oprøret i 1534. Rundt om kanten stod nemlig en interessant indskrift på latin: »Til minde om kongens uretmæssige fængsling i Holsten« - dvs. på Sønderborg Slot.

Museers samlinger er dog ikke blot et spørgsmål om indsamling af allerede producerede genstande. Undertiden kan et museum også, som led i udviklingen af fortællingerne, bestille et værk. Det lykkedes i 2011, da det efter ihærdig indsats lykkedes Sønderborg Slot at samle 800.000 kr. fra Ny Carlsbergfondet, Fabrikant Mads Clausens Fond, P.J. Schmidts Fond, BHJ-Fonden og Sportsgood-fonden til bestilling af et nyt historiemaleri med Dybbøl 1864 som tema af kunstneren Thomas Kluge. Thomas Kluge er især kendt som en fremragende portrætmaler, men har også udført et historiemaleri til Frederiksborgmuseet med det danske militær i Irak/Afghanistan som tema - og ideen er, at et moderne Dybbøl-maleri skal indgå i museets udstillinger om de slesvigske krige som et nyt og tankevækkende moment.

ISL-Institut for Sønderjysk Lokalhistorie

Forskning og publicering

I starten af året var Kirsten Clausen ansat i fire måneder til at gennemføre en kulturhistorisk undersøgelse af de frivillige brandværn i Aabenraa og Sønderborg Kommuner. Baggrunden er de ændringer, der er i gang i beredskabsstrukturen, som medfører lukninger eller sammenlægninger af de frivillige værn. I projektet blev der ud over indsamling af billeder gennemført 19 interviews, og resultatet er blevet formidlet i en artikel i *Sønderjysk Månedsskrift*: »Bidt af en gal brandmand. De frivillige brandværn i Sønderjylland« (2011, s. 256-62). Projektet var støttet af museets Forskningsfond samt af Aabenraa og Sønderborg Kommuner.

Fra november havde Kim Furdal atter forskningsorlov til at færdiggøre projektet om *Lokalhistorie mellem hjemstavnhistorie og topografisk historie* – en kulturhistorisk undersøgelse både af lokal- og hjemstavnhistoriens historie, både i Sønderjylland og i Danmark-Tyskland, og et forsøg på at rehabilitere lokalhistorien, som den udføres af mange »almindelige« mennesker som en særlig erindringskultur og ikke bare nederste trin af historieskrivningen.

Som et led i projektet udgav ISL 9. januar 2012 antologien *På sporet af den tabte tid – tid, sted og hjemstavn i det moderne samfund*, redigeret af Kim Furdal. I bogen kaster ni fagfolk lys på forholdet mellem menneskene og stedet før og nu; fra museet har Inge Adriansen, Peter Dragsbo, Anne Blond og Kim Furdal bidraget med artikler.

Endnu et forskningsprojekt har været en indsamling af erindringer fra flygtninge og indvandrere i Aabenraa og Sønderborg sammen med Inge Adriansen, Sønderborg Slot. Resultatet blev artiklen »Sønderjylland – en kulturel smeltedigel« i Museum Sønderjyllands årbog 2011. Desuden har Kim Furdal foretaget en økonomisk-historisk undersøgelse af Aabenraa Havn i perioden 1920-2010 som led i arbejdet med infrastrukturens historie. Kim Furdal udgav også sammen med Ulla Lunn et hæfte om *Flensburger Dimensionen/Flensborg dimensioner* i forbindelse med åbningen af hendes Vestindien-udstilling på søfartsmuseet i Flensborg. Endelig har Kim Furdal videreført sit arbejde med sønderjyske kulturmiljøer og har i 2011 udgivet et hæfte om de danske skoler i Sydslesvig fra 1920 til i dag: *Danske skoler i modvind og medvind* i serien »Sønderjyllands kulturmiljøer«.

Samlinger og registrering

ISL modtager løbende afleveringer fra private, foreninger, institutioner og virksomheder. Den største aflevering i 2011 var fra Enstedværket, der i forbindelse med lukningen afleverede en flyttekasse med film og 29 ringbind med billeder, der belyser værkets historie efter udflytningen fra Aabenraa Havn i midten af 1950'erne. Her forestår et større registreringsarbejde og ikke mindst en digitalisering af filmene, så de bliver tilgængelige for offentligheden.

En af de værdifulde afleveringer kom fra Helge Krempin, der for et beskedent beløb solgte sine affotograferinger af billedsamlingen på Folkehjem i Aabenraa. Dermed kan ISL imødekomme de mange ønsker om gengivelser af det historiske portrætgalleri. Endvidere afleverede Anne Hagemann i efteråret 77 spolebånd, optaget af giverens far, journalist Bjørn Svensson. Båndene vil ikke kunne bevares og formidles, og derfor skal der skaffes midler til en digitalisering og registrering af samlingen.

2011 blev også året, hvor Museum Sønderjylland med ISL som projektleder kunne holde premiere på billedregistrerings-databasen Cumulus, der i 2011 blev lagt på museets hjemmeside under navnet *Sønderjyske Billeder*. Pionererne i publiceringen har været ISL og Sønderborg Slot, hvor cand.mag. Martin Franke har sikret projektets gennemførelse på fornem vis. ISL har p.t. registreret over 10.000 billeder i databasen, bl.a. postkortfabrikant Biehls samling fra 1920'ernes Sønderjylland og Aabenraa-fotograferne Peter og Holger Clausens fotosamlinger (1904-1960'erne). Fra Sønderborg Slot er store dele af samlingen af historiske fotos fra Sønderborg, Als og Sundeved registreret og lagt ud i

Cumulus sammen med registreringer af mindesmærker og krigergrave m.m. Cumulus er valgt som database, da den også bruges af de store statsinstitutioner Det kongelige Bibliotek, Rigsarkivet og Nationalmuseet og derfor kan forventes at være langtidsfunktionelt.

Bevaring

ISL vil i de kommende år påbegynde en systematisk scanning og nedfrysning af afdelingens negativsamling, efter at hjemstavnhistorikeren Theodor Möllers enestående samling af 110 glasnegativer fra Løgumkloster i 1920'erne er blevet scannet og nedfrosset efter »sølvspejl«-angreb. Også den digitale kulturarv indebærer som nævnt bevaringsmæssige udfordringer. Her har de store statsinstitutioner, Statens Arkiver, Det kongelige Bibliotek og Statsbiblioteket etableret et såkaldt »bitmagasin« til bevaring af den digitale kulturarv i Danmark. Aftalen om magasinet med Kulturministeriet rummer også mulighed for adgang for andre kulturinstitutioner, og Museum Sønderjylland har derfor gennem ISL indgået en aftale om bevaring af museets digitale kulturarv i det nye digitale magasin. På nuværende tidspunkt drejer det sig om ca. 3 TB, primært fra ISL og Arkæologi Haderslev. Outsourcingen er ikke alene billigere for museet, men tilbyder også de bedste forhold for digital langtidbevaring. Overførslen af det digitale kulturarv til bitmagasinet vil ske i løbet af marts-april 2012.

Historiecenter Dybbøl Banke

Årets store nyhed var, at Historiecenteret for første gang siden åbningsåret i 1992 nåede et besøgstal på over 50.000 besøgende – præcist 50.600, hvilket var 14 % mere end 2011, og samtidig steg omsætningen i butikken med over 26 %. Stigningen skyldes både den stadigt stigende interesse for 1864 – i kølvandet på den fornyede historieinteresse, Tom Buk-Swientys bøger, filmplaner mv. – og den stadigt fornyede og mere og mere alsidige formidling i den genbyggede skanse, som efterhånden giver de fleste andre videnscentre i landet »baghjul«.

Sæsonen blev indledt 18. april med en stor mediebegivenhed: Slaget, »genopført« i radioen med udsendte reportere, der fra kl. 10 fulgte slagets gang, suppleret med beretninger fra København og Berlin, alt sammen sendt fra et studie oprettet til lejligheden på Dybbøl Mølle. Her havde Anette Johnsen, DR, bl.a. besøg af Tom Buk-Swienty, Inge Adriansen og Uffe Østergaard, der var indkaldt for at sætte 1864 ind i et større perspektiv. Det var fremragende radio, der nåede bredt ud i befolkningen, og som siden er blevet genudsendt adskillige gange og har fået flere europæiske priser. Udsendelsen har også i høj grad bidraget til den gode sæson!

I 2011 fik Historiecenteret også en tiltrængt ansigtsløftning, hvor det uensartede design i skilte, plakater, plancher mv. blev afløst af en fælles designmanual med nyt logo, farver og skrifttyper. Også i den øvrige formidling er der sket ændringer, bl.a. i de ord, vi bruger i f.eks. undervisningstilbuddene. Et nyt forløb til ungdomsuddannelserne hedder f.eks. »Skyd en landsmand«, og der arbejdes med begrebet »national identitet« – begge dele for at understrege

de slesvigske kriges karakter af også at være borgerkrige. Endelig er Historiecenteret i 2011 gået ind i de sociale medier med en *facebook*-side.

Det store arrangement i dagene omkring 29. juni var »Kampen om Als«, som arrangeres af Historiecenteret i samarbejde med Sønderborg Kaserne. I 2011 valgte man at afholde arrangementet på den militære øvelsesplads ved Kær, lige ved Alssund, og takket være flere års erfaringer og en helt enestående hjælp fra kasernens personale og elever forløb det hele langt bedre end i 2010. Ca. 300 morgenfriske mødte op kl. 3 om morgenen for at opleve de preussiske soldaters landgang og de efterfølgende kampe. Resten af dagen var der lejr på pladsen, bemandet af *reenactors* fra flere lande, som også var godt besøgt. I de kommende to år skal »Kampen om Als« udvikles, så vi kan præsentere det helt store brag i 2014, 150-året for 1864.

Fra en giver i København har centeret og Sønderborg Slot fået foræret to tyske bagladekanoner af den type, som brugtes i 1864. De var i sin tid blevet solgt af Krupp til Belgien og var efter erobringen i 1914 blevet opsat som sejrstrøfæer på torvet i sønderjyske byer – for til sidst at havne i en privat have nord for København. Foræringen skete på betingelse af, at centeret lod to andre kanoner restaurere, hvilket er sket med hjælp fra værkstedet på Slesvigske Vognsamling. Vognsamlingens værkstedshold har også i 2011 lavet en flot forstilling til centerets 12-punds feltkanon og er nu gået i gang med at rekonstruere en preussisk belejringskanon af den type, der fra Gammelmark på Broagerland kunne skyde de danske skanser og Sønderborg by i grus.

Dybbøl Mølle

2011 var året, hvor man kunne nyde, at den langvarige restaurering, bortset fra en sidste kalkning, er afsluttet – og møllens besøgstal er da også på vej tilbage til det gamle niveau. For at sikre midler til den løbende vedligeholdelse, der ikke kan dækkes af den spinkle driftsøkonomi og tilskuddet fra Sønderborg Kommune, iværksatte Grænseforeningen i efteråret en landsdækkende kampagne for at rejse midler til Dybbøl Mølle. I mellemtiden kunne Dybbøl Mølle imidlertid iværksætte restaureringen af møllens stuehus for en bevilling fra A.P. Møller-fonden på 5,5 mio. kr. Restaureringen, der i skrivende stund går planmæssigt, forventes afsluttet i juni 2012, hvorefter de ansatte ved Dybbøl Banke i efteråret kan rykke ind på nye og bedre arbejdspladser, ligesom der bliver publikumsrum og gæsteforskerrum.

Af den vision for udviklingen på Dybbøl Banke, som møllen og historiecenterets formand, Jens Møller, lancerede i 2008, mangler nu kun det tredje og sidste trin, restaureringen af den historiske »Skansegård« til et formidlingscenter for civilbefolkningens vilkår i 1864 og frem til i dag sammen med beretningen om Røde Kors' indsats i 1864 og udviklingen af hjælpearbejde og humanitær folkeret frem til nutiden. I efteråret 2011 gik Dansk Røde Kors ind i sagen og har, med godkendelse af regeringen, sat en åbning af et sådant formidlingscenter i 150-året for 1864, 2014, på Røde Kors' internationale program. Lige før jul bevilgede Røde Kors 100.000 kr. til en forundersøgelse af de pædagogiske muligheder i et sådant center, som blev sat i værk 1. februar 2012.

Når talen er om 2014, er der i det hele taget mange initiativer undervejs.

For at sikre en koordinering af aktiviteterne samt for at udvikle de historiske aktiviteter i jubilæumsåret, blev der ligeledes på Jens Møllers initiativ i 2011 nedsat et sønderjysk udvalg med deltagelse af mange relevante parter. Samtidig er Museum Sønderjylland – Sønderborg Slot med Inge Adriansen som repræsentant gået med i et nationalt netværk af museer og arkiver – herunder bl.a. Det kongelige Bibliotek, Rigsarkivet, Tøjhusmuseet og Frederiksborgmuseet – der skal udvikle et fælles foredrags- og udstillingsprogram. Og endelig har Region Syddanmark dannet et »Dybbøl-Forum« for udvikling af 2014 som krumtap til markedsføring af grænselandet, og heri deltager både møllen og museet.

Under møllen hører også siden 2009 det lille historiske *Bøffelkøbelhus* med »graven ved alfar vej«. I 2011 flyttede den sidste lejer ud – og det viste sig, at huset var i ret dårlig stand bag tapet og tæpper. To mand fra Historiecenteret har gennem året knoklet for at få renoveret huset indvendig med bl.a. nye gulve og nyt køkken. I slutningen af året kom der så 175.000 kr. fra P.J. Schmidts fond til at få huset renoveret udvendigt med døre, vinduer og facade. Derefter vil huset igen kunne lejes ud – og samtidig arbejdes der for at få oprettet et lav af frivillige, der kan passe forhaven med den historiske soldatergrav og flagningen.

Kontoret for Bygningskultur

I 2011 har museets Kontor for Bygningskultur fortsat arbejdet med at koordinere hele museets nyere tids bevaringsarbejde – det såkaldte kapitel otte-arbejde – især med hensyn til nedrivningstruede og bevaringsværdige bygninger. Kontoret for Bygningskultur v/arkitekt MAA Flemming Sørensen koordinerer her arbejdet i hele museets område, hvor inspektører på afdelingerne i Aabenraa, Sønderborg og Tønder varetager den egentlige sagsbehandling i hvert deres område, mens Bygningskulturkontoret varetager arbejdet i Haderslev Kommune. Der er foretaget en række registreringer og skitseopmålinger af nedrivningstruede bygninger og gjort indsigelser i diverse nedrivningssager, ligesom kommuneplanarbejde er gennemgået og kommenteret. Endvidere deltager Flemming Sørensen i både Kulturmiljørådets arbejde og arbejdet i bevaringsråd eller samarbejdsgrupper i de enkelte kommuner.

Endelig har Kontor for Bygningskultur i samarbejde med museets Kulturmiljøråd for Sønderjylland 10. januar i Tønder afholdt den årlige konference for interesserede fra museet, kommunerne, Kulturmiljørådet og private arkitekter og tegnestuer. I 2011 var der særlig fokus på »Bygningskultur 2015« og Kultur(arvs)styrelsens kommende gennemgang af alle fredede bygninger i Sønderjylland. Men der var også orientering om A.P. Møller-fondens arbejde i Ballum og byfornyelse i Højer mm.

Sønderjyllands Kunsthåndværk og Kunstindustri v. Elsemarie Dam-Jensen
Fra 1. januar 2011 er »Sønderjyllands Kunsthåndværk og Kunstindustri« et af Museum Sønderjyllands nye fagområder. Området består af følgende afdelinger: Kulturhistorie Tønder, Drøhes Hus, Højer Mølle, Skærbæk og Ehlers Lertøjssamling.

Kulturhistorie Tønder

Forskning og publicering

Inger Lauridsen fortsatte i 2011 sit forskningsprojekt med titlen *Den tønderiske kniplingsindustri 1600-1864, dens internationale baggrund, økonomiske betydning, nationalt og regionalt samt den sociale historie vedrørende kniplerskernes liv og arbejdsvilkår og disses forholds indvirkning på Hertugdømmet Slesvig og især på Tønderregnen*. Projektet finansieres af Carlsbergfondet.

I november udkom også det tredje bind af Sønderjyllands Historie i form af Danmarks første regionale leksikon *Sønderjylland A-Å*, udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland. Inge Adriansen, Elsemarie Dam-Jensen og Lenart Madsen har lagt et meget stort arbejde både i redaktionen og i skrivning af utallige bidrag. Meget fortjent er leksikonet blevet modtaget med stor begejstring og måtte allerede inden jul trykkes i et nyt oplag!

Iben Eslykke Kristensen arbejdede med Tønderkniplingernes historie som forberedelse til en kommende basisudstilling og til Kniplingsfestival 2013.

Indsamling og registrering

Museet har i 2011 ikke iværksat større indsamlinger, men har forsøgt at begrænse tilvæksten af genstande, så man kun tager imod de helt relevante genstande i forhold til ansvarsområderne. Bl.a. har museet fra kniplersken Inge Skovgaard modtaget et stort materiale bestående af prikkebreve, bøger, kniplinger osv.

Formidling

Følgende særudstillinger er blevet vist i Tønder: *Guldsmede langs Vadehavet – en udstilling om guldsmede i Ballum og Skærbæk i 17- og 1800-tallet; Bore, Pi og Hüüw; Hovedtøjs- og dragttradition fra Vadehavsoerne og Knuder og knaster*.

Kulturmiljø- og kapitel otte-arbejde

Museets beliggenhed ved Tøndermarsken, Vadehavsområdet og den nye Nationalpark Vadehavet giver mange opgaver. Museets inspektører har været involveret i mange arbejdsgrupper med Vadehavets kulturhistorie og kulturmiljøer langs Vadehavet som tema, herunder undervisningsportalen *www.mit-vadehav.dk*, sitet *Historisk Atlas* og grupperne »Vadehavets Formidlerforum«, »Vadehavsinspektørgruppen« og »Vadehavssamarbejdet« (et kulturmiljø-orienteret samarbejde med kommuner og museer langs Vadehavet).

Drøhses Hus

I 2011 var Drøhses Hus rammen om udstillingen *Smukke Sting. 50 års korssting fra Haandarbejdets Fremme*. I 2010 havde foreningen Haandarbejdets Fremmes populære korsstingskalender haft 50 år jubilæum, og foreningen havde i den forbindelse fundet korsstingsbroderier frem fra de 50 år. Derudover var også nye broderier blevet syet efter de gamle forlæg, bl.a. for at kunne vise de mange muligheder, der er for at anvende korsstingsbroderi. I Drøhses Hus vises også udstillingen *Kniplinger fra Sønderborg Slots samling og Kniplingsgaver til museet 2009-2010*.

Et nyt tiltag var »Sommerknipling«, fire eftermiddage hen over sommeren,

Tre glade redaktører ved udgivelsen af bogværket Sønderjylland A-Å den 3. november 2011. Bag de tre ses museets nyerhvervelse, Per Kirkebys store billede Ludvigsbakke. Foto: Museum Sønderjylland.

hvor besøgende kunne få et førstehåndsindtryk af kniplingshåndværket i praksis; desuden blev der i efteråret afholdt to korsstingscafeer inspireret af udstillingen *Smukke Sting*.

Desuden blev en del af museets kniplinger vist på en udstilling om Tønderkniplingerne og kniplingshandelens historie på State Pushkin Museum i Moskva i perioden fra den 7. december 2011 til den 31. januar 2012. Udstillingen blev realiseret gennem en stor donation fra Toosbuy's Fond. Samarbejdet omkring udstillingen er foregået mellem Den danske Ambassade i Moskva, Pushkin Museet, Museum Sønderjylland – Kulturhistorie Tønder og Dagmarskolen i Moskva, en danskstøttet knipleskole for russiske piger.

Højer Mølle

Forskning og undersøgelser

I forbindelse med projektet *Brød i Norden*, hvor afdelingen deltog sammen med Sønderborg Slot, gennemførtes en række interviews med brødfabrikken Kohberg A/S og gårdmølleriet Skærtøft Mølle, blandt andet med henblik på at undersøge virksomhedernes visioner og missioner på brødetts vegne, samt hvorledes »den nordiske madbølge« har haft indflydelse herpå.

I den forbindelse har Anne Marie Overgaard arbejdet med det sønderjyske rugbrød og gennemgået ældre kokebøger for opskrifter på traditionelt rugbrød – dvs. ikke forbragt. Der er i den forbindelse også gennemført en del

bageforsøg, som har resulteret i en opskrift på hjemmebagt sønderjysk rugbrød.

Formidling og udstillinger

1. april 2011 åbnede Højer Mølle for sæsonen med særudstillingen *Fra malaria til Margarethenspende – Sygdom og sundhed på Vesteregnet*, der bl.a. fokuserede på marskens udfordringer med rent drikkevand i begyndelsen af det 20. århundrede.

I maj 2011 lancerede museet sammen med Vadehavets Formidlerforum samt Mandø Mølle og Sønderho Mølle filmen *Møller langs Vadehavet*. Filmen er lavet af instruktøren Hans Wessing og er blevet til med støtte fra Kulturregion Vadehavet.

I forbindelse med Dansk Mølleweek 2011 blev den nyrenoverede møllerbolig officielt indviet. En bevilling på 700.000 kr. fra A.P. Møller og Hustru Chastine Mc-Kinney Møllers Fond til almene Formaal i 2009 betød, at Museum Sønderjylland kunne købe og renovere møllerboligen, således at museet nu råder over et samlet kulturmiljø i Højer, som i årene fremover skal være rammen om flere nye tiltag, især i forbindelse med temaet omkring brød og bagning.

Skærbæk

Forskning og undersøgelser

I forbindelse med udstillingen om Rømø-dæmningen har museet iværksat en undersøgelse af baggrunden for byggeriet af dæmningen som landvindings- og beskæftigelsesprojekt. Desuden har museet påbegyndt en interviewrunde af personer, der på forskellig vis har været knyttet til dæmningens opførelse eller vedligehold. Museet tager gerne imod henvendelser vedr. personer, der kunne bidrage til dokumentationen af Rømø-dæmningen.

Formidling og udstillinger

Årets særudstilling blev *Store drømme og jord under neglene – planer og realiseringen af en dæmning til Rømø*. Udstillingen vil også kunne ses i 2012.

I december lavede museet en lille udstilling om jul og juletraditioner i museets butiksvinduer ud mod hovedgaden, hvilket blev modtaget meget positivt.

Ehlers Lertøjssamling

På Ehlers Lertøjssamling havde man i 2011 igen mange spændende formidlingstiltag i samarbejde med lokale musikere og teaterfolk.

I juni var der *Jeppe på bjerget*-forestillinger og i september soprankoncert.

Også samarbejdet med keramikere blev fortsat, så publikum foruden den store samling af lertøj også kunne se »levende« lertøjsproduktion.

Sønderjyllands Erhvervshistorie v. Stefanie Robl Matzen

Fra 1. januar 2011 er »Sønderjyllands Erhvervshistorie« et af Museum Sønderjyllands nye fagområder. Området består af følgende afdelinger: Kulturhistorie Aabenraa, Cathrinesminde Teglværk, Oldemorstof, Jacob Michelsens Gård og Slesvigske Vognsamling.

Forskning og publicering

På Cathrinesminde Teglværk undersøgte Torben Vestergård indvandring til teglværkerne, bl.a. fra Lippe-Detmold. Det resulterede bl.a. i artiklen »Indvandrere og udsving i teglindustrien« til Museum Sønderjyllands Årbog 2011. Derudover registreredes industrilandskabet omkring Danfoss; projektet gennemførtes i samarbejde med kommunen og betales af KUAS. Susanne Rudloffs *Kobbermølle. Kobber- og messingværket ved Kruså: Fra hammerværk til industrivirksomhed* blev udgivet som årsskrift for Museum Sønderjylland – Cathrinesminde Teglværk i samarbejde med Cathrinesmindes Venner og Museerne i Kobbermølle. Derudover blev der lavet et visionshæfte til et sønderjysk industrimuseum: *Jomfru Petersens tørrelade. Et sønderjysk industrimuseum på Cathrinesminde Teglværk*. Museumsinspektøren på Oldemorstof, Mie Ellekilde, arbejdede i fire måneder med en bevilling fra bl.a. KUAS med projektet »Der er så farligt ude på landet. Risici og arbejdsforhold i landbruget 1850-2000 – et spørgsmål om holdning?« og afsluttede projektet med en rapport. På Museum Sønderjylland – Kulturhistorie Aabenraa etableredes den nye skriftrække *Skrifter til Aabenraas søfartshistorie* med bind 1: *Af Kaptajn C.C. Fischers Erindringer* og bind 2: *Diamant-Petersen Kaptajn og diamanthandler i 1870'ernes Sydafrika*. Medlemmerne af støttegruppen omkring Jacob Michelsens Gård udgav i 2011 bogen *De glemte kager. En kulturhistorisk bagebog fra Museum Sønderjylland – Jacob Michelsens Gård*, som blev redigeret af Birthe Merete Jessen, Lene Bilde Freisig og Karen M. Michelsen. På grund af den store interesse for bogen udkom 2. oplag allerede i starten af 2012.

Samlinger og bevaring

På Cathrinesminde har maskingruppen fortsat istandsættelsen af Bukh-motoren fra Rebelsig Teglværk og forsynet den med en starttrykflaske. Paxmanmotoren har gennemgået en omfattende rensning af dyser og brændstofsyst. og kører igen. Teglværksarkivet gennemgår en omfattende nyordning, hvorunder det registreres i Regin. Der fortsættes siden med Industriarkivet. Genstandsregistreringsefterslæb er under registrering i Regin, men det vil tage tid, og processen hæmmes af manglende magasinplads til genstande, der kræver indendørsklima.

Oldemorstof har i 2011 hjemtaget ganske få landbrugs- og gendarmerirelaterede genstande i 2011. Der registreres sideløbende, og 2012 vil stå i registreringens tegn. Luftfugtigheden på museets magasin er høj, men en affugter har hjulpet på dette problem.

På Vognsamlingen har man ud over konservering af en af dens egne vogne, en ponyvogn fra vognfabrikant Jensen i Højer, nyfremstillet et gelænder til Drøhses hus' kældertrappe i Tønder. Endvidere restaureret en tøjhulet og en firehulet trækvogn til DSB Museet i Odense. Der blev arbejdet videre på kopi af kanonlavetten til Danevirke.

Udstillinger

Cathrinesminde viste i sommeren 2011 en særudstilling om *Det elektriske Sønderjylland* om Sønderjyllands elforsyning, højspændingsværket og dets første direktør Jes P. Christiansen; dertil kom udstilling af Broagerlands

Kunstforening og Sundeved Husflid. På Oldemorstofte åbnedes den 1. april i stuehuset små, permanente udstillinger om Karsten Thomsen, Oldemorstofte historie, Hærvejen, Vildtbanevej og Padborg som baneby. Samtidig indviedes det nye publikumsområde med en ta' selv cafe i stuehuset, som har udviklet sig til et tilløbsstykke.

På Slesvigske Vognsamling vistes i 2011 særudstillingen *Håndværk i nye dimensioner – Knuder og knaster*, som åbnedes 1. marts og arrangeret i samarbejde med Danmarks Håndarbejds lærerforening og Danmarks Sløjdlærerforening. Udstillingen bestod af eksempler på skolebørns frembringelser i fagene sløjd og håndarbejde med udgangspunkt i ovennævnte titel. Fra 3. maj til 31. juli var Vognsamlingen vært for særudstillingen *Måstermyr – vikingesmedens værktøj*, en udstilling bestående af rekonstruktioner af smedeværktøjet fra Måstermyr – udført af Ribe Vikingsmedelaug Regin – et gotlandsk fund der dateres til ca. 950-1000 og regnes af mange som den bedste kilde til viden om værktøj fra vikingetiden.

Kulturhistorie Aabenraa kunne i marts efter flere måneders lukning i forbindelse med husets renovering åbne sin nye permanente udstilling om Aabenraa og Sønderjyllands søfart. I sommer 2011 vistes i anledning af landsstævnet for De Danske Folkedansere og De Danske Folkedanseres Spillemand i Aabenraa særudstillingen *Silke til Sønderjyske Brude og Bønder 1750-1870*. Silke blev valgt som emne, da det kombinerede områdets landbrugs- og søfartstraditioner. Der blev udgivet en udstillingskatalog til særudstillingen. Senere på året viste kunstnere fra *MAP – Maritime Art Project* fra Danmark, Tyskland og Norge forskellige installationer, video, musik og malerier – alle med udgangspunkt i museets fornyede søfartsudstilling. Dette projekt gennemførtes i samarbejde med Schifffahrtsmuseum Flensburg og blev præsenteret under ICMMs (International Congress of Maritime Museums) møde i Washington, som Stefanie Robl Matzen deltog i. Årets sidste særudstilling var en maleriudstilling med værker fra Nikolaus Störtenbecker, som viste havnebilleder fra byerne Aabenraa, Sønderborg og Flensburg.

Formidling og aktiviteter

På Cathrinesminde afholdtes i 2011 traditionen tro kulturmåned med Tre tenorer og en sopran, Lone Kühlmann, Sven-Bertil Traube og Tom Buk Swienty (i alt ca. 1.500 gæster). »Historisk Værksted« var booket fuld hele sæsonen. Som digitale formidlingsformer etableredes www.imslesvig.dk/www.imschleswig.de og en mobiltelefonguide til Industrimuseum Slesvig. På Oldemorstofte gennemførtes igen det meget populære »Sønderjysk Kaffebord« og til jul blev for første gang sat belysning op i det store kastanjetræ – dette lykkedes med hjælp fra en lang række firmaer, banker og butikker i Padborg. I december var der igen julestue for områdets børnehaver og vuggestuer. I juli åbnedes landbrugsmuseets digitale formidlingsindsatsning *Landbrugsmuseet i det 21. århundrede*, en digital platform med informationer om det historiske landbrugslandskab. Mie Ellekilde er derudover Museum Sønderjyllands repræsentant i samarbejdsprojektet *Historisk Atlas*. På Vognsamlingen holdtes en række koncerter med Modal Nodes Duo, Trio Mio og Duo Ullner/Sivebæk, der igen løb af stabelen tre fredage i august og en i september. Årets sidste

Udstillingen Absolut Avantgarde om maleren Franciska Clausen var det store løbsstykke på Brundlund Slot i 2011. Foto: Museum Sønderjylland.

arrangement var julemarkedet 2. søndag i advent. Kulturhistorie Aabenraa var igen medarrangør af en række maritime arrangementer, som foregik uden for museets mure. Blandt dem kan nævnes Værftsdagen på Kalvø, hvor der formidles historien om Jørgen Bruhns sejlskibsværft fra ca. 1850 (ca. 1.200 besøgende), Kanonfestivalen i Søgårdlejren og Kunstskeppet om bord på Gesine, hvor børn beskæftigede sig kreativt med områdets maritime sider. Flere af disse projekter indgår i Sønderborg 2017. På Jacob Michelsens Gård gennemførtes der ud over de traditionsrige og velbesøgte bageweekender også et fastelavnsarrangement og som del af kommunens »Aktiv Ferie« sammen med pottemageren Vibeke Erlang Christensen arrangementet »Leg med Ler« for børn, som på grund af den store interesse blev udvidet. I forbindelse med landsstævnet for De Danske Folkedansere vistes der forskellige arbejdende håndarbejdsværksteder på gården.

Sønderjysk Kunst v. Katrine Kampe

2011 var en usædvanligt år, hvor det lykkedes at finde velvilje og økonomisk bidrag fra adskillige fonde til arbejdet med de sønderjyske kunstnere. Det betød, at vi blandt andet kunne realisere et meget værdifuldt kunstkøb, tilrettelægge en særdeles bekostelig udstilling og tilbyde en lang række formidlingsprojekter til børn og unge. Året bød på kunsthistoriske udstillinger såvel som udstillinger med samtidens kunstnere, således at museets gæster kunne se skiftende fokus på sønderjysk kunst.

Sommerens udstilling med Franciska Clausens kunst fra hendes uden-

landsår mellem 1921 og 1931 blev en stor publikumssucces, som betød, at vi satte besøgsrekord i udstillingsperioden. Det havde stor betydning for synligheden af slottets tilbud, at JydskeVestkysten omtalte og formidlede udstillingen så intensivt, så avisens læsere blev informeret om, at man på Brundlund Slot kunne opleve, hvordan Franciska Clausen havde været banebrydende for kunstens udvikling. Vores samarbejde med JydskeVestkysten var særdeles frugtbar og givende for formidlingen af denne sønderjyske kunstner.

Gennem en længere periode har vi haft kontakt til bestyrelsen for Fonden Franciska Clausens Samlinger, der ejer Franciska Clausens efterladte samling. Bestyrelsen er blevet informeret om det kunstfaglige ansvarsområde, som vi arbejder med på Kunstmuseet Brundlund Slot, og vores store interesse i at formidle Franciska Clausens kunst. De blev også gjort bekendt med vores ønske om at få deponeret deres samling på slottet og i vores nuværende fine samling af nogle af kunstnerens hovedværker. Ligeledes er de blevet informeret om fremtidsplanerne for Kunstmuseet Brundlund Slot, hvortil der både er tale om udvidelsesplaner og ideer til fornyet fokus på Franciska Clausens kunst.

I september måned besluttede bestyrelsen, at samlingen skal deponeres på Kunstmuseet Brundlund Slot og således flyttes fra Trapholt i Kolding til Brundlund Slot i Aabenraa. Bestyrelsen for Fonden Franciska Clausens Samlinger har således sørget for, at Franciska Clausens kunst er kommet hjem til Aabenraa.

I de kommende år vil der være fokus på forskningsprojekter omhandlende sønderjyske kunstnere, og fællesprojekter med andre kunstmuseer nord og syd fra grænsen vil også komme til at spille en stor rolle for det faglige arbejde.

Samarbejde med andre institutioner

I 2010 indgik vi et samarbejde med Øregaard Museum i Hellerup om tilrettelæggelse af udstillingen *Absolut Avantgarde – Franciska Clausen 1921-1931* og i forbindelse med udstillingen *Astrid Kruse Jensen – Disappearing into the Past* samarbejdede vi med Stadtmuseum Schleswig i Slesvig, Rønnebæksholm i Næstved og Museet for Fotokunst i Odense.

Udstillinger

Leif Kath – Uden titel. Dansk Guldalder 1800-1850 – malerier og tegninger af kunstnere fra Sønderjylland. Absolut Avantgarde – Franciska Clausen 1921 – 1931. Astrid Kruse Jensen – Disappearing into the past. Sønderjysk kunst fra samlingen – nyerehvervelser.

Nordisk Kunst og Design v. Ove Mogensen

Kunstmuseet i Tønder fortsatte i 2011 sine bestræbelser på at udbygge sin kunstsamling med værker, der belyser væsentlige strømninger og aspekter af nordisk Kunst fra det 20. og 21. århundrede. To absolutte nøglepersoner i denne sammenhæng er billedkunstnerne Per Kirkeby og Svend Wiig Hansen. Begge kunstnere er hovedpersoner i dansk kunst og begge har et format, der

placeringer dem som internationale markante eksponenter for centrale sider af Nordisk Kunst.

Museet har gennem en årrække ejet ti såkaldte *tavler*, som Per Kirkeby udførte med tanke på placering på Kunstmuseet i Tønder. Ny Carlsbergfondet erhvervede disse tavler og skænkede dem til kunstmuseet i 2002. Tavlerne, der hver måler 122 cm x 122 cm, kan ses som skitseblade for Kirkebys originale naturmaleri. I forlængelse af disse tavler har det været kunstmuseets store ønske at erhverve et stort Kirkeby maleri, der så at sige omsætter kunstnerens skitser og maleriske anslag i tavlerne til et stort fuldgyldigt maleri. Ny Carlsbergfondet donerede et meget stort beløb i 2011, så Per Kirkeby kunne bestilles til at udføre et særligt maleri til kunstmuseet. Resultatet blev et enestående maleri *Ludvigsbakke*, der måler 300 cm x 455 cm. Maleriet er et hovedværk i museet samling, og sammen med de ti tavler er Per Kirkeby på unik vis repræsenteret på kunstmuseet.

Ligeledes med Ny Carlsbergfondets generøse støtte blev skulpturen *Mennesket-det ensomme dyr* fra 1995, udført af Svend Wiig Hansen, støbt i bronze i 2011 og skænket til kunstmuseet. Wiig Hansens kunstneriske univers, stærkt forankret i menneskets eksistentielle situation, er en væsentlig nøgle til forståelse af det særlige ved nordisk kunst.

Wiig Hansen var i mange år tilknyttet nordens måske væsentligste skulpturgalleri, Veksølund. Lederen af Veksølund, Jørgen Hansen, opbyggede igennem årene en stor samling af Wiig Hansen værker baseret på gaver fra Wiig Hansen. Jørgen Hansen døde i 2010; forinden havde han testamenteret hele sin Wiig Hansen samling til Kunstmuseet i Tønder. Samlingen befinder sig nu på museet og omfatter et halvt hundrede værker inden for maleri, skulptur, tegning, akvarel og grafik. Med denne gave kan kunstmuseet nu belyse alle sider af en af nordens vigtigste billedkunstnere. Som et væsentligt supplement til denne Wiig Hansen samling deponerede Ny Carlsberg Glyptotek 15 mindre bronzeskulpturer og et stort antal tegninger af Wiig Hansen på museet i 2011.

På Veksølund havde Jørgen Hansen indrettet et lokale, hvor en lang række af Danmarks førende billedhuggere udstillede små skulpturskitser udført i ler, papir, træ m.m. Disse skitser var alle forlæg for storskulpturer, hvoraf mange er blevet realiseret og opstillet i det offentlige rum. Hele denne Veksølundsamling omfattende flere hundrede skitser og modeller skænkede Jørgen Hansen ligeledes til kunstmuseet. Samlingen tæller bl.a. billedhuggere som Jørgen Haugen Sørensen, Ole Christensen, Bjørn Nørgaard, Ejler Bille, Bent Sørensen og Erik Heide.

Fremhæves skal endvidere en række papirarbejder af den danske installationskunstner Thorbjørn Lausten, som kunstmuseet erhvervede i 2011. Fra tidligere ejer museet to installationer af Lausten, dels *Interval* fra 1980 og dels *Drivhus* fra 1994/95. Erhvervelsen af papirarbejderne bidrager til forståelsen og uddybelsen af det særlige teknisk/videnskabeligt funderede kunstneriske univers, Laustens installationer formidler. Den danske fotograf Trine Søndergaard vakte opsigt på en udstilling på Glyptoteket i København med sin udstilling *Strude*. Udstillingen bestod af følsomme næroptagelser af unge kvinder iført folkedragter fra Fanø. Fotografierne fokuserede især på kvindernes

hovedbeklædning, den såkaldte strude. Ud over at fotografierne dokumenterede de mangeartede hovedbeklædninger, rummede fotografierne en forunderlig ophævelse tid og stedbundenhed, således at fotografierne fra at være en kulturhistorisk dokumentation blev til en kunstnerisk manifestation. Kunstmuseet erhvervede to af disse fotos til sin fotosamling.

Udstillinger

Kunstmuseet i Tønder arrangerede i 2011 fire udstillinger: *Black and Black again*, der omfattede malerier fra perioden 1987-2010 af den engelske billedkunstner Ian McKeever, *Painting out of Time*, en retrospektiv udstilling med maleri af Kehnet Nielsen, fotoudstillingen *Strude* med fotografier af Trine Søndergaard og endelig en skulpturudstilling af den finske billedhugger Tommi Toija.

Orla Madsen

Institut for Grænseregionsforskning

Institut for Grænseregionsforsknings profil og forsknings- og prioriteringsområder er nærmere beskrevet i årsberetningen for 2009, jf. *Sønderjyske Årbøger* 2010, s. 253-54. Institutet er en del af Syddansk Universitet, beliggende på Alsion i Sønderborg.

Den 10. marts afholdtes i samarbejde med Sønderborg Participatory Innovation Research Centre et seminar om forretningsudvikling i Afrika, *Afrika – Fremtidens Vækstmarked*, rettet mod lokale virksomheder. Den 3. november gennemførtes en workshop om professional partnerudvælgelse for forskere og repræsentanter fra virksomheder i regionen. Herudover afholdtes den 28.-30. september et tværfagligt PhD and Student Seminar, *European Borders and Border Regions in Comparison*.

I samarbejde med Folkeuniversitetet gennemførte IFG i marts en forelæsningsrække ved professor Steen Bo Frandsen med overskriften *Dansk og tysk – et gammel naboskab i ny belysning*. Forelæsningsrækken præsenterede nogle tilgange til naboskabets historie, der ikke altid fulgte de traditionelle fortolkninger. I oktober fortsattes med *Erindringssteder og glemselssteder*, hvor foredragsholderen var museumsinspektør og adjungeret professor ved IFG Inge Adriansen.

Også i 2011 var Institut for Grænseregionsforskning medarrangør af *International Research Workshop* for ph.d.-studerende. Workshop'en, som gav en generel indføring i anvendelse af videnskabelige metoder for ph.d.-studerende, blev afholdt i perioden 2.-7. oktober. Det var 5. år i træk, at Syddansk Universitet havde fornøjelsen af at være vært for omtrent 85 ph.d.-studerende.

I samarbejde med det danske netværk for erhvervshistorie arrangerede IFG den 11.-12. april en konference om det sønderjyske erhvervslivs historie i 1800- og 1900-tallet. Under overskriften *Structural Change – in the 2nd half of the 20th Century – Research, Projects and Current Perspectives* arrangerede IFG den 13.-14. maj i samarbejde med IZRG, Flensborg Universitet, en konference om strukturændringer i Slesvig efter 1945. Den 22.-25. juni var Institut for Grænseregionsforskning medarrangør af en stor international konference om mindretalsprog: *XIII International Conference on Minority Languages General*

Theme »The Institutional Arrangements«. Den 29.-30. november afholdtes en konference for internationale ph.d.-studerende med titlen *Identity and Mobility from Cultural, Economic and Business Perspectives*. Konferencen var arrangeret af ph.d.-studerende ved IFG.

IFG's årlige festdag (»IFG på landkortet«) blev afholdt den 26. oktober. Hvert år er der fokus på et specielt emne eller fælles tema inden for IFG's forsknings- og prioritetsområder. I 2011 fokuseredes på emnet »At krydse grænser; mobilitet og arbejdsmarkeder«. I forbindelse med festdagen uddelte Sønderjyllandsfonden priser til årets dygtigste studenter.

Professor Steen Bo Frandsen, lektor Karen Margrethe Pedersen, lektor Martin Klatt og lektor Gerd Battrup har bidraget med artikler til opslagsværket *Sønderjylland A-Å*, udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland og redigeret af bl.a. museumsinspektør Inge Adriansen, som ligeledes er adjungeret professor ved Institut for Grænseregionsforskning.

Elisabeth Vestergaard

Landsarkivet for Sønderjylland

Modtagelse af arkivalier

Landsarkivet modtog i 2011 Sønderjyllands Amts arkiver fra perioden 1993-2005. Dermed er alle papirarkivalier fra Sønderjyllands Amt siden 1970 samlet på Landsarkivet, hvor de lægger beslag på tæt ved halvanden hyldekilometer i magasinerne. Sønderjyllands Amt var i årene mellem de to kommunalreformer i 1970 og 2006 rammen om det regionale politiske liv. Derfor var det en vigtig begivenhed, at amtets omfattende arkiver nu er sikret for fremtidens historieskrivning om Sønderjylland. Derudover modtog Landsarkivet Politiregion III's arkiv. I alt modtoges 1.157 hyldemeter fra offentlige myndigheder og institutioner.

Blandt de private afleveringer skal nævnes amtsborgmester Kresten Philipsens privatarkiv og flere supplerende afleveringer til redaktør Bjørn Svenssons arkiv samt foreningsarkiver fra Dansk Kultursamfund af 1910 og Grænseegnens Arbejdsudvalg. I alt indkom 17 hyldemeter private arkivalier. Desværre tillod personaleressourcerne kun ordning og registrering af Svenssons store arkiv. Arkivmedhjælper Trine Christensen, der har været ansat siden medio oktober, arbejdede med dette.

DIP-projektet

Årsagen hertil var i første række, at så mange ressourcer som muligt måtte sættes ind på DIP-projektet, hvor DIP står for DAISY-indtastning i provinsen, dvs. indtastning af Landsarkivets arkivalier i Statens Arkivers arkivdatabase. Takket være en særbevilling kunne Lars Holmgaard Bak og Hans Segalt Hansen ansættes fra 1. maj udelukkende med henblik på denne opgave. Fra november ansattes endvidere Marianne Thaysen som studentermedhjælp med 10 timer ugentligt. Niels Christian Rotvig Jensen, der var ansat i virksomhedspraktik og løntilskudsjob fra april, arbejdede hovedsagelig også med DIP-projektet. DIP-bevillingen fortsætter i 2012, og ved det kommende årsskifte skal alle bind og pakker være inddateret og alle arkivalier pakket i moderne æsker forsynet med en etiket med stregkode. Der blev registreret 479 hyldemeter arkivalier på arkiv-

serieniveau og 2104 meter på arkivenhedsniveau svarende til, at hhv. 94,5 % og 82 % af den samlede bestand var registreret ved årsskiftet. Færdiggørelsen af DIP-projektet vil betyde et stort fremskridt for arkivets brugere.

Claus Jørn Lildholdt og Karen Harder Lildholdt arbejdede videre på frivillig basis med ordningen af Liefergemeinschafts arkiver. Dette store arbejde nærmer sig sin afslutning.

Læsesalen

Landsarkivet havde i 2011 2.379 besøgende på læsesalen. Det er en pæn fremgang i forhold til 2010, hvor besøgstallet var 2.003. Det tolkes derhen, at mange slægtsforskere er vendt tilbage til arkivet efter først at have udnyttet mulighederne på www.arkivalieronline.dk hjemmefra. Antallet af ekspeditioner var ligeledes voksende, 5.328 enheder mod 4.080 året før. Antallet af ansøgninger om adgang til arkivalier, der ikke er almindeligt tilgængelige, voksede også, fra 134 til 162. Stigningen er fortsat ind i 2012 og skyldes især udgivelsen af Henrik Skov Kristensens bog *Straffelejren* om Fårhuslejrens historie 1945-49. Mange tidligere fanger og navnlig deres efterkommere har i kølvandet på udgivelsen ønsket at se fangechartekker og dombøger fra retsopgøret.

Væksten i benyttelsen er sket på trods af en mærkbar indskrænkning i åbningstiden. Læsesalen er fremover åben tirsdag til torsdag kl. 9-16 og fredag kl. 9-13 samt den første og sidste lørdag i måneden i perioden fra oktober til april.

Læsesalens gæster benytter efterhånden kun sjældent kopierne af de danske kirkebøger på mikrokort. Derfor er den tidligere mikrofilmlæsesal blevet omdannet til et gruppearbejdsrum, hvor grupper på indtil en halv snes personer kan arbejde med arkivalier og samtale om dem.

Øvrig formidlingsvirksomhed

Landsarkivet har i 2011 øget antallet af arrangementer. Der blev som tidligere år gennemført kurser for nye arkivbrugere og kurser i DAISY både forår og efterår. Dertil kom værkstedskurser om alfabetiske lister og lægdsruller samt jordebøger som kilde til slægtsforskning, sidstnævnte ved Henning Mathiesen i forbindelse med det årlige brugermøde. En nyskabelse er foredragsserien »Arkivalier fortæller Sønderjyllandshistorie«, hvor Hans Schultz Hansen i foråret fortalte om politiets rapporter om det tyske overfald den 9. april 1940 og i efteråret om kniplingskræmmer Jens Wulffs dagbog som kilde til forholdet mellem dansk og tysk i 1840'erne. I samme serie holdt overinspektør Henrik Skov Kristensen i efteråret foredrag om Fårhuslejrens fangejournaler. Især dette foredrag blev et tilløbsstykke med 170 tilhørere – og efterfølgende et stort antal ansøgninger om adgang til fangejournalerne. En anden nyskabelse var serien »Samlinger i Sønderjylland«, hvor Dr. Broder Schwensen fortalte om Stadtarchiv Flensburg, som han leder. Også her var der mange tilhørere. Arrangementerne gav anledning til mange omtaler af arkivet i pressen.

Landsarkivet fik besøg af en 3.g klasse fra Aabenraa Statsskole under ledelse af adjunkt, tidligere arkivar Morten Andersen. Dette besøg kan forhåbentlig generere flere besøg af gymnasieklasser og et øget samarbejde med gymnasie-

skolen. Samarbejdet med Aabenraa Bibliotekerne blev fortsat ved et genbesøg på hovedbiblioteket på Haderslevvej.

Forskning

Den 11.-12. april afholdtes seminaret *Sønderjysk erhvervshistorie i 19. og 20. århundrede* på Alsion i samarbejde mellem Institut for Grænseregionsforskning, Museum Sønderjylland – Cathrinesminde Teglværk, Landsarkivet for Sønderjylland og Center for Erhvervshistorie. Hans Schultz Hansen indledte den første dag med en oversigt over Sønderjyske erhvervsforhold i det 19. århundrede. Leif Hansen Nielsen holdt foredrag om Jernstøberier og skibsværfter – metal som spydspids i Slesvigs industrialisering før 1914. Adjunkt Morten Andersen, Aabenraa Statsskole, tidligere Landsarkivet, indledte andendagen med en oversigt over sønderjyske erhvervsforhold i det 20. århundrede. Et koncentrat af Hans Schultz Hansens foredrag bragtes i *Pluk fra forskningen i Sønderjyllands* juninummer. I *Sønderjyske Årbøger* publicerede han desuden artiklen »Kontaktudvalget for det Tyske Mindretal – oprettelsen og de første år 1965-1973«. Leif Hansen Nielsen og Hans Schultz Hansen bidrog endelig med tilsammen 68 artikler til opslagsværket *Sønderjylland A-Å*.

Bygninger, bibliotek

For at fremme afviklingen af foredrag og kurser blev foredragssalen forsynet med en fast projektor og et nyt og større lærred. Ligeledes blev der indrettet et nyt møderum, som i 2012 er udstyret med videokonferencefaciliteter.

Den regnfulde sommer tilspidsede de problemer med for høj fugtighed i magasinerne, som Landsarkivet har haft siden installeringen af et nyt varmeanlæg. Heldigvis kunne de løses i et nært samarbejde med Bygningsstyrelsen og leverandøren.

Landsarkivets bibliotek rummer vedvarende mange værdifulde aviser, tidsskrifter, bøger og pjecer om Sønderjyllands historie. Der blev fulgt op med nyanskaffelser af de vigtigste udgivelser, men generelt har biblioteksarbejdet også i 2011 lidt under, at en stilling blev skåret væk i 2010.

Hans Schultz Hansen

Studieafdelingen og Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig

Året 2011 brød med flere traditioner fra de seneste år. For første gang udgav afdelingen en bog sammen med kollegainstitutionen i det tyske mindretal i Nordslesvig. Årets anden bog henvendte sig specielt til den tyske flertalsbefolkning. På den måde knyttedes an til tankegangen ved Studieafdelingens grundlæggelse i 1963: ønsket om at præsentere dansk forskning også over for den tysksprogede flertalsbefolkning. Indadtil blev året præget af digitaliseringsprojekter, et nyt indsatsområde, som netop nu sætter dagsordenen i mange arkiver.

Publikationer og forskning

Den 5. april blev bogen *Zwischen Grenzkonflikt und Grenzfrieden. Die Dänische Minderheit in Schleswig-Holstein in Geschichte und Gegenwart* (340 sider, 214 illustrationer) præsenteret ved et pressemøde på Landesarchiv Schleswig-Hol-

stein i Slesvig. Bogen er en tysk udgave af den dansksprogede *Sydslesvigs danske historie*, som udkom i 2009. I den nye bog er den oprindelige tekst strammet op, og fremstillingen er ført frem til årsskiftet 2010/11. Bogens fire forfattere Lars N. Henningsen, René Rasmussen, Martin Klatt og Jørgen Kühl markedsførte bogen med i alt otte foredrag på tysk i Landesarchiv i Slesvig og Landesbibliothek i Kiel.

Årets anden bogudgivelse, *Stemmer fra mindretallene/Stimmen aus den Minderheiten – en interviewbog/ein Interviewbuch* (381 sider, ill. og indbundet), blev udgivet sammen med Archiv/Historische Forschungsstelle der deutschen Volksgruppe in Dänemark og blev præsenteret i det tyske mindretals hovedsæde Haus Nordschleswig i Aabenraa den 8. december. Bogen gengiver 29 samtaler med medlemmer af de to mindretal, gennemført 2009-2010 som led i Interreg IVa projektet »Mindretalsliv«. Samtalerne er et kildemateriale, som bidrager til at besvare det brede spørgsmål: Hvad vil det sige at leve som mindretal?

Ved siden af disse formidlende aktiviteter stod det mere grundlæggende forskningsarbejde. Ph.d.-studerende Karsten Merrald Sørensen fortsatte sit arbejde om »Kirkebrug i Slesvig 1600-1850«. Lars N. Henningsen publicerede det første resultat af sine undersøgelser omkring liturgistriden i Slesvig i 1790'erne og udarbejdede manuskript til en bog om Istedløvens restaurering og genopstilling i september 2011. Bogen ventes præsenteret 25. juli 2012, 150 års dagen for løvens første opstilling.

Samlingerne

Arkivet voksede med 21 løbende meter. Blandt mange perler kan nævnes protokoller fra Flensborgs Christiansgarde 1816-55 og fra Flensborgs danske Borgerskole 1851-64, den ældste af alle mindretalsinstitutioner i Sydslesvig. Store afleveringer kom fra FDF/Frivilligt Drengeforebund, Sydslesvigs danske Ungdomsforeninger og flere SSF-sekretariater. Blandt personarkiverne kom arkiver fra kendte personligheder i grænselandet som lærerne Christian Stenz og Erik Krebs Lange, SSW-politikeren W.L. Christiansen, friserne Nann og Jens Mungard og Hans Hoeg. Arkivets enestående samling af soldaterbreve fra krigsårene 1939-45 blev udvidet med interessante breve og billeder fra Jens Berg, Agtrup/Løgumkloster, netop landskendt for sin erindringsbog på forlaget Gyldendal. Hertil kom et stort forretningsarkiv fra købmandshuset C.C. Petersen i Flensborg.

Billedarkivet blev øget med ca. 6.800 positiver og dias, filmarkivet med 50 film og lydarkivet med 175 optagelser på lydbånd og DVD. Digitaliseringen af lydbånd, film og billeder blev intensiveret så stærkt, at der måtte indkøbes nye separatservere til lagring af de betydelige datamængder.

Billedscanning og registrering i arkivprogrammet Arkibas blev fortsat, og den nyudviklede brugerflade Miniarkibas blev taget i brug straks ved fremkomsten i foråret. Ved årets udgang var fortegnelser over hovedparten af papirarkivet og over 6000 billedscanninger tilgængeliggjort på internettet via Miniarkibas.

Samtidig blev påbegyndt et nyt projekt »Sydslesvigs danske historie på film«. Målet er at bearbejde og tilgængeliggøre afdelingens samling af gamle

Sydslesvigfilm til en sammenhængende filmfremstilling af mindretallets historie fra 1920 til frem mod i dag. Ved årets udgang forelå filmmaterialet for tiden 1920-45 foreløbigt bearbejdet, således at produktion af de færdige DVD'er kan indledes. Endelig blev taget skridt til onlinepræsentation af afdelingens bøger på hjemmesiden. Ved årets udgang var 52 af samtlige 82 bogudgivelser tilgængelige til læsning og download på hjemmesiden.

Medarbejdere

Afdelingens tidligere medarbejder, René Rasmussen, var beskæftiget som arkivar fra april til årets udgang, hvor han tiltrådte en fast ansættelse som museumsinspektør i Museum Sønderjylland, Sønderborg Slot. Hans vidtspændende arbejde som historisk forfatter og formidler blev den 28. april belønnet med tildeling af Grænseforeningen i Sønderborgs ærespris. »Projekt lyddigitalisering« blev varetaget af Martin Bo Nørregård under en projektansættelse sidst på året.

Lars N. Henningsen

Fra den lokalhistoriske arbejdsmark i Sønderjylland 2011

Historisk Samfund for Sønderjylland 2011

Historisk Samfund for Sønderjylland afholdt lørdag den 21. april 2012 årsmøde på Hotel Harmonien i Haderslev. 70 medlemmer deltog i årsmødet. Formanden for Haderslev kreds, Karl Erik Olesen, fortalte om Harmoniens historie og valgtes på generalforsamlingen til dirigent. Han konstaterede, at årsmødet var indvarslet i henhold til foreningens vedtægter og gav ordet til formanden, Hans Schultz Hansen, der aflagde følgende beretning:

Sønderjylland A-Å

Den 3. november sidste år var en milepæl ikke blot i året 2011, men i hele vor forenings historie. Dagen var en festdag i dobbelt forstand. På Museum Sønderjylland – Kulturhistorie Tønder præsenterede vi for halvandet hundrede tilhørere opslagsværket *Sønderjylland A-Å*, og samtidig markerede vi afslutningen på vort store projekt med en moderne formidling af landsdelens fortid i bogform, der også omfatter *Sønderjyllands Historie* bind 1 og 2 fra 2008 og 2009. Derfor var det helt på sin plads med musikledsagelse fra talentlinjen på Tønder Kulturskole, kaffebord med sønderjyske specialiteter og fælles-sang, men hovedpunktet var naturligvis redegørelsen for værket ved dets tre redaktører Inge Adriansen, Elsemarie Dam-Jensen og Lennart S. Madsen.

Sønderjylland A-Å er et alfabetisk opslagsværk på 439 sider med tæt ved 1000 stikord beskrevet af næsten 100 forfattere, der er specialister på deres felt. Værket spænder fra oldtid til nutid og fra Kongeåen til Ejderen og omhandler landsdelens natur, geografi, historie, mennesker, erhverv, kultur og kunst. Bogen er solidt indbundet og overdådigt illustreret. Den er Danmarks første regionale leksikon.

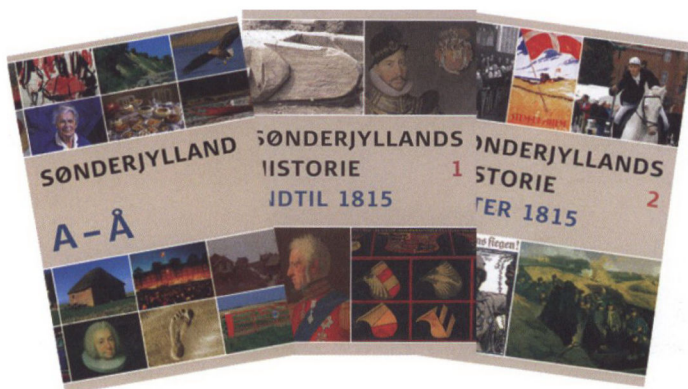
Modtagelsen har helt været derefter. I pressen blev *Sønderjylland A-Å* både betegnet som et »mesterværk« og et »pragtværk«, som »seriøs historieformidling med plads til nutid« med et »endog særdeles fornemt« resultat med »stor appel til det øvrige land«. Hele raden rundt var anmelderne begejstrede. Det var bogkøberne også. Første oplag på 5.100 stk. var udsolgt allerede lige før jul. I hast bestiltes et andet oplag på 2.500 stk. Også det blev der gjort stort indhug i endnu i 2011, og det gode salg er fortsat efter nytår. På nuværende tidspunkt, hvor efterspørgslen har nærmet sig det almindelige, er der 1500

stk. tilbage. Helt som tilsigtet står foreningen dermed med et pænt lager både af *Sønderjylland A-Å* og *Sønderjyllands Historie 1-2*, som vi kan forsyne bogkøberne fra i de kommende år. For det er værker, hvis »sidste salgsdato« ligger adskillige år ude i fremtiden. Der vil næppe komme afløsere lige med det samme.

Sønderjylland A-Å trak et pænt salg med sig af *Sønderjyllands Historie 1-2* og medvirkede til at fastholde vort medlemstal, så det ved indgangen til 2012 var på 2.474 mod 2.476 et år tidligere. Det er faktisk i sig selv lidt af en præstation, eftersom vi hvert år mister ca. 10% af medlemmerne som følge af dødsfald, fraflytning og andre former for udmeldelse.

Mange gode kræfter har andel i den markante succes, som *Sønderjylland A-Å* er blevet. Det gælder i første ombæring redaktørerne og forfatterne, billedleverandørerne, omslagsdesignerne og trykkeriet, men også PR-udvalget og sekretariatet, der har været oppe på stikkerne med udsendelse af pressemeddelelser, udarbejdelse og spredning af salgsbrochurer, udarbejdelse og lancering af særtilbud overfor store kunder, udsendelse af anmeldereksemplarer, rundtur til boghandlerne, salg i forbindelse med bogmessen i København og arrangementer i den sønderjyske landsdel, udlevering direkte til medlemmerne og forsendelse med posten og meget andet.

Det hele var imidlertid ikke blevet til noget uden solid opbakning fra forskellige myndigheder og fonde: Alving Fonden/Grænsforeningen, Amtsmuseumsrådet for Sønderjyllands Amt, A.P. Møller og Hustru Chastine McKinney Møllers Fond til almene Formaal, Dansk Kultursamfund af 1910, Kulturministeriet, Oberst H. Parkovs Mindefond, P.J. Schmidt-Fonden, Svend Beck, Peter Holm og Vagn Jacobsens Almene Fond, Sydbank Sønderjyllands Fond og Sønderjyllands Amt.

Den 3. november 2011 kunne Historisk Samfund for Sønderjylland præsentere Danmarks første regionale leksikon *Sønderjylland A-Å*, og samtidig markerede foreningens afslutningen på sit store projekt med en moderne formidling af landsdelens fortid i bogform, der også omfatter *Sønderjyllands Historie* bind 1 og 2 fra hhv. 2008 og 2009.

Sønderjyske Årbøger

Ud over *Sønderjylland A-Å* har 2011 ikke budt på bogudgivelser. Men med vore to tidsskrifter, *Sønderjyske Årbøger* og *Sønderjysk Månedsskrift* er der nok ingen af vore medlemmer, der løb tør for læsestof.

Sønderjyske Årbøger 2011 indeholdt syv meget forskellige artikler, der i tid strakte sig fra Lø Herred i 1635 til 1970'ernes Skærbæk. Svend Jacobsen gav på grundlag af den bevarede tingbog fra 1635 et spændende indblik i »Liv og død i Lø Herred i 1635«. Lars N. Henningsens bidrag handlede om en »Værdikamp på revolutionstiden«. Striden stod om en ny kirkeliturgi i Haderslev provsti 1797-98. En folkelig protestbevægelse greb Sønderjylland, da regeringen i København indførte en reform af gudstjenestens indretning. Det førte til sammenstød mellem befolkning, præster og embedsmænd. Som andre unge sønderjyske mænd blev Peder Rostgaard Evald indkaldt til tysk krigstjeneste 1914-1918. Hans »Erindringer fra Første Verdenskrig« blev udgivet med et forord om forfatteren af hans to døtre, Kirsten Rostgaard Petersen og Anna Rostgaard Rasmussen.

Mogens Rostgaard Nissens artikel handlede om den tyske gesandt i København 1936-1942, »Cécil von Renthe-Fink og grænsespørgsmålet«. Renthe-Fink sad i en helt central position, da det dansk-tyske grænsespørgsmål truede med at blive akut i 1940. Mindretallet var også emnet for Hans Schultz Hansens artikel om »Kontaktudvalget for det Tyske Mindretal – oprettelsen og de første år 1965-1973.« Etableringen af kontaktudvalget var et konkret udtryk for afspændingen mellem flertal og mindretal siden 1950'erne.

Tøndermarsken blev afvandet i årene 1925-1933. Det store ingeniørprojekt indvandt megen ny landbrugsjord, men dette »Indgreb i marsklandets sjældne og særegne skønhed« fremkaldte også kritiske røster. Blandt dem var kunstmaleren Emil Nolde. Søren Eller redegjorde for det store afvandingsprojekt – og for Noldes mindre indgribende alternativ. Vestkysten var også emnet for sociologen og forfatteren Henrik Dahls »Skærbækmitter« fra tiden 1968-1978. Barndomsbyen Skærbæk er jævnlige dukket op i hans forfatterskab – og ikke altid for det gode.

Ved udgivelsen udtrådte Andrea Graw-Teebken, Hans-Ole Mørk og René Rasmussen af årbogens redaktion. Foreningen skylder alle tre hjertelig tak for deres indsats i de forgangne år. Nye i redaktionen fra årgang 2012 er Anne Marie Overgaard og Mogens Rostgaard Nissen.

Sønderjysk Månedsskrift

Som det har været tilfældet siden starten i 1924, har hovedvægten i *Sønderjysk Månedsskrift* også i 2011 ligget på det kulturhistoriske stof. Spændvidden har været bred fra artikler om bl.a. det sønderjyske brandværn, Sønderjyllands første krematorium, træk og slip i Aabenraa til nyere gårdtyper nord og syd for grænsen. Der har dog også været plads til det mere traditionelle historiske stof som »En plads i solen« om det tyske kejserrigets flådepolitik i begyndelsen af 1900-tallet og presseensuren i de første uger af besættelsen. Blandt det mere aktuelle stof i 2011 kan nævnes kulturminister Per Stig Møllers tale ved genindvielsen af Istedløven i Flensborg og en artikel om Kobbermølle-museets fremtid – foruden den kvartalsvise grænselandskronik. I alt er det

blevet til 320 sider med 32 artikler og 30 bogomtaler. Redaktionen bestod i 2011 uændret af Kim Furdal, Elsemarie Dam-Jensen og Lennart S. Madsen. Ny var derimod tilføjelsen på kolofonen – at *Sønderjysk Månedsskrift* udgives af Historisk Samfund for Sønderjylland »i samarbejde med Museum Sønderjylland«. Og snart vil vi se endnu en tilføjelse – at det sker »med støtte fra Kulturfokus«. Den sønderjyske Kulturaftale ydede nemlig også i 2011 et solidt tilskud til månedsskriftes udgivelse, og det har man ønsket skulle fremgå af bladet. Derudover var der tilskud fra Kulturministeriets Bladpulje, Dansk Kultursamfund af 1910, Alving Fonden og Traugott Møllers Fond.

Skurke og Helte i Sønderjyllands historie

I 2010 havde Historisk Samfund en foredragsrække om *Skurke og Helte i Sønderjyllands historie*. Foredragene blev holdt i otte udvalgte forsamlingshuse. I 2011 fortsatte denne række med nye skurke og helte og denne gang med foredrag på Skærbæk Realskole samt Museum Sønderjyllands afdelinger i Haderslev, Aabenraa, Tønder og Sønderborg. Stefan Pajung fortalte om brodermorderen kong Abel, Carsten Porskrog Rasmussen om dronning Margrethe 1., Mikkel Leth Jespersen om hertug Hans den Ældre, Vivi Jensen om dronning Dorothea, René Rasmussen om redaktør Margrethe Wildenrath Krabbe, Axel Johnsen om rigsdagsmand H.P. Hanssen, Louise Klinge om grænsesluseren Karen Poulsen, Hans Schultz Hansen om gårdejer og selvstyrelser Cornélius Petersen, Inge Adriansen om KZ-fangen og forstanderinden Johanne Hansen og Dennis Larsen om KZ-fangevogteren Gustav Alfred Jepsen. Tilhørerantallet varierede fra 27 i Skærbæk til 150 i Sønderborg, mens der kom omkring 60-85 de tre andre steder. Det må betegnes som ganske tilfredsstillende. Der var enighed i styrelsen om, at landsdelens nordvestlige hjørne også fremover skal huskes ved tilrettelæggelse af foredragsrækker. Foredragsrækken var vel tilrettelagt af René Rasmussen, Inge Adriansen og Mikkel Leth Jespersen, og de to sidstnævnte redigerer tillige den bog med biografier over sønderjyske skurke og helte, der vil udkomme senere i år.

Kurser i Sønderjyllands historie – årsmøde

Foreningen har i 2011 på ny medvirket ved planlægning, foredrag og bogsalg i forbindelse med to kurser i Sønderjyllands historie. I februar var der som året før ugekursus i Sønderjyllands historie på Idrætshøjskolen i Sønderborg, og i maj en weekend med samme tema på Sandbjerg arrangeret af Folkeuniversitetet. Der var henholdsvis 56 og 72 tilmeldte til de to kurser, og de var opmærksomme tilhørere og dygtige bogkøbere. Historisk Samfund skylder derfor begge samarbejdspartnere tak. Idrætshøjskolen vil også i 2012 og 2013 have kurser med relation til landsdelens historie.

Vort årsmøde 2011 fandt sted på Refugiet i Løgumkloster. Det samlede som de senere år ca. 85 deltagere. Efter generalforsamlingen holdt fhv. chefkriminalinspektør Hans Jørgen Bonnichsen foredrag »Barn af grænselandet. Er det en gave eller en forbandelse at være en hybrid mellem to kulturer«. Det tog udgangspunkt i maleren Emil Noldes liv på skellet mellem dansk og tysk. Efter foredraget var der rundvisning i klosterkirken ved Gunvor Sandvad og på krigsfangekirkegården fra 1. Verdenskrig ved Inge Adriansen.

Udflugter

Årets store udflugtstilbud var en tredagesstur til fyrstendømmet Schaumburg-Lippe, hjemsted for de schaumburgske grever, som mellem 1111 og 1459/1640 havde en rolle som landsherrer i dele af Holsten og Slesvig. Førstedagen gik til Stadthagen med grevernes slot og pragtfulde mausoleum og slægtens stamsæde på borgen Schaumburg. Lørdagen var henlagt til fyrstendømmets hovedby Bückeburg med besøg i slot, kirke og den berømte hofrideskole og derefter i det velbevarede middelalderkloster Möllenbeck. Bindingsværksbyen Rinteln var udflugtens hotelbase, og her var der byvandring søndag formiddag. Et forblæst højdepunkt blev bådturen til fæstningsøen Wilhelmstein midt på søndagen, indtil bussen med de 46 deltagere og turlederen Carsten Porskrog Rasmussen og Lars N. Henningsen ved 14-tiden indledte turen hjemad.

De kulturhistoriske vandringer gik i 2011 til udvalgte sønderjyske frigårde. Frigårdene var store gårde i Nord- og Mellemslesvig, som i senmiddelalderen blev udstyret med særlige privilegier, der placerede dem mellem de almindelige bondegårde og adelens hovedgårde. De kendes ikke i det øvrige Danmark. Det første besøg var på Oldemorstoft i Bov Sogn, som Mikkel Leth Jespersen fortalte om. Dernæst gjaldt det frigårdene Grarupgård, Vandlinggård, Roskæmmergård, Olufskær og Lunding på Haderslev Næs, hvor Lenart S. Madsen var guide. Sidste besøg fandt sted i Bylderup kirke, hvor Mikkel Leth Jespersen fortalte om den nok mest kendte frigårdsejer, Nis Henriksen på Hajstrupgård, og hans efterkommere, der sad inde med herredsfogedembedet i Slogs herred i 1500–1600-tallet. Der var ca. 30 deltagere ved de tre besøg.

Arbejdet i kredsene

Adskillige udflugter blev traditionen tro arrangeret af Historisk Samfunds fem kredse. Haderslev kreds var på Årø og i Flensborg. Også Aabenraa kreds besøgte Flensborg gamle kirkegård i anledning af Istedløvens genindvielse og museet for kasernen i Mørvig. Sammen med Aabenraa Turistforening stod kredsens desuden for en udflugt til Sikringsstilling Nord, byvandring i det gamle Aabenraa og besøg på Aabenraa kirkegård. Sønderborg kreds besøgte i forbindelse med sin satsning på egnens industrihistorie både Cathrinesminde Teglværksmuseum og Deutsches Museum Nordschleswig, der har til huse i den tidligere villa til Eksportbryggeriet i Sønderborg, ligesom kredsens stod for en byvandring med Peter Dragsbo omkring samme tema. Der var endvidere besøg i Notmark kirke. Tønder kreds arrangerede en tredages bustur ad Hærvejen fra Hjordkær til Hamborg. Sydslesvig kreds lod sig også inspirere af Istedløvens tilbagekomst og arrangerede et møde på selve dagen den 10. september med foredrag og underholdning ved Københavns Universitets Studenterangere.

I det hele taget var 2011 et meget aktivt år i kredsene. Der var også foredragsmøder. Haderslev kreds holdt to foredragsmøder, hvor Kai Joel Schmidt fortalte om Finnebørn i Danmark og Mogens Asmund om de første og de sidste banker i Haderslev Amt. Aabenraa kreds var traditionen tro medarrangør af afstemningsfesten på Folkehjem og arrangerede foredrag ved Lars N.

Henningsen om Istedløven. I Sønderborg kreds fortalte Christian Bo Bojesen på kasernen om revolutionen i 1918 og viste en film om denne begivenhed, mens Jørgen Fink holdt foredrag om Solofabrikken. Tønder kreds havde foredragsaften med Henrik Becker-Christensen, der fortalte om Hærvejen som optakt til foreningens førnævnte udflugt. Sydslesvig kreds holdt foredragsmøde om og i samarbejde med Sydslesvigsk Vælgerforenings Ungdom og dens historie. Og så har der traditionen tro været generalforsamlinger i kredsene og fællesmøder med de lokalhistoriske foreninger og arkiver i området.

Øvrige aktiviteter – styrelsens arbejde

Foreningens PR-udvalg har i 2011 arbejdet videre med en ny hjemmeside for Historisk Samfund, som nu er klar til test. Ud over et nyt grafisk udtryk og en mere overskuelig inddeling rummer den bl.a. bedre moduler til bestilling af bøger og andre ydelser, og den er forberedt til ud over præsentationen af foreningen og dens tilbud også at udvikles til en ny platform for vores formidling af Sønderjyllands historie.

På årsmødet i Løgumkloster redegjorde formanden for foreningens holdning til Aabenraa Kommunes omdannelse af Genforeningshaven til et nyt byrum og de efter vores mening uheldige konsekvenser, dette havde for en passende placering af monumentet for H.P. Hanssen. Hen mod årets udgang modtog foreningen en venlig anmodning fra Aabenraa Kommune om at medvirke ved opsætningen af en informationstavle om H.P. Hanssen. Vi fandt, at vi burde opgive vores tidligere afvisning af at medvirke, og resultatet blev, at der forud for H.P. Hanssens 150-årsdag kunne opsættes en dansk-tysk-engelsk informationstavle ved monumentet.

Ligeledes på årsmødet i Løgumkloster blev Aage Ladegaard indvalgt i styrelsen, hvor han overtog kassererposten efter Henning Mathiesen. Det har imidlertid vist sig, at det ikke har været helt så nemt at erstatte Henning Mathiesen og hans store viden om økonomistyring og foreningsdrift. I hvert fald meddelte Aage Ladegaard ved årsskiftet, at han ikke mente at kunne afse den fornødne tid til opgaven. Vi nedsatte derfor en arbejdsgruppe bestående af formanden, Mogens Asmund, Hans-Ole Mørk og vores sekretariatsmedarbejder Dorthe Vilhelmsen til at afslutte årsregnskabet for 2011 og lægge budget for 2012. På et møde mellem arbejdsgruppen og vores revisor blev konklusionen, at foreningen i hvert fald i en periode måtte søge ekstern hjælp til at finde nye rutiner for regnskabsaflæggelsen, få konsolideret vort bogholderi og bl.a. få udarbejdet en ny kontoplan. Hertil blev udvalgt Jette Wiese Madsen, og samarbejdet med hende tegner rigtig godt. På denne baggrund erklærede Mogens Asmund sig villig til at overtage hvervet som foreningens kasserer i et par år frem i tiden. Det er vi meget taknemmelige for. Finn Bach overtager foreløbig hans post som tovholder i PR-udvalget og dermed som medlem af forretningsudvalget.

Der er i årets løb udført et stort og engageret arbejde på sekretariatet, hvor Dorthe Vilhelmsen nu har påtaget sig arbejdet med at producere de mange indstik, som i årets løb udkommer sammen med Sønderjysk Månedsskrift. Det siger vi tak for – og en tak skal som tidligere år også rettes til Museum

Sønderjylland – ISL, hvis medarbejdere alle støtter stærkt op om sekretariatets drift og foreningen i det hele taget.

Blik ind i fremtiden

Udgivelsen af *Sønderjyllands Historie 1-2* og *Sønderjylland A-Å* har givet Historisk Samfund en skærpet profil i offentligheden. Vi har oparbejdet en stor fond af viden til videre formidling. Vi har yderligere sikret vores økonomi. Foreningen står stærkt rustet til de kommende års udfordringer. Vi vil arbejde videre i tre spor. For det første vil vi fortsætte med den bredere formidling af landsdelens historie, fremover med vægt på internettet og andre elektroniske medier. For det andet vil vi medvirke til markeringen i 2014 af 150-året for 1864 og 100-året for 1914; vi deltager med formand og andre styrelsesmedlemmer i de udvalg, som er nedsat med dette formål. For det tredje agter vi i nært samarbejde med Museum Sønderjylland at påbegynde et nyt grundforskningsprojekt om sønderjysk søfartshistorie, der skal følge nogenlunde samme spor som den sønderjyske landbrugshistorie, hvis afslutning med det tredje bind om tiden 1500-1830 vi imødeser endnu i år. Der er kort sagt mange planer. Vi ser med fortrøstning frem til at berette om deres virkeliggørelse i kommende årsberetninger.

Beretningen blev enstemmigt godkendt af forsamlingen. Dernæst fremlagde foreningens kasserer, Mogens Asmund, regnskabet, der fremviste et overskud på 76.587 kr. Kassererens beretning blev ligeledes enstemmigt godkendt. Kontingentet for 2013 fastsattes uændret til 295 kr. for enhedsmedlemskab både med Sønderjyske Årbøger og Sønderjysk Månedsskrift, mens kontingent for medlemskab med årbogen alene fastsattes til 195 kr. og abonnementsprisen for månedsskriftet til 245 kr. Fra Kristian Bøgebjerg Arentsen, Sydslesvig kreds, var der indkommet et forslag om et særligt medlemskab for studerende. Generalforsamlingen bemyndigede styrelsen til at arbejde videre hermed og træffe beslutning. Morten Andersen, Henrik Becker-Christensen, Lennart S. Madsen og René Rasmussen blev genvalgt til styrelsen, mens museumsinspektør Mikkel Leth Jespersen indvalgtes i stedet for Aage Ladegaard, der ikke ønskede genvalg. Som revisor genvalgtes Olaf Krag, Revisionscentret, mens fhv. regionsdirektør Jørn Andersen valgtes som afløser for Rasmus Callesen, der ikke ønskede genvalg. Formanden takkede Callesen for hans arbejde for Historisk Samfund. Under eventuelt omtalte formanden det kommende arrangement i serien *Adel i Slesvig*. Efter generalforsamling og kaffebord lyttede forsamlingen med stor interesse til Lars N. Henningsens foredrag *Kosakvintieren 1813/14 – da Norge blev erobret i Sønderjylland*. Som afslutning fremviste Karl Erik Olesen Haderslev Katedralskoles tidligere bygning i Gåskærgade.

Hans Schultz Hansen

Aabenraa kreds

Dette års afstemningsfest den 10. februar, som Aabenraa kreds var medarrangør af, havde tidl. journalist på Radio Syd Flemming Nielsen som taler.

På generalforsamlingen den 26. april fortalte Lars Henningsen om Istedlø-

ven. På det tidspunkt var det besluttet, at Løven skulle vende tilbage til den gamle kirkegård i Flensborg.

Generalforsamlingen nyvalgte Kaj E. Møller, Felsted, til bestyrelsen. Han overtog kassererposten efter Andreas Asmussen, der ikke ønskede genvalg.

Bestyrelsen består herefter af Erling Madsen, formand, Kaj E. Møller, kasserer, Bent Pawlovski, sekretær, og Ellen Jensen.

Kredsen stod for den første frigårdstur, der gik til Oldemorstof i Bov, hvor Mikkel Leth Jespersen fra Aabenraa Museum fortalte.

I samarbejde med Turistforeningen i Aabenraa tilbød kredsen igen i 2011 afture til Aabenraa kirkegård og til Sikringsstiling Nord. Alle ture havde fin tilslutning, og især turene til kirkegården i Aabenraa er meget populære. Der var i gennemsnit 40 deltagere på turene.

I efterårsferien tog vi til Flensborg for at besøge Løven, og desuden var vi på marinemuseet på Mørvig kaserne. Deltagertallet på denne tur var ikke helt tilfredsstillende.

Det årlige møde med de lokalhistoriske foreninger foregik denne gang i det nye arkiv i Ravsted. Der var godt 30 fremmødte. Næste års arrangement er henlagt til Løjt.

Erling L. Madsen

Haderslev kreds

Fællesmødet med de lokalhistoriske arkiver blev afholdt i Moltrup arkiv, som har haft vældig glæde af at have fået Bestseller som en af de nærmeste naboer. Masser af spændende historie er blevet gravet frem via de arkæologiske undersøgelser.

Derudover har året i Haderslev kreds budt på en meget interessant aften, hvor Kai Joel Schmidt fortalte om det at være finnebarn i Hoptrup. Fortællingen udkom i bogform i forsommeren 2012 på Forlaget Gammelting.

På trods af knapt så strålende vejr har kredsen haft en dejlig tur til Årø og Årøsund og generalforsamlingsarrangementet med rundvisning omkring Domkirken m.m. var en fornøjelse.

Årets udflugt gik til Starup Kirke, hvor de nyeste resultater fra de seneste udgravninger blev præsenteret.

Karl Erik Olesen

Sønderborg kreds

På vore mange møder i 2010 lagde bestyrelsen en plan for arrangementer om industrihistorie i Sønderborg før og nu, som skulle gennemføres i 2011-2012. Den tog vi hul på i 2011. Samtidig skulle vi også have afsluttet vores forløb om artilleriskolen/kasernen i Sønderborg. Den 22. februar holdt Christian Bo Bojesen et foredrag på kasernen om revolutionen på Als, hvor også en film fra 1980'erne: »Stryg kejserens flag« blev vist. 104 mødte op.

Den 15. marts holdt museumsinspektør Torben Vestergaard på Cathrinesminde Teglværk et indledningsforedrag om industrialisering i Sønderborg som optakt til vores industriprojekt. 22 deltog.

Den 7. april holdt vi generalforsamling på Det tyske Bibliotek, hvor museumsinspektør Ruth Clausen fortalte om husets og dermed bryggeriets

historie. På valg var Vagn Hesselager og Henning Mathiesen. De blev genvalgt, så bestyrelsen kører videre uændret.

Den 10. maj viste overinspektør ved Sønderborg Slot, Peter Dragsbo, rundt i Sønderborg med industrialiseringen for øje. 100 mødte op.

Den 15. september havde vi – for også at tilgodese kirkeinteresserede – rundvisning i Notmark Kirke ved sognepræst Malene Freksen.

Den 3. oktober holdt lektor ved Århus Universitet, Jørgen Fink, foredrag om Solofabrikken.

Den 15. november var der fællesmøde med de lokalhistoriske foreninger på Knøs i Høruphav.

Christian Bo Bojesen

Tønder kreds

På årets generalforsamling holdt generalkonsul Henrik Becker-Christensen foredrag om den sydlige del af Hærvejen.

Det var optakten til vores årlige tredages tur, som gik fra Immervad til Hamborg langs Hærvejen. Vi var 46 deltagere, som fik en dejlig tur. Vi boede på Hotel Wiking nord for Hamborg. Da jeg måtte sige fra på grund af sygdom, var det vores kasserer, Carl E. Michelsen, som med kort varsel måtte stå for tilrettelægningen, og det skal han have ros for.

Først i september var det meningen, at vi skulle til Esbjerg Fiskeri- og Søfartsmuseum, hvor vi blandt andet skulle høre et foredrag om Vadehavet, men desværre var tilslutningen for lille, så vi måtte aflyse turen.

Fællesmødet med de lokalhistoriske foreninger blev i 2011 holdt i Tønder, hvor stort set alle foreninger var mødt op – bortset fra Skærbæk. Vi havde et interessant møde i Zeppelinmuseet, som startede med, at Manfred Petersen viste rundt og fortalte. Efter rundvisningen, hvor vi så mange spændende ting, som snart har 100 år bag sig, var der kaffe. Vi var omkring 30 personer. Efter kaffen hørte vi om, hvad de forskellige foreninger havde lavet i årets løb med foredrag, udflugter, undervisning, hjælp til slægtsforskning og meget mere. Alt i alt en rigtig god aften.

Jeg har i tidligere beretninger udtalt frygt for, at disse møder ville slutte. Sådan er det heldigvis ikke gået. Det er kun arkiverne, som holder deres egne møder, så traditionen fortsætter, og tak for det.

Finn Clemmensen

Sydslesvig kreds

Vores første arrangement i 2011 var en temadag, som 100 unge fra Duborg-Skolen og A.P. Møller Skolen og deres lærere deltog i. Inspireret af en vandreudstilling fra Nationalmuseet, der kom til Flensborg i vinteren 2010-11, besluttede vi at sætte fokus på Flensborg som rom-by i 1700-tallet. Forud for udstillingen »Dansk Vestindien – en koloni bliver til«, som Skibsfartsmuseet stod for, fik eleverne et fagligt input på Duborg-Skolen. Denne del stod lektor, cand.mag. Leif Calundann Larsen, København, der talte om »Dansk Vestindien – øerne og historien«, og arkiv- og forskningsleder, dr. phil. Lars Henningsen, Flensborg, der talte om »Vestindien, rom og flensborgsk velstand – realitet og myte 1750-1850«, for.

Et planlagt arrangement den 21. februar om SSW-Ungdoms historie igennem fem årtier måtte desværre aflyses på grund af sygdom, men det agtes gennemført senere.

Årets generalforsamling blev afviklet på Flensborghus den 23. marts, hvor bestyrelsen fik følgende sammensætning og efter konstitueringen den 18. maj følgende opgavefordeling: Christian Skov, Flensborg, formand, Anders Schaltz Andersen, Hatsted, kasserer, Jørgen Kühl, Slesvig, sekretær, Kristian Bøgebjerg Arentsen, Flensborg, bisidder, og Kirsten la Cour, Skovlund, bisidder. I forbindelse med generalforsamlingen havde generalkonsul, dr.phil. Henrik Becker-Christensen givet tilsagn om at tale om »Den dansk-tyske mindretalsmodel, udvikling og udfordring«. Desværre blev foredragsholderen syg, så det foredrag vil vi tilbyde på et senere tidspunkt. 1. april deltog foreningen i åbningen af mindretalsudstillingen på Danevirkegården.

Museum Sønderjylland – Oldemorstofte dannede rammen om et foredrag af museumsinspektør Mie Ellekilde og projektmedarbejder Melanie Christiansen, hvor der var fokus på landbrugsmaskiner.

I 2011 har vi også kunnet indbyde til et foredrag om »Danske SS-vagter i tyske KZ-lejre«.

I forbindelse med Istedløvens tilbagevenden den 10. september indbød vi til »Et møde med løven«. Programmet var planlagt med afsæt i traditionen om de folkelige friluftsmøder, vi er så fortrolige med her på egnen. Foredraget var lagt i gode hænder hos arkiv- og forskningsleder, dr. phil. Lars Henningsen. Den musikalske underholdning stod Studentersangerne fra Københavns Universitet, Leif Mikkelsen fra »Det lille Teater«, Flensborg, og Jazz-Pingvinerne for. Desuden havde vi sørget for kaffe, kager, pølser og øl til de omkring 200 mennesker, der havde taget imod opfordringen til dette møde. Det fandt sted i smukt septembervejr i haven bag Center for Undervisningsmidler, der ligger som direkte genbo til Den gamle Kirkegård.

20. december kunne vi indbyde til et møde med Lyspigerne på Duborg-Skolen. Anledningen var – foruden adventstiden – udgivelsen af *Lyspigernes historie*. Lektor Chr. Skov, Duborg-Skolen, præsenterede nyudgivelsen, og pigerne sang.

Foreningen har deltaget i de møder, som SSF, SOF, Folkeuniversitetet, hovedforeningen og Støttekredsen for Harreslev Banegård har indkaldt til, ligesom vi har varetaget foreningens interesser ved deltagelse i arrangementer sammen med Dansk Centralbibliotek og Center for Undervisningsmidler, begge i Flensborg.

Kirsten la Cour

Oversigt over årsskrifter og periodica 2011/2012

Udgivet af de lokalhistoriske foreninger, museer og arkiver 2011/2012

Augustenborg

Årsskrift 2012

Udgivet af Lokalhistorisk Arkiv for Augustenborg og omegn. 2012. 40 sider. Indhold: Poul Krog: »Forord« – Poul Krog: »Augustenborgs postekspeditør 1853-64« – Birte Thuesen: »En gravsten fortæller historie« – Hans Andersen: »De kongelige sten ved Danebod« – Poul Krog: »Augustenborg Slot som lazaret 1864« – Poul Krog: »Den rigtige Tine« – Poul Krog: »Augustenborgs første bil« – Marie Hansen: »Breve fra Als i krigsårene 1940-45« – Birte Thuesen: »Augustenborg og Ketting Sogns Brugsforening« – Hans Lind: »Stormfloden 1872« – Poul Krog: »Katholm« – Poul Krog: »Nicolai Ahlmann«.

Ekspedition: Lokalhistorisk Arkiv for Augustenborg og omegn, Slotsallé 10, 6440 Augustenborg, tlf.: 74 47 18 08, e-mail: aug.larkiv@pc.dk

Bevtoft og omegn

Årsskrift med lidt aktuelt fra arkivet 2012. Jubilæumsudgave 25 år

Udgivet af Lokalhistorisk Arkiv for Bevtoft og omegn. 2012. 27 sider. Indhold: Jørgen Heiselbjerg: »Neder Jerstal før og nu« – Ole Nansen: »Inger og Viggo Bay's 25 jubilæum« – Hans Bekke: »En mand med overnaturlige evner!« – »En typisk begivenhed i Bevtoft« – »En sjov historie fra Hyrup og Bevtoft« – »En trist historie« – Christian Nissen: »Der var engang« – Johan Nissen: »Lidt om hvad der er foregået i året der gik« – »Familien Rømer Bertelsen« – Peter Heini Glistrup: »Mit første år i Bevtoft«.

Ekspedition: Johan Nissen, Parkvej 4, 6541 Bevtoft, tlf.: 74 51 92 48.

Bov

Historisk årbog for Bov og Holbøl sogne

Udgivet af Historisk Forening for Bov og Holbøl Sogne. Årgang 34. 2011. 82 sider. Indhold: »Forord« – Ib Krogh-Nielsen: »Bagere i Sønderhav« – Ludolph F. Matthiesen: »Vietnam og Padborg« – John Levin: »Det forgangne år« – John Levin: »Den herrnhutiske Brødremenighed« – John Levin: »Sensommerturen« – John Levin: »Kammerherreinden« – Paul Reinhardt og John Levin: »Årets hus 2011« – Mie Ellekilde: »Nyt fra Museum Oldemorstof« – »Kollund Kirke« – Ester Dam: »Padborg i 50'erne« – Lorens C. Hansen: »Holbøl skole« – John Levin: »Kobbermølletur« – John Levin: »Kransenedlæggelse« – John Levin: »Æresmedlem« – H.H. Bang: »Nekrolog« – »Bestyrelse, arrangementer«.

Ekspedition: Padborg Boghandel, Bov Bibliotek, Museet Oldemorstof, Holbøl Brugs og Hærvejens Købmand, Gejlå.

Bredebro

Æ Hjuulspor 2011

Udgivet af Lokalhistorisk Arkiv, Bredebro. 9. årgang. 2011. 70 sider. Indhold: »Forord« – »Glimt fra 2010-2011« – »Glimt fra for 25 år siden i 1986« – Preben Linnet Nielsen: »Madde Rutebil fra Ballum« – Niels Andersen Hansen: »DAG-

BOG fra krigen 1914-18« – »Genforeningsstenen i Visby« – Helge Jensen: »Erindringer fra min læretid som murerlærling for 50 år siden« – »Fundet af sølvskatten i Sønder Vollum 1985« – »Uddrag af landsbydreng og skolelærer Niels Peter Olsens Erindringer fra tiden som lærer i Bredebro 1884-1887« (2. del) – Kirsten Bjerrum: »Erindringsbilleder« – »Guldkonfirmation i Ballum Kirke« – »Guldkonfirmation i Bredebro« – »Guldkonfirmation i Visby« – Per Ole Schovsbo: »Tre generationer landhåndværker i Aaspe« – »Ulykken på Brede Å i 1912« – »Husker du vor skoletid« – Anette Meier Møller: »Rejsen til Australien« – Niels Chr. Thomsen: »Årets hus 2011« – »Eftermiddags-udflugt til Tønder Museum« – »Lokalhistorisk Arkivs BOGLISTE 2010« – »Lokalhistorisk Arkiv« – »Bestyrelsen for Historisk Forening for Bredebro og Omegn«.

Ekspedition: Sparekassen i Bredebro og visse andre forretninger i lokalområdet. Kan også bestilles på tlf.: 74 71 13 06.

Egen

Årsskrift 2011

Udgivet af Egen Sogns Lokalhistoriske Forening. 2011. 48 sider. Indhold: »Forord« – »E Kleinbahn (1898-1933) og dens betydning for Guderup by (E Ny-staj)« – Chr. Fægteborg: »Sommerminder fra Als« – »Jule- og nytårsskikke omkring 1850« – Hans Bonde: »Hans Bondes barndoms minder« – W. Deichgræber: »De ku da haa væt væ« – »Indholdsfortegnelse« – »Bestyrelsen«.

Ekspedition: Peter Petersen, Møllevej 6, 6430 Nordborg, tlf.: 74 45 82 36.

Ensted

Årsskrift 2011

Udgivet af Ensted Sogns Lokalhistoriske Forening. 2011. 64 sider. Indhold: »Indholdsfortegnelse« – »Forord« – Jørgen Jørgensen Schmidt: »Levneds-løb« – »Det skete 1911 i Ensted sogn« – »Det skete 1961« – Erling Knudsen: »Stubbæk Frivillige Brandværn 1929-2010« – »Guldkonfirmation 2011« – »Ensted Sogns Lokalhistoriske Forening. Beretning 2010-2011«.

Ekspedition: Niels Høj Rossen, Sdr. Hostrup Bygade 64, Sdr. Hostrup, 6200 Aabenraa, tlf.: 74 61 33 57, e-mail: biniro@mail.dk

Felsted

Historisk Årbog for Felsted Sogn

Udgivet af Historisk Forening for Felsted Sogn. Nr. 29. 2011. 102 sider. Indhold: Andreas Asmussen: »Forord« – »Forundersøgelser og udgravninger i Felsted sogn ved den nye motorvej Klipleve-Sønderborg« – Hans Jørgen Nissen: »Syv nye husmandssteder i Grøngrøft i 1950'erne« – Sven Zachariassen: »Byllemos Automobiler, et rigtigt familieforetagende – inde i baglandet« – Ellen Jensen: »Godt at kende nogen – også i 1923« – Andreas Asmussen: »Lidt om familien Nommensen« – Andreas Asmussen: »Parcelliststeder på Skovbølmark« – Ellen Jensen: »To straffefanger fra sognet« – Andreas Asmussen: »Felsted-Tumbøl friv. Brandværn« – Ellen Jensen: »Brandværnskoner« – Andreas Asmussen: »Lidt forhistorie til kådnerstedet Varnæsvej 595« – Hans Peter Erichsen: »Fra farverson i Felsted til frikådner i Felstedskov Varnæsvej 595« – Ellen Jensen: »Tråsbøl Mejeri« – Lorenz Lorenzen: »Uddrag fra Hejmdal 1909« – Ejner Thay-

sen: »Handel, reparationer, vedligeholdelse og nyhedsmodtagelse på en gård i Tombøl i 1950'erne« – Ellen Jensen: »Luftmeldetjenesten på Bygbjerg« – Ejner Thaysen: »Drukneulykker ved gården Tombøl Bygade 40« – Andreas Asmussen: »Huse og mennesker på Præstegårdsvej gennem tiderne« – Andreas Asmussen: »Set og Sket i årets løb« – »Guldkonfirmation i Felsted kirke 1961-2011« – Andreas Asmussen: »Foreningen – Arkivet – Patsches Hus«.

Ekspedition: Andreas Asmussen, Kirkevej 2, Felsted, 6200 Aabenraa, tlf.: 74 68 53 30, e-mail: asmussen@bbsyd.dk

Gråsten

Årsskrift 2011

Udgivet af Historisk Forening for Graasten by og egn. 2011. 68 sider. Indhold: Else Egholm: »Mindeord over Elsebeth Thygesen Kristensen« – Else Egholm: »Slotsgade 24 i Gråsten« – Theodor Gram: »I og omkring Bækken ved Flensborg Fjord i 30erne, 40erne og 50erne« – Plys Rousing: »En fortælling om 7 års skolegang i Bækken« – Else Egholm: »Arkivet har følgende tilføjelser til Plys Rousings artikel« – Else Egholm: »Årets gang 2010« – Bodil Gregersen: »Foreningens beretning 2010« – »Bestyrelsen pr. 1. maj 2011« – Else Egholm: »Beretning fra arkivet«.

Ekspedition: Bodil Gregersen, Klokkevej 2, Rinkenæs, 6300 Gråsten, tlf.: 74 65 31 81, e-mail: bouf@post.tele.dk

Haderslev

Langs Fjord og Dam. Lokalhistorie omkring Haderslev. 2011.

Udgivet af Forlaget Gammelting. 2011. 97 sider. Indhold: Svend Åge Krarup: »Fra Kino-Christensen til Stiftsbogtrykkeriet« – Søren Wogensen: »Ove Valdemar Ammundsen – den første biskop over Haderslev Stift« – Hans Skytt: »En Sønderjydes oplevelser (II)« – Johannes og Fritz Maass: »Røde Hjælp og tyske flygtninge« – Erik Christensen: »Overvejede Brødrene at flytte til Haderslev« – Jutta Bogut: »Laborantelev ved Levnedsmiddelkontrollen i 1961« – Ane Schmidt Eskildsen: »Von Haven i Haderslev 1761« – Johannes Rasmussen: »Det var en god tid – om min tid på Haderslev Realskole« – Anders Hartvig: »Nye udgravninger ved Starup Kirke« – Hanne Jenssen: »Jensine Schumann (1879-1944)« – Kristen Meyenburg Andersen: »Arbejdsår i Canada«.

Ekspedition: Museum Sønderjylland – Arkæologi Haderslev, Dalgade 7, Postboks 122, 6100 Haderslev, tlf.: 74 52 75 66.

Halk- Hejsager

Gammelt Nyt 2011

Udgivet af Halk-Hejsager Lokalhistoriske Forening. 2011. 13. årgang. 48 sider. Indhold: Kim H. Bjerringgaard: »Forord – I en adventstid« – »Indholdsfortegnelse« – Kim Bjerringgaard: »Historiens natur« – Erik Snitkjær: »Landsbylivet i halvtredserne« – Harald Schytt: »Ejendomsbeskrivelser Hejsager Strandvej« – »Højskoleaftener 2012« – »Halvdagsudflugt Frøslevlejren 2012« – »Julehilsen«.

Ekspedition: Erik Snitkjær, Brunbjerg 94, 6100 Haderslev, tlf.: 74 57 11 86, e-mail: snitkjer@post7.tele.dk

Hejls-Hejlsminde

Idrætsliv i Hejls 1869-1966. Årsskrift 2011

Udgivet af Lokalhistorisk Forening og Arkiv for Hejls-Hejlsminde. 2011. 76 sider. Indhold: Gunnar M. Krag: »Forord« – »Indhold« – »Hejls Skytte- og Gymnastikforenings historie 1869-1948« – »Hejls Boldklubs historie 1903-1948« – »Hejls Salonskytteforening 1926-1940« – »Hejls Idrætsklub 1932-1937« – »Dannelsen af Hejls Idrætsforening 1948 og årene frem til 1966« – »Motionsgymnastikken« – »Tennis i Hejls 1936-2011« – »Register over portrætterede personer«.

Ekspedition: Gunnar M. Krag, Trappendalvej 29, 6094 Hejls, tlf.: 75 57 47 54, e-mail: trappendal@profibernet.dk

Hoptrup

Hoptrup Sogns Lokalhistoriske Forening 2011

Udgivet af Hoptrup Sogns Lokalhistoriske Forening. 28. årgang. 2011. 48 sider. Indhold: »Indhold« – Jens M. Knudsen: »Formandens beretning« – »Spionen fra Djernæs« – Jens Busk: »Tale af Jens Busk ved Hoptrup Skoles 70 års jubilæum den 24.4.1982« – Ove Ethelberg: »Hoptrup skole« – Ove Ethelberg: »Skydebanen i 'æ Dal'« – Jørgen Hasberg: »Hoptrup vandværk« – »For 100 år siden« – »For 75 år siden« – »For 50 år siden« – »For 25 år siden« – P. Julius Damgaard: »Hoptrup skoles skolekronik 1914-1964« – Jørgen Hasberg: »Brand på Marstrup skole« – Simon Georg Simonsen: »Spejder og tropsfører gennem mere end 35 år. Portræt af Mathias Simonsen, Hoptrup Kirkeby« – Laura Juhl Jensen: »Hovslundvej 33«.

Ekspedition: Jens Knudsen, Kalmargårdparken 1, 6100 Haderslev, tlf.: 74 57 51 65.

Hørup

Lokalhistorisk Forening for Hørup Sogn. Årsskrift nr. 30 – 2012

Udgivet af Lokalhistorisk Forening for Hørup Sogn. Nr. 30. 2012. 40 sider. Indhold: »Indholdsfortegnelse« – Birthe Danielsen og Hans Erik Hansen: »Hans Willesen« – Birthe Danielsen og Hans Erik Hansen: »Hans Willesen & Søn A/S« – Peter Petersen Paulsen: »Beretning fra tilbagetoget fra Dannevirke i 1864« – Anton Marckmann: »Høruphav under krigen i 1864« – Christian Kelm Hansen: »Gartnererelev – fortsat fra årsskrift nr. 28« – Kirsten Munch: »Oplevelser i Sønderjylland mellem 1920-1995« – »Klip fra året der gik 2011« – »Sognet rundt« – »Arkiv 2011 og Mindeord« – Chr. A. Krogh: »Årets gang 2011«.

Ekspedition: Chr. A. Krogh, Majbøvej 17, 6400 Sønderborg, tlf.: 74 41 53 12.

Jegerup

Lokalhistorisk Forening for Jegerup Sogn 2011

Udgivet af Lokalhistorisk Forening for Jegerup Sogn. 2011. 64 sider. Indhold: Mathias Nørgaard: »Forord« – »Året 2011 i Lokalhistorisk Forening for Jegerup Sogn« – Aage Gram: »Flygtningelejren nr. 66-11 – Den tyske skole, Sommersted« – Ellen L. Petersen: »Den tyske flygtningelejr 66-11, Sommersted« – Ellen L. Petersen: »Holger Tandrup fortæller om sin barndom« – Kaj Sandhold: »Stinne i mosen« – Aage Gram: »Pollimut i hækken« – »Sang til Jegerup

Ungdoms- og Idrætsforenings 20 års jubilæum« – Peter Laurids Sørensen: »Gedeavl« – Ellen L. Petersen: »Forbliverkort« – Kurt Hørlyk: »Livet er fuldt af tilfældigheder« – »Jegerup skole 1967-68 6. og 7. klasse« – »Guldkonfirmander fem år efter«.

Ekspedition: Mathias Nørgaard, Haderslevvej 2, Simmersted, 6500 Vojens, tlf.: 74 50 61 84, e-mail: boma-n@privat.dk

Kliplev

Fra Kliplev Sogn. Lokalhistorisk Forening 2011

Udgivet af Lokalhistorisk Forening for Kliplev Sogn. 2011. 72 sider. Indhold: Kaj Lassen: »Forord« – Jacob Andreas Jensen: »Jacob Andreas Jensens barndom« – Minna Dinesen og Jens Jaenicke: »Mine Barneår i Æ Sjevhus« – Jørgen Hansen: »Søgård Teglværk« – »Folketælling Søgård Teglværk« – »Folketælling Søgård Hovedgård« – Grethe Petersen: »Så gør vi sådan, når vi vasker vort tøj« – Jørgen Hansen: »Natvægter« – »Klip fra 1911 Heimdal og 1961 Jyske Tiende« – »Vægtervers« – »Vægtervers alm. skrift« – »Klip fra 1911 Heimdal og 1961 Jyske Tiende fortsat«.

Ekspedition: Ingrid & Henrik P. Monka, Flensborg Landevej 47, Lundtoft, 6200 Aabenraa, tlf.: 23 35 44 55.

Løgumkloster

Historisk Forening for Løgumkloster Kommune. Årsskrift 2012

Udgivet af Historisk Forening for Løgumkloster Kommune. 2012. 40 sider. Indhold: Vagn Lauritzen: »Nørre Løgum Sogns Brugsforening 1920-2011« – H.P. Christensen: »Legekammerat og tobak« – Knud Høvring: »Løgumkloster i tiden omkring genforeningen« – Nicolaj Haase: »Ungdomserindringer fra Kloster-Marked« – Frede Gotthardsen: »Lokale rim og remser« – Allan Honoré: »Badeanstalten« – »Aflleveringer til arkivet, 2011«.

Ekspedition: Vagn Lauritzen, Ved Dammen 56, 6240 Løgumkloster, tlf.: 74 74 43 03, e-mail: vagn-lauritzen@mail.tele.dk

Løjt

Det gamle Løjt. Løjt Lokalhistoriske Forening

Udgivet af Løjt Lokalhistoriske Forening. Bind 30. 2011. 84 sider. Indhold: Uwe From: »Forord« – Margrethe Callesen og Karl Lildholdt: »Eshel Krabb. Fortællingen om en skipper fra Barsmark« – Jørn og Vibeke Frisendahl Søberg: »Hvad fotografiet fortæller. En beretning om Løjt Kro« – Marcus Lauesen: »Aabenraa og skibsfarten« – Bodil Callesen: »Dorothea Nissens dagbog. Bla. om angst for sørøvere« – Karl Lildholdt: »Brev fra kaptajn Stabenov til hustruen i Stollig« – Theodor Olesen: »Løjt Forsamlingshus. Fra forsamlingshusets tilblivelse og de første år« – Karen Harder Lildholdt: »Paul Lassen. Gamle dage i Barsmark« – Hanne Løfquist: »Gamle gravsten fortæller« – Hans Chr. Elberg: »Lontoft. En af Barsmarks gamle gårde« – Karen Harder Lildholdt: »Anna Schmidt i 50'ernes Barsmark« – F. Holm Petersen og Karl Lildholdt: »Skibsredere og Skibsbyggerier« – Hans Hansen: »Min fars sang« – »Løjt lokalhistoriske Forenings bestyrelse«.

Ekspedition: Erling Madsen, Dybvighoved Møllevej 1, 6200 Aabenraa, tlf.: 74 61 78 04, e-mail: elmmadsen@ mail.dk

Nordborg

Årsskrift 2012

Udgivet af Lokalhistorisk Forening for Nordborg-området. 2012. 52 sider. Indhold: »Indhold« – »Forord« – Erik Manthei Nielsen: »Foreningsliv i Als Nørreherred« – Viggo Nielsen: »Årets gang i foreningen« – Erik Manthei Nielsen: »Da Carlsberg kom til Nordborg« – Viggo Nielsen: »En festlig dag« – Viggo Nielsen: », og så er der bal bagefter....« – Viggo Nielsen: »Holdt *kærligheden* så?« – Claus Ellehauge: »I/S KYSTLINIENS M/S KIRSTEN af Aabenraa« – »Bogprojekter«.

Ekspedition: Hans Jørgen Berg, Skovvej 14, 6430 Nordborg, tlf.: 74 45 10 58, e-mail: famberg@berg.mail.dk

Rødding

Historisk Årbog fra Rødding-egnen 2011

Udgivet af de lokalhistoriske arkiver, foreninger og udvalg i den »gamle« Rødding Kommune. 2011. 109 sider. Indhold: »Indholdsfortegnelse« – »Forord« – Anne-Brit Skjønaa, Knud Petersen og Poul Hinge (red.): »Jonas Høll« – Anton Boisen m.fl.: »Tre forsamlingshuse i Skrave sogn« – Hedda Fuglsig og Inge-Lise Vernersen: »Skæbner bag mindestenen på Øster Lindet kirkegård. Fortsættelse af artikel fra 2010« – Hans Poulsen: »Modstandskamp i Jels« – Kirsten Fynbo og Ellen Jensen: »Skodborg sogns Hjemstavnsforening – oprettelse og historie« – Anna Grethe Hjerrild Nielsen: »Johannes Nørgaard« – Jens Jørgensen: »Da salamanderen kom til Hotel Rødding« – Hans Peter Petersen: »Hvor blev de af?« – »Indholdsfortegnelse Årbogen 1981–2010«.

Ekspedition: Rødding lokalhistoriske Arkiv, Søndergyden 15, 6630 Rødding, tlf.: 79 96 56 65, e-mail: roeddingarkivet@hotmail.com

Rødekro

Lokalhistorisk Forening Rødekro 2011

Udgivet af Lokalhistorisk Forening i Rødekro. 2011. 152 sider. Indhold: »Indholdsfortegnelse« – »Foreningens bestyrelse og udvalg« – »Forord« – »Afleveringer til arkivet 2009« – Bestyrelsen: »Året 2010–2011« – Oskar Sørensen: »Træk fra posthistorien i Rødekro« – Johs. Hansen Petersen: »Spejdertid i Hellevad i begyndelsen af 1940'erne« – Ingrid Nissen: »Hejmdal 1911« – Jens Jacobsen: »Hjordkærs forretningsliv gennem tiderne« – Flemming Cornelsen: »Livet som landpost« – Egon Kaas: »Årslev Skovvej 5« – Ingrid Nissen: »Italienske fanger på Venbjerg og i Genner« – Christian Skøtt: »Mit barndomshjem« – Britta Iversen: »Nr. Hostrup Ungdomsforening igennem 100 år« – Bjarne Andresen: »Husker. Fra min tid som barn i Rødekro« – Erwin Schultz: »For 70 år siden« – Torp Friis Møller: »Hellevad Skytte- og Gymnastikforening« – Ellen M. Skøtt og Torp Friis Møller: »Nr. Hostrup Skole« – Ingrid Nissen: »Jydske Tidende 1961« – Mogens Jessen: »Daniel Danielsen fra Hellevad« – Peter Hansen: »Minder om straffefanger i 1. verdenskrig« – Erik Berg: »Barndommens butikker i Genner og omegn« – Jens Jacobsen: »Enlev (Ønlev) kirke«.

Ekspedition: Rødekro Boghandel, Østergade 3, 6230 Rødekro, tlf.: 74 66 10 77.

Skærbæk

Med hilsen fra Skærbæk – for 100 år siden. Fra Skærbækegnens Fortid nr. 26, 2012
Udgivet af Historisk Forening for Skærbæk og Omegn, Skærbæk Museums Venner & Skærbæk Lokalhistorisk Arkiv. Nr. 26. 2012. 24 sider. Indhold: Lars K. Detlef og H.E. Sørensen: »Med hilsen fra Skærbæk for 100 år siden. Postkort fra Lars Krucof Detlefs samling«.

Ekspedition: Museum Sønderjylland – Skærbæk, Storegade 47, 6780 Skærbæk, tlf.: 74 75 20 52 eller Historisk Forening for Skærbæk, tlf.: 75 75 17 04/74 75 26 33.

Starup

Starup Sogns Lokalhistoriske Arkivforening 2011

Udgivet af Starup Sogns Lokalhistoriske Arkivforening. 2011. 20 sider. Indhold: Karl Erik Olesen: »Starup Sogns Lokalhistoriske Forening« – Karl Erik Olesen: »Forord« – »Pluk fra aviserne« – Loise Madsen: »Erindringer fra Lunding Mølle« – Ludvig Meyhoff: »Landmandsliv i 1930erne i Lunding« – Heinrich Petersen: »Lidt fra Starup Sognekrønike«.

Ekspedition: Karl Erik Olesen, Starup Kirkevej 25, 6100 Haderslev, tlf.: 74 52 54 20.

Sundeved

Skrift for Historisk Forening for Sundeved 2011

Udgivet af Historisk Forening for Sundeved. 2011. 87 sider. Indhold: »Indholdsfortegnelse« – »Forord« – »Mindeord over Troels Christensen, Nybøl« – »Nuværende bestyrelse for Lokalhistorisk Forening for Sundeved« – Johannes Chr. Schön: »Erindringer« – Gunnar Solvang: »Oldtidssamlingen fra Baaslund« – Knud Tejlgaard Jensen: »En håndværksmester i Ullerup« – Astrid Leonhard: »Livslinje« – Hans Petersen Jørgensen: »Min fæst og min siest skrål!« – Hans Frederik Bøjskov: »Fra Mulsmark til Ullerup« – Johannes Hansen: »Erindringer fra tiden på teglværket« – »Året der gik« – »Bemærkning til sidste års skrift«.

Ekspedition: Carl Peter Møller, Guldtoft 4, Avnbøl, 6400 Sønderborg, tlf.: 74 46 14 40, e-mail: 461440@mail.dk

Tinglev

Lokalhistorisk forening for Tinglev Kommune. Program og medlemsbrev 2011

Udgivet af Lokalhistorisk forening for Tinglev Kommune. 2011. 16 sider. Indhold: »Orientering ved bestyrelsen« – »Sommerarrangementer« – »Efterårsarrangementer« – »De sydtyske Kolonister« – »Lokalarkivet i Tinglev« – »Foreningens bestyrelse«.

Ekspedition: Bent Pawlowski, Nørreagervej 2, 6360 Tinglev, tlf.: 74 64 45 51, email: pawlowski@post.tele.dk

Toftlund

Toftlund Lokalhistorisk Forening. Årsskrift 2012

Udgivet af Toftlund Lokalhistoriske Forening. 2012. Årgang 6. 60 sider. Indhold: »Indholdsfortegnelse« – »Bestyrelserne for Toftlund Lokalhistoriske For-

ening og Toftlund Lokalhistoriske Arkiv 2012/2013« – »Forord« – Carl Erik Christensen: »Lærer Lomdahls hus« – Lis Mikkelsen: »Hun løser problemerne, efterhånden som de opstår« – Lis Mikkelsen: »Et svært sprog som tales af de indfødte« – Jytte Rolskov Poulsen: »Jytte Rolskov fortæller« – Carl Erik Christensen: »Ferslev-slægten i Toftlund« – Anne Brandt: »Anne Brandt fortæller« – Carl Erik Christensen: »Murer Søren Lykkegaard« – Johanne Juul: »I dag er der ikke mange, der får lov til at bo det samme sted hele livet« – Lis Mikkelsen: »Jeg kan ikke forstå, jeg er så gammel« – Carl Erik Christensen: »Tandteknikeren« – Lis Mikkelsen: »En romantisk historie« – Lis Mikkelsen: »Studekongen Peter Enemark og hans familie« – Lis Mikkelsen: »Træk og slip – eller træk op« – Anni Olesen: »Anni Olesen«.

Ekspedition: Anne Grethe Petersen, Mariavænget 29, 6520 Toftlund, tlf.: 74 83 22 34, e-mail: tlhf@forum.dk

Tønder

Tønder-erindringer XII. Lokalhistorisk Forening for Gl.-Tønder Kommune 2011

Udgivet af Lokalhistorisk Forening for Gl.-Tønder Kommune. 2011. 48 sider. Indhold: »Forord« – Inger Lis Andresen: »Kære læsere« – Anne Botilla Nissen: »Krønike om en gård i Korntved og dens familie« – Jes Christensen: »DSB og Jernbanen i blodet i over 48 år« – Christian Clausen: »Fra Toghale i Møgeltønder til Tønder storkommune« – Harry Petersen: »Historier fra Arrild« – Henrik Høyer: »Fra barndom i Tønder til voksenliv i Canada« – Egon Ebbesen: »Blå gendarm og toldbetjent ved den dansk/tyske grænse« – »Indholdsfortegnelser«.

Ekspedition: Lokalhistorisk Forening og Arkiv for Gl.-Tønder Kommune, Richtsensgade 10, 6270 Tønder, tlf.: 74 72 33 26, e-mail: mail@lha-toender.dk

Vojens

Årbog 2011 for Lokalhistorisk Forening for Vojens-området. 25. årgang

Udgivet af Lokalhistorisk Forening for Vojens-området. 25. årgang. 2011. 67 sider. Indhold: »Indholdsfortegnelse« – »Forord« – Erik Christensen: »Hans Grams Gade i Vojens« – »Noter fra aviser: For 75 og 100 år siden« – Bent Lehrskov: »Erindringer fra mit liv – 2. del« – Anker Nørgaard: »En rejse til barndommens land« – Jens Chr. Jensen: »Billundgaard fra 1919 til 1950« – Iver Nielsen: »Niels Juhlers Toft i Skrydstrup« – Kathrine Schultz, I. Hansen og Harald Iversen: »Beretning om Skrydstrup Skole fra 1920-1947« – Sven Møller: »Skolemanden med det store hjerte« – »Noter fra aviser: For 75 og 100 år siden« – Aboline Gram: »9. april 1940 Skrydstrup Skole« – Johs. Jespersen: »Om Knud Nissen Møller, Jernhyt« – Laurids Lund: »Trekanten på Jernhytvej« – Preben F. Nørup: »Foreningens virke 2011« – Agnes Svendsen: »Årets gang på Arkivet i 2011« – »Adresseliste m.m. for Lokalhistorisk Forening for Vojens-området«.

Ekspedition: Preben F. Nørup, Kædevænget 1, 6500 Vojens, tlf.: 74 54 16 02, e-mail: noerupsenior@gmail.com

Vonsbæk

Lokalhistorisk Forening for Vonsbæk Sogn. Årsskrift. 8. årgang, 2011

Udgivet af Lokalhistorisk Forening for Vonsbæk Sogn. 8. årgang, 2011. 27

sider. Indhold: »Indhold« – Holger Eskildsen: »Nyt fra formanden« – »Generalforsamling 30. marts 2011« – Tove Grastrup og Kirstine Østergaard: »En husmands koloni opstår af *Domænegaarden Kehlet*« – Tove Grastrup: »Det stod i avisen« – Holger Eskildsen: »Købmand Olssons butik« – Aksel Bramsen: »Kæntringsulykke ved Anslethage søndag den 7. august 1892« – »Markedsdag 21. august 2011« – »Bestyrelsen«.

Ekspedition: Holger Eskildsen, Kildager 30, Bæk, 6100 Haderslev, tlf.: 74 57 91 10, e-mail: hole@haderslev.dk

Øster Lindet

Glimt. Fra Øster Lindet sogns historie, nr. 25, 2011

Udgivet af Lokalhistorisk Forening for Øster Lindet sogn. Nr. 25. 2011. 20 sider. Indhold: »Tale ved lukke og slukke arrangement fredag den 24. juni 2011 kl. 16.30-21.00 ved Øster Lindet Skole holdt af skoleleder Ellinor Jensen« – Gudrun Danielsen: »Erindringer om min tid som skolelærer i Øster Lindet« – Jacob Holst: »Præstegårdene i Øster Lindet« – Peter Marschall: »Konfirmationsforberedelser i Øster Lindet Præstegård 1943-44« – Lis Mølgaard Larsen: »En Mojbøl historie« – »Avisartikler« – »Forening og arkiv i 2011«.

Ekspedition: Kaj Frandsen, Villavej 13, Øster Lindet, 6630 Rødding, tlf.: 74 84 61 06.

Aabenraa

Historier fra Bybakken. Årsskrift for Aabenraa Byhistoriske Forening 2011

Udgivet af Aabenraa Byhistoriske Forening i samarbejde med Museum Sønderjylland – ISL. 2012. 65 sider. Indhold: »Carlo Daus Petersen: »Forord« – Orla Jensen og Mikkel Leth Jespersen (red.): »Af Erik Bodenhoffs erindringer fra sejskibstidens Aabenraa« – Mikkel Leth Jespersen: »Aabenraa og Englandskrigene« – Erik Jakob Petersen: »Nygade – en kalejdoskopisk fortælling« – Leif Hansen Nielsen: »Tyske flygtninge i Aabenraa 1945-1947« – »Aabenraa Øl« – »De glemte kager«.

Ekspedition: Carlo Daus Petersen, Kaholt 12, 6200 Aabenraa, tlf.: 74 62 23 17.

Aarøsund

Aarøsund Lokalhistoriske Arkivforening 2011-2012

Udgivet af Aarøsund Lokalhistoriske Arkivforening. 2011-2012. 60 sider. Indhold: Else Egholm: »Somre i Årøsund« – Jens Peter Siig: »... snakket med på Havnen!« – Knud Due: »Knud Due« – Erwin Paag: »Engagement fra Aarø« – Lis Schultz: »Familien Biehl« – Kaj Thomsen: »Assens-Aarøsund tur-retur til fods« – Jonna L. Christensen: »Færgehuset og det lille Færgehus i Aarøsund« – Anne Dorthe Holm: »Da færgeren byggede bro« – Lilian Martinusen: »Uddrag fra Haderslev Samfundets Årsskrifter« – Sally Schlosser Schmidt: »Aarøsund Medborgerhus« – »Modstandsfolk forsamlede i Sverdrup efter krig« – Solveig Heebøl: »Carl W. Guldbrandt-maleri fra Aarøsund«.

Ekspedition: Margit Christoffersen, Ved Færggården 2A, Aarøsund, tlf.: 74 58 45 81, e-mail: mc@hcprojekt.dk

Historisk Samfund for Sønderjylland

Styrelse:

Forretningsudvalg:

Formand: Arkiv- og forskningsleder, dr.phil. Hans Schultz Hansen, Østergade 14, 6392 Bolderslev, tlf. 65 48 03 02 (Landsarkivet), e-mail: hsh@laa.sa.dk

Næstformand: Tidl. arkiv- og forskningschef, dr.phil. Lars N. Henningsen, Jørgensgård 43 B, 6200 Aabenraa, tlf. 74 62 76 17, e-mail: lh@dcbib.dk

Kasserer: Cand.oecon. Mogens Asmund, Nørreløkke 5, 6200 Aabenraa, tlf. 74 62 02 80, e-mail: moas@post.tele.dk

Journalist Finn Bach, Tækkerløkke 44, 6200 Aabenraa, tlf. 74 62 20 98, e-mail: rfbach@hotmail.com

Museumsinspektør Kim Furdal, Museum Sønderjylland – ISL-Lokalhistorie, Haderslevvej 45, 6200 Aabenraa, tlf. 74 62 58 60, e-mail: kifu@museum-sonderjylland.dk

Museumsinspektør, ph.d. Mikkel Leth Jespersen, Museum Sønderjylland – Kulturhistorie Aabenraa, H.P. Hanssens Gade 33, 6200 Aabenraa, tlf. 74 62 26 45, e-mail: mije@museum-sonderjylland.dk

Konsulent, cand.polit. Hans-Ole Mørk, Farverhus 21, 6200 Aabenraa, tlf. 74 62 80 62, e-mail: haomoerk@gmail.com

Styrelsesmedlemmer i øvrigt:

Museumsinspektør, ph.d. Inge Adriansen, Gustav Johannsens Vej 6, 6400 Sønderborg, tlf. 74 42 95 25, e-mail: inge.adriansen@mail.dk

Adjunkt, ph.d. Morten Andersen, Dalbyvej 101, 6000 Kolding, tlf. 75 52 51 93, e-mail: mars@kabelmail.dk

Generalkonsul, dr.phil. Henrik Becker-Christensen, Kgl. Dansk Generalkonsulat, Nordergraben 19, D-24937 Flensburg, e-mail: henbec@um.dk

Overinspektør Elsemarie Dam-Jensen, Markledgade 20, 6240 Løgumkloster, tlf. 74 74 51 34, e-mail: edj@mail.tele.dk (privat), elda@museum-sonderjylland.dk (arbejde).

Overinspektør, ph.d. Henrik Skov Kristensen, Ørstedsgade 24, 6400 Sønderborg, tlf. 74 67 65 57 (Frøslevlejren), e-mail: henrik.skov.kristensen@natmus.dk

Overinspektør Lennart S. Madsen, Museum Sønderjylland – Arkæologi Haderslev, Dalgade 7, 6100 Haderslev, tlf. 74 52 75 66, e-mail: lema@museum-sonderjylland.dk

Fhv. regnskabschef Henning Mathiesen, Poppelhegnet 6, 6400 Sønderborg, tlf. 74 42 92 16, e-mail: henning.mathiesen@pc.dk

Universitetslektor, dr.phil. Carsten Porskrog Rasmussen, Rodekær 1, 6200 Aabenraa, tlf. 74 62 66 05, e-mail: marionogcarsten@webspeed.dk (privat), hiscpr@hum.au.dk (arbejde)

Museumsinspektør, cand.mag. René Rasmussen, Nygade 36, 6270 Tønder, tlf. 73 72 00 06, e-mail: renerasmussen@bbsyd.dk

Kredsudvalgsformænd:

Haderslev: Karl Erik Olesen, Diernæsvej 220, Sønderballe Strand, 6100 Haderslev, tlf. 74 52 54 20, e-mail: keohaderslev@gmail.com

Aabenraa: Erling Madsen, Dybvighoved Møllevej 1, Løjt, 6200 Aabenraa, tlf. 74 61 78 04, e-mail: elmmadsen@mail.dk

Sønderborg: Christian Bo Bojesen, Havbo 2, Høruphav, 6470 Sydals, tlf. 74 41 59 74, e-mail: havbo2@stofanet.dk

Tønder: Finn Clemmensen, Toften 22, 6780 Skærbæk, tlf. 74 75 21 47, e-mail: odaogfinn@gmail.com

Sydslesvig: Kirsten la Cour, Gammelau 2, D-24980 Schafflund, tlf. 0049 4639 782402, e-mail: lac@skoleforeningen.de

Sekretariat og ekspedition:

Historisk Samfund for Sønderjylland, Haderslevvej 45, 6200 Aabenraa, tlf. 74 62 46 83, e-mail: hssdj@hssdj.dk

Hjemmeside: www.hssdj.dk

Åbningstid: mandag-torsdag kl. 9–16, fredag kl. 9–12.

Redaktionsadresser:

Sønderjyske Årbøger: Museumsinspektør, ph.d. Mikkel Leth Jespersen, Museum Sønderjylland – Aabenraa Kulturhistorie, H.P. Hanssens Gade 33, 6200 Aabenraa, tlf. 74 62 26 45, e-mail: mije@museum-sonderjylland.dk

Sønderjysk Månedsskrift: Museumsinspektør Kim Furdal, Museum Sønderjylland – ISL-Lokalhistorie, Haderslevvej 45, 6200 Aabenraa, tlf. 74 62 58 60, e-mail: kifu@museum-sonderjylland.dk

Skriftrække: Overinspektør, ph.d. Henrik Skov Kristensen, Ørstedsgade 24, 6400 Sønderborg, tlf. 74 67 65 57 (Frøslevlejren), e-mail: henrik.skov.kristensen@natmus.dk

Kredsudvalg:*Haderslev kreds:*

Karl Erik Olesen (formand), Diernæsvej 220, Sønderballe Strand, 6100 Haderslev, tlf. 74 52 54 20, e-mail: keohaderslev@gmail.com

Ellen Jensen, Gejlager 9, Skodborg, 6630 Rødding, tlf. 74 84 86 88, e-mail: vejensen@jensen.mail.dk

Kirsten Fynbo, Søndergade 34 E, Skodborg, 6630 Rødding, tlf. 74 84 81 48, e-mail: kirstenfynbo@hotmail.com

Jørn Olesen, Øsby Stadionvej 9, Øsby, 6100 Haderslev, tlf. 74 58 41 31, e-mail: jolesen@mail.tele.dk

Jørgen Pedersen, Sundparken 66, Aarøsund, 6100 Haderslev, tlf. 74 58 44 20, e-mail: jelsep@mail.tele.dk

Aabenraa kreds:

Erling Madsen (formand), Dybvighoved Møllevej 1, Løjt, 6200 Aabenraa, tlf. 74 61 78 04, e-mail: elmmadsen@mail.dk

Kaj Eskildsen Møller (kasserer), Tværgade 5, Felsted, 6200 Aabenraa, tlf. 74 52 44 61

Bent Pawlowski, Nørreagervej 2 A, 6360 Tinglev, tlf. 74 64 45 51

Ellen Jensen, Stationsvej 36, Hovslund, 6230 Rødekro, tlf. 74 66 44 04

Sønderborg kreds:

Christian Bo Bojesen (formand), Havbo 2, Høruphav, 6470 Sydals, tlf. 74 41 59 74, e-mail: havbo2@stofanet.dk

Margrethe Iversen (sekretær), Farverløkke 33, 6310 Broager, tlf. 74 44 08 01, e-mail: mail@huset.dk

Henning Mathiesen (kasserer), Poppelhegnet 6, 6400 Sønderborg, tlf. 74 42 92 16, e-mail: henning.mathiesen@pc.dk

Vagn Hesselager, Stevningnorvej 45, 6430 Nordborg, tlf. 74 45 59 21, e-mail: Vagn@hesselager.com

Frede Ihle, Mågevej 16, 6300 Gråsten, tlf. 74 65 11 99

Tønder kreds:

Finn Clemmensen (formand), Toften 22, 6780 Skærbæk, tlf. 74 75 21 47, e-mail: odaogfinn@gmail.com

Olav Madsen (sekretær), Rylen 19, 6270 Tønder, tlf. 74 72 33 19

Carl E. Michelsen (næstformand), Galgestrømvej 2, 6270 Tønder, tlf. 74 72 50 63

Marie Stærk (protokolfører), Abterpvej 50, 6261 Bredebro, tlf. 74 71 11 00
Birte Tygesen, Golfvängen 14, 6520 Toflund, tlf. 74 83 31 91

Sydslesvig kreds:

Kirsten la Cour (formand), Gammelau 2, D-24980 Schafflund, tlf.
0049 4639 782402, e-mail: lac@skoleforeningen.de

Kristian Bøgebjerg Arentsen (næstformand), Margarethenstr. 16, D-
24939 Flensburg, tlf. 0049 461 5058224, e-mail: kbarentsen@hotmail.com

Anders Schaltz Andersen (kasserer), Osterwung 5, D-25856 Hattstedt,
tlf. 0049 4846 590, e-mail: schaltz@t-online.de

Jørgen Kühl (sekretær), Am Hang 5, D-24857 Fahrdorf, e-mail: joergen_
kuehl@skoleforeningen.de

Christian Skov, Fördepromenade 28, D-24944 Flensburg-Sonwik, tlf.
0049 461 16 89 870, e-mail: c@cskov.com

Regnskab for Historisk Samfund for Sønderjylland

RESULTATOPGØRELSE for perioden 1. januar til 31. december 2011

	2011	2010
	<u>kr.</u>	<u>tkr.</u>
FORENINGSVIRKSOMHED		
INDTÆGTER		
Foreningskontingent og abonnement	556.052	565
Tilskud	279.426	276
Andre indtægter	91.652	102
	<u>927.130</u>	<u>943</u>
UDGIFTER		
Sønderjyske Årbøger	-263.347	-235
Sønderjysk Månedsskrift	-451.128	-480
Medlemsaktiviteter	-130.455	-110
	<u>-844.930</u>	<u>-825</u>
RESULTAT AF FORENINGSVIRKSOMHED	<u>82.200</u>	<u>118</u>
FORLAGSVIRKSOMHED		
Indtægter vedr. skrifter	1.370.120	571
Omkostninger vedr. skrifter	-1.525.819	-121
Lagerregulering	403.287	-154
RESULTAT AF FORLAGSVIRKSOMHED	<u>247.588</u>	<u>296</u>
DÆKNINGSBIDRAG	329.788	414
Sekretariats- og styrelsesomkostninger	<u>-345.267</u>	<u>-327</u>
RESULTAT FØR RENTER	-15.479	87
Renteindtægter	57.238	49
Kursdifferencer m.v.	<u>34.828</u>	<u>28</u>
ÅRETS RESULTAT	<u>76.587</u>	<u>164</u>
Årets resultat foreslås disponeret således:		
Overførsel til frie reserver	<u>76.587</u>	

BALANCE
pr. 31. december 2011

	kr.	31.12.2010 tkr.
AKTIVER		
Beholdning af skrifter	426.544	23
Debitorer	150.564	17
Tilgodehavende moms og skatter	65.551	49
Periodeafgrænsningsposter	191.500	587
Obligationer (nom. kr. 1.482.740)	1.544.817	1.539
Likvide beholdninger	594.348	1.157
AKTIVER I ALT	2.973.324	3.374
PASSIVER		
Ikke disponerede midler	1.607.877	
Årets resultat	76.587	1.684.464
<i>Hensættelser primo:</i>		
Det sønderjyske landbrugs historie	250.000	
Sønderjylland A-Å	300.000	
Kommende års udgivelser	350.000	900.000
EGENKAPITAL PR. 31. DECEMBER 2011	2.584.464	2.508
Skyldige omkostninger og kreditorer	388.860	866
KORTFRISTET GÆLD	388.860	866
PASSIVER I ALT	2.973.324	3.374

Vi har revideret foranstående regnskab for Historisk Samfund for Sønderjylland. Revisionen har ikke givet anledning til bemærkninger.

sign. Olaf Krag og Rasmus Callesen

Nyeste udgivelser fra Historisk Samfund for Sønderjylland

For priser og bestilling: se www.hssdj.dk

Skurke og helte i Sønderjyllands historie

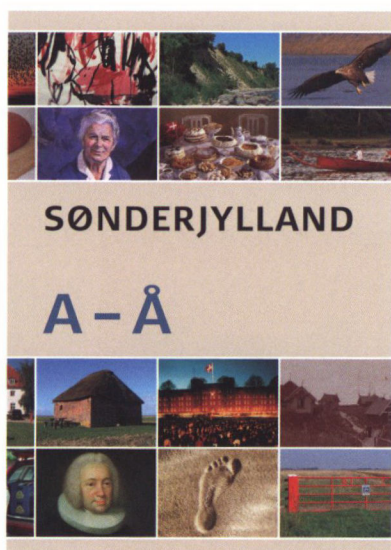
Historisk Samfunds nyeste bogudgivelse er *Skurke og helte i Sønderjyllands historie*, der udkom i november 2012.

Skurke og helte er begreber, der er blevet helt forfladiget i nutiden, da massemedierne har gjort det så let at fremstå som helt eller skurk, at begreberne næsten har mistet deres mening. Det bliver der rettet op på i denne bog med skildringer af 20 personer fra Sønderjyllands historie, der af samtiden eller eftertiden har fået prædikater som skurke eller helte. Nogle skurke bliver rehabiliteret, mens nogle helte bliver pillet ned fra deres piedestaler.

De fængende fortællinger begynder med den omtvistede heltinde Thyra Danebod og hertugen, der var Abel af navn, men Kain af gavn. Derpå følger historier bl.a. om den kullede greve, Gerhard den Store, der var skurk i Danmark og helt i Holsten, Nis Henriksen, der var helt eller måske bare herredsfoged, tjenestepigen og grænselsrueren Karen Poulsen samt H.P. Hanssen, Dannevirkemændenes yndlingskurk. Skildringer af general de Mezas tragiske skæbne fra helt til skurk og den dansksindede sønderjyde og nazist Frits Clausen mangler heller ikke.

Skurke og helte i Sønderjyllands historie er redigeret af museumsinspektørerne Inge Adriansen og Mikkel Leth Jespersen. Bogen er på 320 sider og rigt illustreret.

Alt (næsten) om Sønderjylland i én bog

Sønderjylland A-Å rummer opslag om landsdelens natur, geografi, historie, mennesker, erhvervsliv, kultur og kunst. Leksikonet giver i korte tekster svar på konkrete spørgsmål, og i længere artikler skabes overblik og vises sammenhænge. Det er det første danske regionale leksikon, og det synliggør Sønderjylland som en særlig region både i forhold til det øvrige Danmark og til Slesvig-Holsten.

Tidsmæssigt spænder leksikonet fra oldtid til nutid. Rumligt omfatter det Sønderjylland i den oprindelige betydning: landet mellem Kongeåen og Ejderen. Hele dette område beskrives frem til 1920. Derefter lægges hovedvægten på den nordlige del, der ved afstemningen blev dansk, dvs. det nuværende Sønderjylland.

Sønderjylland A-Å er kompakt og let læsbart og afspejler den nyeste forskning. Det retter sig mod brugere både i og uden for Sønderjylland og kan bruges overalt i samfundet. På avisredaktioner, gymnasier, videregående uddannelser, tekniske skoler, folkeskoler, højskoler, i offentlige institutioner og private hjem.

Leksikonet rummer bidrag fra næsten 100 personer, der har skrevet om ca. tusind emner inden for deres respektive fagområder. Redaktørerne – Inge Adriansen, Elsemarie Dam-Jensen og Lennart S. Madsen fra Museum Sønderjylland – har selv bidraget med ca. en tredjedel af opslagsordene.

Sønderjylland A-Å skal ses i sammenhæng med *Sønderjyllands Historie 1-2* (2008-2009), der grundigt beskriver den politiske, økonomiske og sociale udvikling.

Sønderjylland A-Å er på 432 sider og er som de to bind af *Sønderjyllands Historie* solidt indbundet og rigt farveillustreret.

Komplet storværk om Sønderjyllands historie

Sønderjyllands Historie 1. Indtil 1815

Sønderjyllands Historie 2. Efter 1815

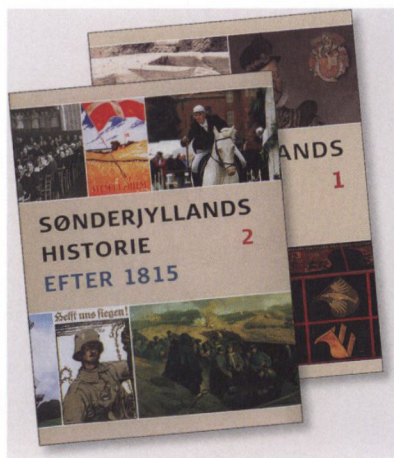
»Sønderjyllands Historie« udfylder et tomrum i dansk historieforskning og -formidling. Det er over 25 år siden, der sidst udkom en samlet fremstilling, og den har længe været udsolgt. Hertil kommer, at forfatternes indsigt i ny forskning tilføjer en række spændende aspekter til den gældende historieopfattelse af Sønderjylland.

Bind 1 af »Sønderjyllands Historie« blev udgivet for et år siden og omhandler landsdelens historie fra oldtiden frem til 1815. Hvordan Sønderjylland blev grænseland og som hertugdømme indtog en særstatus i det danske rige. Og om hvordan Sønderjylland blev et mødested mellem dansk, frisisk og tysk kultur og en bro mellem Europa og Danmark. Bind 1 er skrevet af museumsdirektør

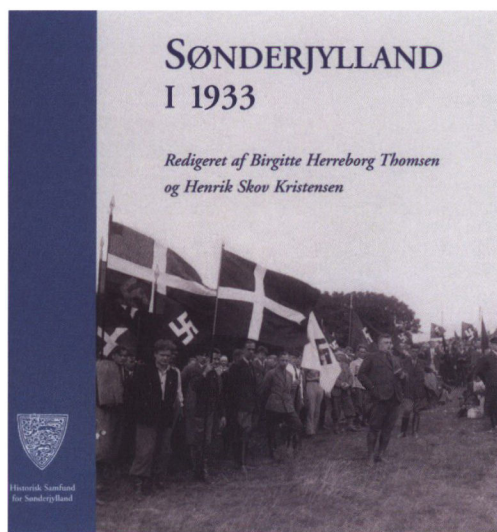
Orla Madsen, Museum Sønderjylland, professor Bjørn Poulsen og lektor Carsten Porskrog Rasmussen, begge Aarhus Universitet, og afdelingsleder Lars N. Henningsen, Studiefælleskabet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig.

Bind 2 dækker tiden fra 1815 frem til i dag – den epoke af Sønderjyllands historie, som for mange af os er den mest velkendte og nærværende. Den omfatter således de slesvigske krige i midten af 1800-tallet, tiden under preussisk herredømme, landsdelens deling i 1920, mindretalsforholdene og den fortsatte grænsekamp i mellemkrigstiden, besættelsestiden og den første efterkrigstid – samt den forbillige, fredelige sameksistens i landsdelen, som er udviklet gennem de seneste 50 år. Forskningsleder Hans Schultz Hansen, Landsarkivet for Sønderjylland, har skrevet om perioden frem til 1918, mens generalkonsul Henrik Becker-Christensen, Flensborg, dækker tiden derefter og helt frem til 2008.

Bøgerne er hver især på over 500 sider, solidt indbundne og rigt farveillustrerede.

Birgitte Herreborg Thomsen og Henrik Skov Kristensen (red.): Sønderjylland i 1933

Syv historikere med indgående kendskab til grænselandet har skrevet en bog om et kritisk år i Sønderjyllands historie.

Mellemkrigstidens sønderjyske historie har to sider. Den ene side er det lange, seje træk for at integrere landsdelen i Danmark – genforeringsarbejdet. Den anden side er de ofte turbulente begivenheder på de nationalpolitiske, partipolitiske og økonomiske områder. I 1933 opstod den hidtil alvorligste af mellemkrigstidens kriser for det danske greb om den sønderjyske landsdel.

Historisk Samfunds nye bog »Sønderjylland i 1933« handler om de forskellige sider af denne krise og behandler emnersom ensretningen i Sydslesvig og det danske mindretals vilkår under det nye nazistiske styre i Tyskland (museumsinspektør René Rasmussen), de slesvig-holstenske nazisters grænseflytningsoffensiv »Påskeblæsten« (lektor Peter Hopp), den begyndende nazificering og ensretning af det tyske mindretal i Nordslesvig (generalkonsul Henrik Becker-Christensen), landbrugskrisen og krisebevægelsen LS (arkivar Morten Andersen), nazisme, nazi-fascination og anti-nazisme i Sønderjylland (René Rasmussen) samt oprettelsen af Grænsesog-
nenes Danske Samfund (forskningsleder Hans Schultz Hansen) og Det Unge Grænseværn (museumsinspektør Axel Johnsen).

Arkivleder Birgitte Herreborg Thomsen, Lokalhistorisk Arkiv, Tønder, og overinspektør Henrik Skov Kristensen, Frøslevlejrens Museum, har redigeret bogen, der er på 153 sider, indbundet og illustreret.

Arkivleder Birgitte Herreborg Thomsen, Lokalhistorisk Arkiv, Tønder, og overinspektør Henrik Skov Kristensen, Frøslevlejrens Museum, har redigeret bogen, der er på 153 sider, indbundet og illustreret.

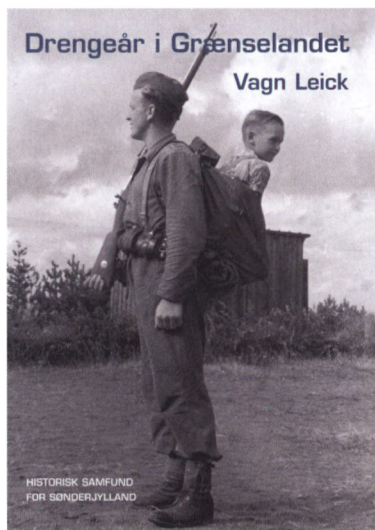
Vagn Leick: Drengear i Grænselandet

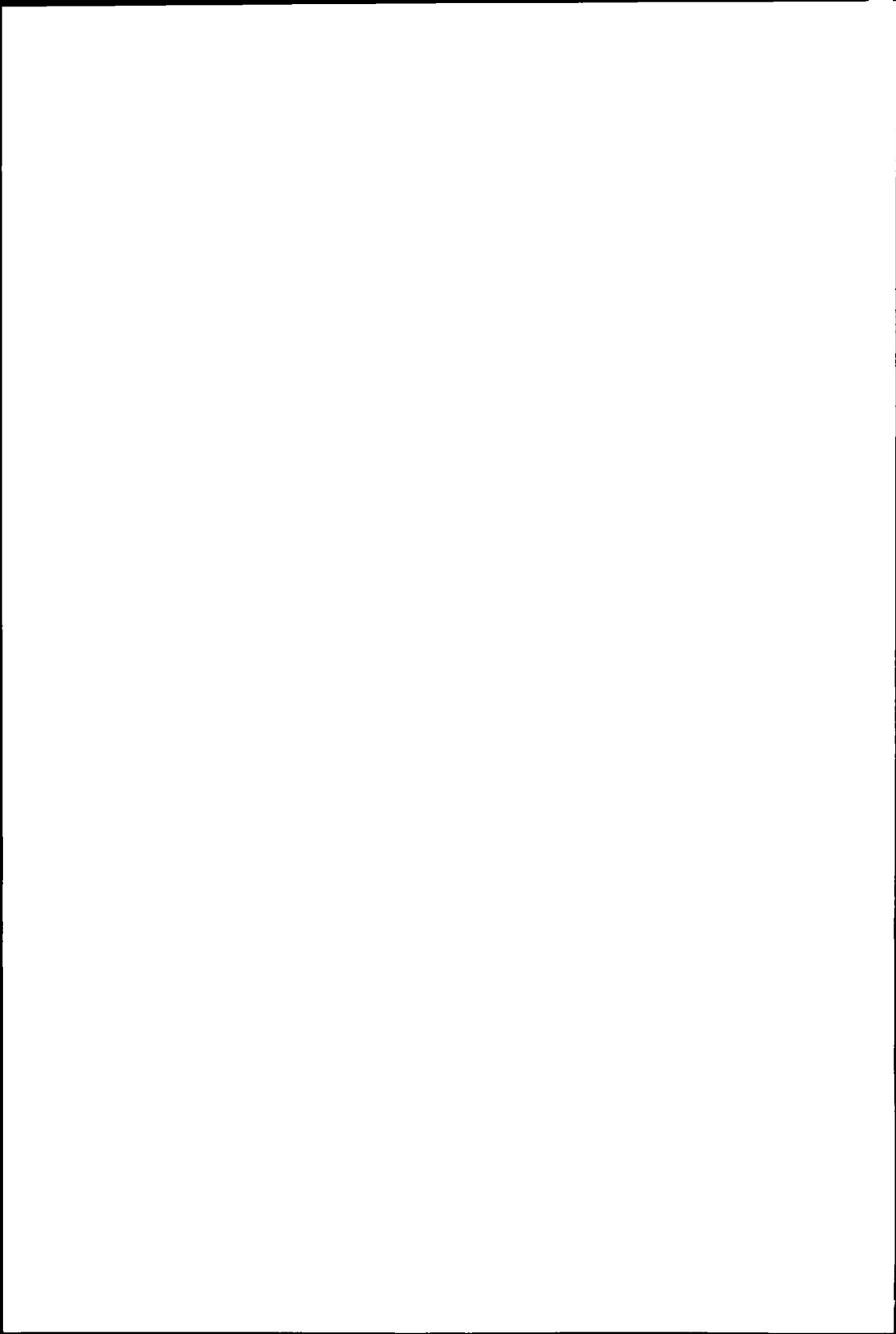
»Drengear i Grænselandet« er dr.phil. Vagn Leicks erindringer fra sin opvækst i landsbyen Lydersholm tæt på den dansk-tyske grænse. Det er en historie, der er tæt knyttet ikke alene til det lille lokalsamfunds, men også til grænselandets og Sønderjyllands historie.

Vagn Leicks far, Willy Leick, blev i 1920 førstelærer på Lydersholm Skole efter som ung sønderjyde at have deltaget i 1. Verdenskrig. Vagn Leick gør også brug af sin fars beretninger fra soldatertiden, og det er dermed ikke blot en erindringsbog, men en familiekronike fra grænselandet i 1900-tallets første halvdel. Familiekroniken runder således også familiens etablering i Lydersholm i 1920'erne og 1930'erne. Bogen berører også 2. Verdenskrig, Besættelsen og Befrielsen med hjælp fra Vagn Leicks bror, Adser Leicks beretning.

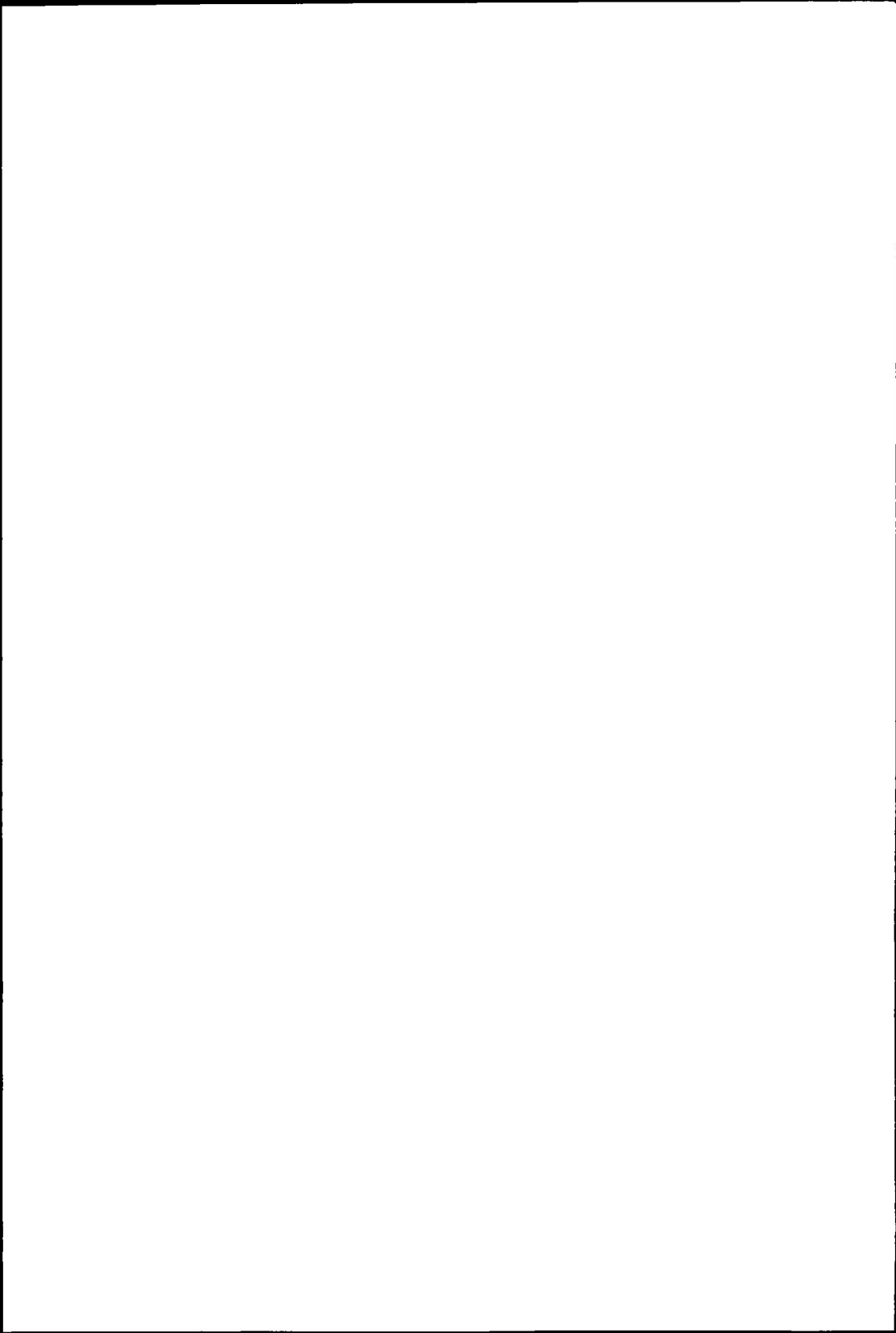
Vagn Leick fortæller videre om faderens gerning på Lydersholm Skole og om skolens betydning for lokalsamfundet, om Lydersholm Forsamlingshus, der længe var Danmarks mindste, om udgravningen af Grøngård Jagtslot i 1952, om grænsens og grænsebevogtningens betydning for byen og om forholdet mellem stedets dansk- og tysksindede. Hans erindringer slutter med tiden på statsskolen i Tønder i slutningen af 1950'erne, hvor jazz'en gjorde sit indtog. I 1958 forlod Vagn Leick Lydersholm og Sønderjylland.

»Drengear i Grænselandet« er illustreret bl. a. med Willy Leicks farvefotografier fra 1940'erne og 1950'erne. Bogen, der udgives i serien »Sønderjyske Levnedsløb«, er på 120 sider og indbundet.

Artikler

Lars Henningsen

»Kosakvinteren« 1813-1814 - den halvhjertede krig

Johannes Brix

Den alternative behandler Hans Schlaikier og
sygdomsbehandling i Egersund

Hans Schultz Hansen

H.P. Hanssen i Folketinget 1924-26

Kitt Abrahamsen

Tysksindede arbejderes afvisning af nazismen i 1933

Anne Marie Overgaard

Byggeriet af Rømødæmningen.

Et spørgsmål om landvinding, beskæftigelse og national handling

Søren Dall

Nationalkamp i nazismens skygge

Folmer Christiansen's erindringer fra Højer

Historisk Samfund for Sønderjylland

www.hssdj.dk